

TEORIA I PRAXI DE LA LLENGUA LITERÀRIA EN CARLES RIBA
Tesi doctoral

Autora: Isabel Turull i Crexells
Director: Víctor Martínez-Gil
Departament de Filologia Catalana
Universitat Autònoma de Barcelona
Data: gener 2014

Dive limones,
pomes rosades, roses,
sal i pebrines,
i es pensaran que passen
entre els jardins i l'ona.

Per a Eugènia,
Carles Riba
maig 1936

Fig. 1. Carles Riba, autògraf a l'àlbum d'Eugènia Crexells (1936)

L'ideal que perseguim no
és la resurrecció d'una llengua
medieval, sinó primer la llen-
gua moderna que fóra sortida
de la nostra llengua antiga sense
els llargs segles de decadència li-
terària i de supeditació a una
llengua forastera

Pompeu Fabra

fig. 2. Pompeu Fabra, autògraf a l'àlbum d'Eugènia Crexells (1937)

O

Resum en italià	p. 11
-----------------------	-------

I

INTRODUCCIÓ

Motivacions i estructura del treball	p. 13
Descripció dels materials	p. 15
Agraïments	p. 19

II

TEORIA LINGÜÍSTICA DE CARLES RIBA

INICIS I EVOLUCIÓ

El context europeu: les idees lingüístiques a Europa fins al segle XX ..	p. 21
El noucentisme	p. 27
Evolució de l'ideari lingüístic de Riba	p. 30
<i>Escolis i altres articles</i>	
Cronologia	p. 31
Sobre la traducció	p. 33
La llengua en la traducció	p. 35
La llengua	p. 38
Riba i Fabra	p. 41
<i>Els marges (1920-1926)</i>	
Cronologia	p. 45
La llengua	p. 49

La llengua en la traducció	p. 53
Josep Pla	p. 57
<i>Per comprendre (1927-1935)</i>	
Cronologia	p. 61
La llengua	p. 63
“Els poetes i la llengua comuna”	p. 67
La traducció	p. 71
<i>... més els poemes. Notes sobre poetes i poesia</i>	
Cronologia	p. 73
La llengua: consideracions sobre alguns autors.....	p. 76
Maragall	p. 79
La segona traducció de l’ <i>Odissea</i> i altres traduccions dels clàssics	p. 84
La llengua: algunes consideracions teòriques.....	p. 88
 Ideari lingüístic de Riba en textos dispersos	
Cronologia	p. 93
L’edició crítica de la <i>Nausica</i> maragalliana.....	p. 94
“Evolución de la lengua literaria en Cataluña”	p. 97
“Hermós” y “formós”	p. 99
 Algunes conclusions provisionals	 p.103

FABRA, COROMINES I ALGUNES POLÈMIQUES

Pompeu Fabra, el nostre Vaugelas: el classicisme francès.....	p. 107
La relació humana Riba-Fabra: qüestions biogràfiques.....	p. 107
Ideari lingüístic fabrià	p. 111
El paper de l’escriptor	p. 113

El classicisme francès en la ideologia ribiana.....	p. 114
Vaugelas	p. 118
El classicisme a través dels autors del segle XX: GIDE.....	p. 120
Joan Coromines: algunes polèmiques que afecten la ideologia lingüística ribiana	p. 125
La relació humana Riba - Coromines: les cartes.....	p. 125
Dialectalismes	p. 127
Lingüistes o literats a la secció filològica.....	p. 130
Conseqüències de la guerra i l'exili: els de dins i els de fora.....	p. 135
La segona edició del DGLC	p. 141

FABRA I EL "GUST"

El prefaci de Riba a la segona edició del DGLC.....	p. 147
El "gust" i " <i>l'honnête homme</i> "	p. 151

PRIMERES CONCLUSIONES: l'actuació pública de Riba..... p. 155

III

PRAXI LINGÜÍSTICA DE CARLES RIBA

CORPUS I MATERIALS

Corpus	p. 157
--------------	--------

Materials sobre normativa	p. 159
Eines lexicogràfiques	p. 162
La narrativa per a infants de Carles Riba	p. 165

GUILLOT, BANDOLER

Història textual	p. 169
Classificació de gènere	p. 171
La llengua	p. 174
Registre col·loquial, marques d'oralitat	p. 175
Cultismes	p. 178
Trets lingüístics generals	p. 179
Ortografia	p. 179
Morfologia	p. 179
Sintaxi	p. 180
Lèxic	p. 181

SIS JOANS

Els sis Joans: consideracions preliminars i diferents edicions.....	p. 187
El gènere p. 189
La llengua p. 191
Morfologia i sintaxi p. 193
"Paraules a la gent gran" p. 193

Un text especial	p. 193
Lèxic	p. 193
Les dues edicions	p. 196
"Joan Feréstec", el primer dels sis Joans	p. 198
Una llengua amb aires de col·loquialitat	p. 198
Marques d'oralitat	p. 199
Creació de mots: formes derivades i compostos.....		p. 200
Quadre general de derivats i compostos utilitzats per		
Riba a <i>Joan Feréstec</i>	p. 201
Fraseologia	p. 204
Qüestions de lèxic	p. 205
Cultismes o arcaïsmes?	p. 205
Lèxic especialitzat	p. 208
Doblets sinonímics	p. 208
Les tres edicions del conte: col·lació i anàlisi de variants.....		p. 209
Variants ortogràfiques	p. 215
Variants lèxiques	p. 218
Variants estilístiques	p. 228
Destitutives	p. 230
Instauratives	p. 231
Genuïnitat	p. 232
Altres variants	p. 235

"Joan Drogo", l'últim Joan	p. 241
Llengua col·loquial o llengua poètica?	p. 241
Registre col·loquial, marques d'oralitat, fraseologia.....		p. 243
Qüestions de lèxic	p. 244
Lèxic col·loquial	p. 245
Dialectalismes	p. 245
Castellanismes	p. 246
Creació de mots: formes derivades i compostos.....		p. 247
Quadre de derivats i compostos utilitzats per Riba a <i>Joan Drogo</i>		p. 247
Cultismes i arcaïsmes?	p. 249
Lèxic especialitzat	p. 252
Adjectivació	p. 253
Doblets sinonímics	p. 254
Rareses i hàpaxs	p. 258
Les dues edicions del conte: col·lació i anàlisi de variants.....		p. 260
Nota a l'edició de Sullà	p. 264
Variants ortogràfiques	p. 267
Variants lèxiques i estilístiques	p. 271
Altres variants	p. 275

IV

CONCLUSIONI	p. 279
--------------------	-------	--------

BIBLIOGRAFIA	p. 287
---------------------	-------	--------

O

Resum en italià

Più di cinquanta anni dopo la sua morte, Carles Riba, è ancora uno degli autori più citati non solo nel campo della critica letteraria, ma anche della linguistica catalana, da qui l'interesse di uno studio che potesse mettere in luce da una parte la sua formazione teorica e dall'altra la sua azione pratica in questo campo. Se, come ha detto Josep Murgades nel corso dell'ultimo Simposium sulla Linguistica di Pompeu Fabra¹, la vita di una persona ha tre aspetti: quello professionale, quello pubblico e quello personale, il nostro scopo era di vedere in quali di questi Riba agiva come linguista.

Bisogna chiarire che le teorie linguistiche di Riba non trovano una loro espressione completa e articolata in un solo volume ma si possono rintracciare nei diversi scritti pubblicati fino alla sua morte nel 1959. Per questo motivo abbiamo impostato la prima parte del nostro lavoro, dopo un'introduzione che pretende collocare Riba nel contesto delle correnti linguistiche europee, come una panoramica delle idee presenti nelle diverse raccolte di articoli: *Escolis i altres articles* (1921), *Els Marges* (1927), *Per comprendre* (1937), ... *més els poemes* (1957), ed in alcuni altri testi sparsi. Citiamo, se non diversamente indicato, dall'edizione dell'*Obra Completa* curata da Enric Sullà e Jaume Medina (1985-1988).

¹ IV Col·loqui "La lingüística de Pompeu Fabra", URV, Tarragona, 18-19-20 novembre 2013. Murgades citava de memòria Pierre Vilar.

Per concludere questa prima parte presentiamo alcune delle polemiche che vedono coinvolta la figura di Riba, nel suo aspetto pubblico, come linguista. In particolare analizziamo il suo ruolo al momento della riedizione del dizionario di Fabra, nel 1954, e la risonanza che avrà il prologo che scrive in quell'occasione. Joan Coromines interpreta questo prologo come un attacco del poeta alla figura del linguista Fabra, soprattutto per il paragone negativo con l'*"honnête homme"*: nel nostro studio cerchiamo di ridimensionare tale considerazione analizzando il valore semantico di questo termine appartenente alla cultura francese del Seicento.

La seconda parte del nostro studio consiste in una analisi strettamente linguistica di tre testi di Carles Riba, scelti tra le opere per l'infanzia: *Guillot, bandoler*, "Joan Feréstec" e "Joan Droppo".

I criteri di questa scelta sono in primo luogo la lingua volutamente semplice che Riba cercherà di usare nei suoi racconti, mostrando quali siano per lui gli aspetti irrinunciabili della qualità linguistica, ed in secondo luogo l'esistenza di diverse edizioni di questi testi pubblicati con la supervisione dell'autore. L'analisi filologica delle tre versioni di "Joan Feréstec", del 1918, del 1928 e del 1953, e la comparazione da una parte con l'unica versione di *Guillot, bandoler*, del 1918, e dall'altra con "Joan Droppo", di cui abbiamo le versioni di 1928 e 1953, ci ha permesso di mostrare la fotografia del linguaggio ribiano semplice in tre momenti diversi, dagli inizi alla difficile situazione del dopoguerra.

I

INTRODUCCIÓ

Motivacions i estructura del treball

La idea original del present treball va sorgir en dos moments distints, el primer comentant amb en Joan Soler, de l'Institut d'Estudis Catalans, les dificultats específiques que en moltes ocasions presenta la descripció en termes lexicogràfics del lèxic de Carles Riba per a l'elaboració del *Diccionari del català contemporani*. Sabem que, seguint el corrent que veu actualment l'elaboració d'aquesta mena de diccionaris no normatius sinó descriptius per a les llengües de cultura (pensem per exemple al De Mauro per a l'italià, el Moliner per al castellà, etc²), l'Institut ha elaborat un corpus de referència del català (el *Corpus Textual Informatitzat de la Llengua Catalana*) que recull 52 milions de paraules basant-se en l'obra d'autors considerats representatius. És evident que Riba havia de tenir cabuda entre aquests autors representatius, però alguns dels criteris que havia posat en pràctica en la utilització del lèxic o en la creació de neologismes potser no corresponen als que considerem vàlids actualment. Per aquest motiu ens va semblar que podia ser de certa utilitat un estudi aprofundit de la llengua de Carles Riba, i aquesta idea se'ns va veure

² *Grande dizionario italiano dell'uso*, ideat i dirigit per Tullio De Mauro, Utet, Torí 1999; M. Moliner, *Diccionario de uso del español*, Gredos, Madrid 1990.

reafirmada en llegir, en un segon moment, l'article de Miquel Dolç on aquest s'expressava en els següents termes:

L'únic que, al meu entendre, havia de combinar, fins a llur radical fusió, el fet literari, concebut com un afer substancial, amb el fet lingüístic, i la seva responsabilitat era Carles Riba. [...] M'estic referint a un procés lent, complex, sovint polèmic, que ocupa tota la vida d'aquest "home essencial", com l'ha definit Joan Ferraté³. Fóra molt útil i alligador, per a capir-lo en tot el seu abast, un estudi minuciós de l'evolució de la llengua de Carles Riba a través de tots els seus escrits, en prosa i en vers, des de la seva naixença al món de les lletres fins als últims anys, sobretot a través de les seves dues versions de l'Odissea (DOLÇ, 1986 : 27).

Abans d'acabar-nos amb l'aspecte de la pràctica lingüística del nostre autor, ens va semblar que calia tanmateix investigar també quina era l'actitud teòrica d'un home que no es va limitar exclusivament a la creació literària, i és així com vam elaborar una part d'aquest treball circumscribint-lo a aquest aspecte. D'aquest estudi en va resultar el treball de recerca que amb el títol de *Carles Riba lingüista* vam presentar a la Universitat Autònoma de Barcelona el 2008.

És cert que Riba, de la mateixa manera que no va pretendre mai elaborar una teoria de la crítica literària, com afirma ell mateix en diverses ocasions i els crítics han tingut en compte (veg. per ex. TERRY 1967: 7-9 o també MALÉ 2001: 12), tampoc no va elaborar una teoria lingüística. Això no vol dir, però, que les seves decisions en aquest camp no responguin a una certa, i diríem que molt clara i ferma, actitud respecte al fet lingüístic. L'objectiu d'aquest treball és justament resseguir quina és aquesta actitud i especialment com evoluciona a través del temps. El fet que no existeixi un sol text teòric de referència fa que sovint les mateixes idees apareguin repetides en diverses ocasions, i és per aquest motiu que hem seguit el criteri de fixar-nos principalment en els reculls

³ Joan Ferraté, *Un home essencial*, "La Vanguardia", 10-VII-1984, pàg. 41.

d'articles que el propi Riba va publicar al llarg de la seva vida, que ens semblen representatius en qualsevol cas d'aquesta evolució cronològica. Excepcionalment hem tingut en compte algun altre text, com l'edició de la *Nausica* de Joan Maragall, que ens aporta informació sobre quins eren segons Riba els criteris d'edició per a escrits corresponents a l'època prefabriana, o bé el pròleg a la segona edició, del 1954, del *Diccionari Fabra*.

Passant després a l'anàlisi concreta de la praxi lingüística de Carles Riba, tal com hem vist que reclamava Miquel Dolç, hem estudiat algunes de les seves obres, després d'haver-ne delimitat un corpus que ens pogués donar prou informació, tant del seu concepte de llengua en un cert moment, com de l'evolució que aquest concepte de llengua tingués al llarg dels anys. Ens hem fixat principalment en les seves tries lèxiques però també hem estudiat qüestions morfològiques i sintàctiques.

Descripció dels materials

Pel que fa a la teoria lingüística del nostre autor, ens hem fixat, doncs, de manera aprofundida en els volums: *Escolis i altres articles* (1921), *Els Marges* (1927), *Per comprendre* (1937), *...més els poemes* (1957), i alguns altres articles o textos diversos solts, que citarem, si no ho indiquem altrament, segons l'edició de l'*Obra Completa* a cura d'Enric Sullà i Jaume Medina⁴ (coneguda familiarment com “la vermella”, per oposició a “la blava”, de 1965-1967 a cura de J.-Ll. Marfany). L'edició de Sullà i Medina, del 1986-1988, completa allà on això ha estat possible la lliçó dels textos originals en què hi havia hagut intervencions de la censura, a més de proposar alguns inèdits.

⁴ D'ara endavant *OC* amb la indicació del volum seguint la numeració 1-2-3-4-5.

Diguem, a tall d'anècdota, que ens sembla significativa del nostre país que d'aquesta "nova" edició, formada per cinc volums (*Obres completes 1, Poesia; Obres completes 2, Crítica 1; Obres completes 3, Crítica 2; Obres completes 4, Crítica 3; Obres completes 5, Narrativa*) és actualment i des de fa diversos anys impossible trobar-ne a les llibreries el volum 2, és a dir el volum 1 de la crítica. Això ens ha dificultat la feina, ja que ens hem hagut de basar en l'edició de Marfany que havíem pogut comprar en una llibreria de vell, i col·lacionar-la en un segon moment amb la de Sullà i Medina.

Pel que fa a la praxi, hem estudiat alguns textos de la producció ribiana en el camp de la literatura per a infants. No podent fer l'anàlisi exhaustiva que demanava Miquel Dolç de tots els textos i al llarg de tots els anys d'activitat, aquesta tria ens ha semblat la més econòmica i la justificarem en el seu moment.

El nostre autor ha estat per altra banda àmpliament estudiat i tenim una abundant bibliografia que ens ha estat molt útil sobretot per poder anar més a fons dels aspectes que ens interessaven. Cal dir també que en general aquesta bibliografia s'ha centrat més en la interpretació de la poesia ribiana que no pas en els aspectes lingüístics de la seva teoria, encara que hem de tenir en compte que de vegades els límits entre una cosa i l'altra, la paraula poètica i la paraula *tout court*, potser no són massa clars. Citem al respecte l'extensa obra crítica de Jordi Malé, a la qual ens referirem sovint al llarg del nostre treball.

Pel que fa als aspectes estrictament lingüístics, cal distingir dos corrents molt ben definits en la bibliografia: un d'autors que veuen en Riba el mestre i poden qüestionar-lo només puntualment, i un altre, representat gairebé exclusivament per Xavier Pericay i Ferran Toutain, que al contrari podríem dir que el qüestionen de forma sistemàtica. No és ara el moment de matisar aquesta afirmació segurament massa categòrica, i ho farem més endavant; citarem només algun dels autors del primer corrent, entre els quals destaquem Carles Miralles, que en el seu article "Fabra i els escriptors" (MIRALLES 2000) fa una síntesi lúcida i aprofundida, ni innecessàriament crítica ni apològica, d'una

relació que, com ja sabem, era fonamental per a la viabilitat de l'aplicació a la llengua de les propostes fabrianes. Hi tornarem més endavant.

Pel que fa a la qüestió de la figura pública de Riba com a lingüista, especialment al moment de la publicació de la segona edició del *Diccionari General de la Llengua Catalana*, i a la polèmica sobre el seu pròleg a l'obra de Fabra, veurem les posicions de Gabriel Ferrater, de Josep Maria de Sagarra o de Joan Coromines. Per tal de posar la polèmica dins els seus paràmetres reals, però, ens caldrà anar molt més enrere: per entendre exactament el terme de "*honnête homme*", clau de la polèmica, i col·locar-lo en el seu context original, haurem d'arribar fins al segle XVII a França, i aprofundir en el classicisme francès, de Vaugelas i dels seus contemporanis. A més ens haurem d'acostar també als autors del segle XX que en poden transmetre els conceptes i concretament veurem en aquest sentit la importància d'André Gide.

La posició lingüística de Carles Riba es pot analitzar per altra banda a través de la seva extensa correspondència, que també hem estudiat. Allà hi trobem alguns (pocs) intercanvis epistolars amb Fabra i molts amb altres personatges igualment rellevants en el context cultural o més específicament en el camp de la fixació de la normativa. En aquest sentit són especialment importants els intercanvis amb Joan Coromines, que tenim recollits de forma exhaustiva en el volum *Epistolari Joan Coromines & Carles Riba*, a cura de Josep Ferrer i Joan Pujadas (FERRER - PUJADAS 2002) i que Carles-Jordi Guardiola també inclou en la seva edició de les cartes de Riba en 4 volums. El terme "epistolari" seria potser més adient a aquesta edició ja que Guardiola inclou totes les cartes escrites per Riba, o com a mínim totes les que es coneixen fins al moment de la publicació, mentre cita en nota les del seu correspondent. Deixant de banda qüestions de terminologia, cal dir que Guardiola proporciona al lector molta informació en un corpus de notes extremadament ric.

Altres autors ens han estat d'ajut per al nostre estudi, concretament Joan Solà i Mila Sagarra s'han ocupat en diverses ocasions de la relació dels

escriptors amb la normativa i de l'evolució a través del temps tant de la pròpia normativa com de la relació amb ella dels escriptors. Pel que fa a Fabra, és encara fonamental l'estudi de Lamuela i Murgades del 1984, encara que s'han anat produint aprofundiments, recollits sobretot a les actes del Simposi Pompeu Fabra, on trobem entre d'altres l'article de Miralles ja citat, i als dos volums editats per Jordi Ginebra sobre *La lingüística de Pompeu Fabra* (GINEBRA ed. 2000). Després de cinc anys acaba d'aparèixer l'edició de les actes del III Col·loqui internacional "La lingüística de Pompeu Fabra" (PRADILLA 2012), col·loqui que va tenir lloc a la Universitat Rovira i Virgili, el desembre de 2008. També han aparegut les Actes del III simposi Carles Riba (MIRALLES - MALÉ - PUJOL PARDELL 2012) i ens hi referirem àmpliament.

D'altres encara han tractat temes més circumscrits que ens han ajudat a resoldre qüestions puntuals, algunes de les quals pensem estudiar més endavant, com ara la transcripció dels noms propis grecs i llatins, per donar un exemple ben precís. En un camp tan concret com aquest també és rellevant la presència de Riba, col·laborador de la Fundació Bernat Metge i dues vegades traductor de *l'Odissea*, i és citat com a model en el pròleg del manual d'Alberich i Ros *La transcripció dels noms propis grecs i llatins*, de 1993, per Miquel Dolç:

El deler d'aconseguir, en aquest terreny, una regularitat omnímode i rígida seria una dèria o un error: no l'han assolida encara, com advertia Carles Riba, ni "les llengües més elaborades per una constant tradició d'estudis humanístics" (DOLÇ 1993: 14).

Per col·locar el nostre autor i el moviment de creació d'un model lingüístic dins la Catalunya del seu temps, també hem utilitzat alguns textos que analitzen situacions comparables dins d'Europa, i especialment a Itàlia (BERRETTONI-VINEIS 1974, BRUNI 1984), on la polèmica Manzoni-Ascoli, malgrat la distància cronològica de gairebé un segle, ens ha proporcionat algunes claus d'interpretació útils.

Agraïments

Al llarg dels anys de gestació d'aquest treball molts col·legues, amics i familiars hi han participat d'alguna manera, amb lectures, correccions, propostes de materials o també amb simples converses que han resultat molt productives. Vull fer constar aquí el meu agraïment a tots ells, amb un record especial per al Dr. Eudald Solà, de la Universitat de Barcelona, i el Dr. Josep Maria Pujol, de la Universitat Rovira i Virgili, que ens van deixar massa aviat i l'ajut dels quals, preciós, ho hauria estat encara més si hagués pogut durar en el temps.

No puc deixar d'anomenar, també, de la Universit  di Roma "La Sapienza" el professor Giuseppe Tavani, per l'afecte i la cura amb què s'ha mirat sempre els estudis que li he presentat, i també el professor Stefano Asperti, que espera de fa anys veure aquesta tesi acabada.

Aquest treball, per altra banda, no hauria estat possible sense la paciència i la constància del suport del doctor Víctor Martínez-Gil, de la Universitat Autònoma de Barcelona, i sense l'ajut del doctor Joan Soler i Bou, de l'Institut d'Estudis Catalans.

Aquesta tesi doctoral forma part de la recerca del grup "A Cura De" 2009 SGR 552.

II

TEORIA LINGÜÍSTICA DE CARLES RIBA

INICIS I EVOLUCIÓ

El context europeu: les idees lingüístiques a Europa fins al segle XX

És un capítol necessari d'aquest treball fer un repàs de la situació dels estudis lingüístics a Europa, especialment durant el que podem considerar el període de formació del nostre autor, que podem fer arribar fins als anys 30 o 40. En aquest sentit, no podrem tampoc deixar de banda alguns aspectes de la història anterior de les idees lingüístiques, però ens aturarem només en aquelles parts que ens semblen rellevants per al nostre estudi.

Cal insistir sobre el fet que aquest capítol no vol elaborar una visió panoràmica d'uns fets que tenen a veure amb la història de la lingüística a Europa en el sentit més ampli del terme, sinó estrictament en allò que té a veure amb el nostre autor: haurem de citar personatges que han quedat oblidats en els més moderns manuals o que surten només de passada en d'altres de més clàssics. Donem com a exemple el cas de Vossler, mestre reconegut de Riba, citat per Mounin (1967) en el seu manual de divulgació d'unes 200 pàgines, però inexistent en un text més modern, com Seuren (1998), volum per altra

banda de més de 500 pàgines. Cal tenir en compte també que la publicació de certs materials en un moment donat en un lloc determinat no implica que les idees que s'hi reflecteixen hagin arribat necessàriament a influir en el pensament d'una certa època, com, per altra banda, el fet d'haver comprat un cert llibre en un cert moment tampoc no implica necessàriament que el comprador l'hagi llegit immediatament, o l'hagi comprès o n'hagi assimilat les idees. Podem donar un exemple, citat al manual de Mounin (1967: 217): a la traducció que Echave-Sustaeta fa al 1945 de la *Sprogvidenskabens historie* de Thomsen (1902), el traductor afegeix un nou capítol, que titula: “Renovación”, subtítol: “Scuola Sociológica parisiense. Idealisti”, on presenta com a darreres novetats Meillet, Vossler o Spitzer, i deixa de banda autors com Saussure, Trubetskoy o Bloomfield.

Pel que fa a Riba, cal començar recordant la seva sòlida formació de filòleg clàssic i la seva familiaritat amb els textos grecs: recordem la seva primerenca traducció de l'*Odissea* el 1919, o les d'autors llatins amb les quals ens podem remuntar fins al 1911 amb *Les Bucòliques* de Virgili, o Corneli Nepos el 1914. Per altra banda, el seu paper dins la Fundació Bernat Metge el portarà a ocupar-se de textos d'àmbit més allunyat de l'estrictament literari, per exemple a curar l'edició del tercer volum dels diàlegs de Plató⁵, que el filòsof Joan Crexells no havia pogut publicar en morir prematurament l'any 26. Veurem al llarg del nostre treball com alguns dels aspectes que ens poden semblar més moderns del seu pensament lingüístic, aparentment relacionats per exemple amb una lectura de Saussure (del qual per altra banda posseïa un exemplar del *Cours de linguistique générale*⁶), ja apareixien en textos clàssics. Així, la noció de l'arbitrarietat del signe lingüístic saussurià és l'última evolució, si ho volem dir d'aquesta manera, del debat que oposava en l'antiguitat Plató i

⁵ Plató, *Diàlegs III*, traducció de Joan Crexells, publ. a cura de J. Serra Hunter i Carles Riba, Barcelona, Fundació Bernat Metge, 1928.

⁶ MALÉ 2001, 257 i nota 45.

Aristòtil, i que va continuar amb les disputes entre realistes i nominalistes i va alimentar la reflexió filosòfica occidental passant per Descartes, Leibnitz, Locke i Condillac fins a tornar a la lingüística al segle XX⁷.

Al *Cràtil*, Plató ens presenta dos personatges, a part de Sòcrates, que dialoguen sobre la natura dels mots: per a l'atenès anomenat Hermògenes, la forma d'aquests és convencional i arbitrària, mentre per al filòsof Cràtil, seguidor d'Heràclit, indiquen sempre allò a què es refereixen, tot i que per a arribar-ho a veure cal de vegades gratar una mica sobre la superfície. El que ens interessa aquí és la posició per la qual sembla que es decanti finalment Plató, per boca de Sòcrates, i és que els mots signifiquen de manera necessària (*phusei*). No sabem fins a quin punt no podria haver-hi en realitat algun vel d'ironia en les paraules del personatge, però el fet és que aquesta és la posició tradicionalment atribuïda a Plató. En oposició a ell, Aristòtil considera que els mots signifiquen per convenció (*thesei*), per acord (*omologia*) o per acceptació (*syndiké*). El debat continuarà durant l'Edat Mitjana, com dèiem, entre els realistes, seguidors de Plató i entre els quals comptem també Agustí d'Hipona, i nominalistes seguidors d'Aristòtil, amb Tomàs d'Aquino i altres. Podem fins i tot considerar, d'acord amb Seuren (1998: 12) i encara que això no afecta directament el nostre treball, que les arrels del nostre pensament modern fins a l'escola estructuralista americana, en què la frase és l'embolcall d'alguna cosa de més essencial (*the underlying thoughts*), provenen directament dels filòsofs seguidors d'Heràclit, Plató i els estoics des del segle V ençà “*about invisible systems governing the visible phenomena of the world*”.

Sense abandonar encara l'antiguitat, recordem també Varró, si més no perquè en la seva obra *De sermone latino*, de la qual conservem alguns fragments, dóna alguns preceptes que sobreviuran “*jusqu'aux rubriques journalistiques des puristes du XXe siècle*” (MOUNIN 1967: 95). Segons la seva

⁷ Estem d'acord i seguim aquí el resum, molt esquemàtic però molt clar, elaborat per Mounin (1967).

codificació de les regles fonamentals de la *latinitas*, és necessari basar-se en la *natura, analogia, consuetudo, auctoritas*, perquè, i aquesta és la part que més ens recorda Riba, sense que això vulgui implicar una relació de coneixement directe de Varró per part del nostre autor, encara que tampoc no la podem negar radicalment: “*car c’est aux poètes, à accoutumer les oreilles du peuple [aux réformes du bon langage]*” (MOUNIN 1967: 95)⁸.

Si passem a l’època moderna, després d’haver tractat d’una manera injustament superficial alguns autors medievals de la talla de Sant Agustí i Sant Tomàs, podem resseguir encara la tradició aristotèlica que anomenem, amb un anacronisme volgut, de l’arbitrarietat del signe lingüístic, en autors certament coneguts per Riba, com ara Leibniz (que cita efectivament) o Locke (veg. MOUNIN 1967: 132), tot i que es tracta de cites extretes del context i que avaluem de la manera que ho fem pel coneixement que tenim de les idees saussurianes. Pel que fa a Giovanbattista Vico, que Riba cita en algun moment però de passada, més que pel seu aspecte de lingüista li interessarà per la seva influència sobre De Sanctis i Croce en el camp de l’estètica o bé de l’estilística.

Bàsic, en canvi, i especialment rellevant en les fonts del pensament ribià pel que fa a la llengua, és, com diu ell mateix en diverses ocasions i de forma per altra banda ben noucentista, el classicisme francès. Ho veurem amb més atenció en analitzar les referències directes que en fa el nostre autor, de Malherbe a La Fontaine, etc, però ara indiquem només que els ideals d’ordre, equilibri i claredat, la submissió al sentit comú i la raó, i també la regla de la *bienséance*, s’adeien molt evidentment als principis als quals ell s’adheria. Afegim també algunes referències que ens semblen il·lustratives d’alguns altres autors del XVIII francès com ara Condillac, que tornava al concepte varronià de la influència que els gèneres literaris poden exercir sobre les llengües (MOUNIN

⁸ Traducció i adaptació de Mounin, de l’original: “*Quas novas verbi declinationes ratione[s] introductas respuet forum his boni poetae, maxime scenici, consuetudine subigere aures populi debent, quod poetae multum possunt in hoc*”. Varró, *De lingua latina*, IX, 17-18, segons l’edició: *Opere di Marco Terenzio Varrone* a cura d’Antonio Traglia, Unione Tipografico-editrice torinese, Torí 1974, p. 372.

1967: 132)⁹, i amb el qual ja hem vist que Riba havia d'estar substancialment d'acord, i també Diderot, del qual recordem la recerca de la *bienséance classique contre les mots bas* (MOUNIN 1967:150). Insistim, tanmateix, que extreure del context alguns conceptes, com fa Mounin, ens pot ser útil aquí a tall d'il·lustracions del període que ens interessa, però no podem reduir per exemple l'estètica de Diderot, per altra banda tan contradictòria i balancejant-se sempre entre una tendència emocional i una tendència racional, a aquestes mínimes referències.

De França, a part del classicisme relacionat amb l'*Encyclopédie*, tampoc no hem d'oblidar la tradició gramatical inaugurada per un autor que Riba qualifica de "gairebé mític" (*OC/4*: 86 i 166) i amb el qual compara Fabra: Claude Vaugelas (1585-1650). Al seu *Remarques sur la langue française* (1647), Vaugelas, malgrat pretendre fer una pura descripció de la llengua francesa, sense aplicar-hi cap normativa basada en el llatí o en la lògica, el que fa en realitat és descriure el *bon usage* per part de la cort o també per part dels autors literaris reconeguts, actitud que ens sembla certament familiar.

Insistirem més endavant sobre la imatge que Riba té de Vaugelas, i en general del classicisme francès, ja que per a ell és quelcom que arriba filtrat a través de tres segles de producció i de discussió intel·lectual. En aquest sentit, ens serà útil l'estudi de Gabriella Gavagnin (2005), en què l'autora insisteix, citant René Welleck, en les diverses maneres amb què el classicisme arriba als segles XIX i XX, i per altra banda, veurem la influència sobre el nostre autor d'un escriptor francès del segle XX interessat en alguns aspectes del classicisme: André Gide.

Així arribem al segle XIX i ens trobem que la lingüística a l'Europa on apareix l'*ésser civil* de Carles Riba (el naixement anagràfic de Carles Riba se situa, per pocs anys, encara al segle XIX), és tota dominada per Alemanya, tant

⁹ Mounin (1967:149-150) torna a insistir que podríem trobar una formulació de l'arbitrarietat del signe lingüístic *antelitteram* en aquest cas feta per Condillac, sempre seguint la terminologia aristotèlica, i també per part de Diderot.

al començament del segle amb la “descoberta” del sànscrit i la gramàtica comparada, com amb la “revolució” dels neogramàtics i la gramàtica històrica. Veurem, però, al cos del nostre treball, que l’interès de Riba pels autors d’aquest període no se centra en les anàlisis o les descobertes més tècniques de la filologia, per exemple quan cita Schuchardt o Schlegel. Són en canvi Herder o Humboldt els que són citats en diverses ocasions, i recordem que tots dos, juntament amb el seu predecessor Giovanbattista Vico, consideraven que l’origen del llenguatge era en la poesia. Per altra banda, les tesis de Humboldt, malgrat ser abandonades pel corrent científic principal al moment de la seva mort, es retrobaran al començament del segle XX en autors com Croce o Cassirer, que sabem positivament que van tenir un influència, de major o menor grau, en Carles Riba (veg. TERRY 1967 o MALÉ 2002).

Del segle XX, coneixem la influència sobre Riba del que considerava el seu mestre, Karl Vossler, amb qui va anar a estudiar a Munic durant un any al 1922 i de qui parla encara amb reverència al 1951 (carta a Manuel de Montoliu, 16 de setembre de 1951, recollida a GUARDIOLA 1991: 525). Vossler, tanmateix, igual que Croce o De Sanctis, tot i ser anomenats filòlegs, no entren dins el corrent dels estudis estrictament lingüístics, sinó més aviat al corrent de l’estilística, més lligat amb la filosofia, igual que personatges com Ernst Cassirer¹⁰, o d’altres que han caigut posteriorment en l’oblit, com Joseph Joubert, tan estimat pels noucentistes i Ors en particular (MURGADES 1986: 181), o Louis Lavelle, que Riba cita excepcionalment donant les dades completes del volum a què es refereix (*OC/3*: 177).

Ens haurem d’ocupar més endavant d’un altre autor que tampoc no era un lingüista però que ens serà molt útil per interpretar alguns conceptes que ens interessin aquí. André Gide influencia en gran manera Riba i li dóna una clau

¹⁰ Jordi Malé ha estudiat, i potser ha sobrevalorat, la influència de Cassirer sobre Riba (MALÉ 2002).

per a acostar-se al classicisme francès des del punt de vista d'un intel·lectual del segle XX¹¹.

Per acabar, direm que de les investigacions de començaments del segle XX que avui ens semblen bàsiques per a l'evolució dels estudis lingüístics, no trobem en Riba més que alguna referència a Saussure, que ha estat comentada per Malé (2001). No trobem tampoc, per donar un altre exemple, cap referència al debat *subjecte-predicat* que portarà a les definicions de Mathesius i el Cercle de Praga sobre el *tema* i el *rema* i que en canvi podem veure *in nuce* en Pompeu Fabra.

El noucentisme

No podem acabar aquest capítol introductiu sense al·ludir ni que sigui d'una manera resumida al moviment intel·lectual a Catalunya dins el qual es forma Carles Riba, encara que la seva influència sigui evident sobretot als escrits dels primers anys, i vagi passant a un segon terme a mesura que augmenti la maduresa del nostre autor.

Si Riba no es pot considerar noucentista a tots els efectes, i hi ha qui l'ha inclòs dins un possible grup de "neonoucentistes", deixebles d'Ors però que se n'allunyen en un segon moment, podríem dir que és justament perquè aprofundeix i porta els principis del moviment fins a les darreres conseqüències. El classicisme una mica ornamental, "aquest classicisme [...] que dóna serenitat i elegància, ben diferent del classicisme carduccià de la gent d'*El Poble Català*" (CASTELLANOS 1987: 35) d'Ors, es converteix en Riba en l'aplicació al treball intel·lectual d'una formació filològica i crítica i d'un coneixement aprofundit i directe dels clàssics; i el rebuig del diletantisme, que tant havia propugnat el

¹¹ Jordi Malé ha comentat l'article en què Riba posa en relació la "banalitat" de Josep Pla amb un cert "gidisme", si bé "fallit" (MALÉ 2000: 107-136).

Pantarca a partir del 1909 (CASSASSAS 1987, 55), Riba el farà seu, però aplicarà justament el terme al propi Ors comparant-lo amb Josep Pla, a “Entre dos diletantismes”. Per altra banda, el *pragmatisme*, l'*utilitarisme* i tots aquests termes cars al moviment portaven a la participació activa en la gestió de la cosa pública, i Riba hi participarà certament, implicant-se en la gestió de les institucions que s'anaven creant, com ara l'Escola de Bibliotecàries, per donar només un exemple, i naturalment després de la guerra en considerar que tanmateix el seu lloc era a Catalunya, treballant fins a on la dramàtica situació política li ho permetés.

Aprofundirem aquests i altres aspectes al cos del nostre treball. De moment n'indicarem només alguns que ens semblen bàsics per a la definició d'una “ideologia lingüística noucentista”, seguint la denominació de Joan Solà (SOLÀ 1987: 159-180).

Ja hem esmentat la relació del noucentisme cultural amb la política de l'època, i de fet ja ha estat dir a bastament que si més no una part de l'èxit de les reformes fabrianes i del seu reconeixement a tots els nivells de la societat, a part de la indubtable rigorositat de la feina feta per Fabra, es va deure a la seva aplicació per part de les institucions. En aquest sentit va ser fonamental la posició de Prat de la Riba, que lligava de forma indestriable el seu concepte de nacionalisme al de llengua, com podem veure en la seva exclamació en ocasió de la publicació de les *Normes Ortogràfiques* de 1913 (citada a SOLÀ 1987: 163): “La possessió d'una llengua literària és la consagració de la nacionalitat”.

Pel que fa pròpiament a la ideologia lingüística del noucentisme, aquesta coincideix pràcticament amb la de Fabra. Citem:

L'essència de la ideologia lingüística del Noucentisme es pot ara donar resumidament en poques paraules. En primer lloc, reivindicació de totes les funcions socials per a la llengua catalana [...]. En segon lloc, recuperació i depuració d'aquesta llengua d'acord amb la seva pròpia història, la seva estructura i amb la seva realitat

viva actual, però també d'acord amb el fet que forma part d'una comunitat més àmplia de llengües de cultura. En tercer lloc, acceptació i reivindicació del concepte de “cultura de la llengua literària” [...] i paral·lelament, intel·lectualització d'aquesta, amb el consegüent control de l'emotivitat i de l'ambigüitat. Finalment, intervenció política en l'obra de redreçament lingüístic i de recuperació de les funcions socials de la llengua (SOLÀ 1987: 179).

Abans de deixar de banda el noucentisme com a moviment, hem de fer referència al fet que les circumstàncies polítiques del país a partir del final de la guerra civil amb la pèrdua de totes aquelles institucions que havien estat creades per a valoritzar la llengua i la prohibició de la utilització de la llengua mateixa a tots els nivells, portaran a una situació certament anòmala, i potser a una pervivència malaltissa d'un moviment cultural que ja havia donat prou de si. Aquesta és la tesi de Xavier Pericay i Ferran Toutain, els quals fan una crítica ferotge de la llengua dels noucentistes, Riba entre ells, salvant-ne, però, la poesia:

Si és evident que en la prosa els noucentistes no van saber o no van voler fixar un model de llengua prou madur, [...] en la poesia sí que sembla que aquest objectiu es va aconseguir d'una manera rotunda, i només cal llegir *Salvatge cor*, les *Elegies de Bierville* o *Nabí* per adonar-se'n (PERICAY - TOUTAIN 1997² [1996]: 167).

Segons els autors, les prohibicions i les privacions de tot ordre del franquisme van fer reviscolar una mena de fantasma del moviment noucentista, com el “que acostuma a passejar-se per la literatura del país cada vegada que toquen a sometent” i va convertir “els escriptors en una mena d'erició autista, impenetrable”. En aquest sentit citen també altres crítics dels anys 60 i 70, com ara Fuster, que esmentava “l'obsessió per escriure un català asèptic, d'una diafanitat acadèmica immaculada” (cit. a PERICAY - TOUTAIN 1997² [1996]: 111).

Hi tornarem més endavant.

Evolució de l'ideari lingüístic de Riba

Al llarg del nostre treball anirem aprofundint sobre el personatge de Riba i podrem anar definint fins a quin punt podem aplicar-li el qualificatiu de "lingüista" (al mateix temps anirem perfeccionant la definició de termes que potser se li adiuen més: "filòleg", per exemple). Per començar, però, cal insistir que el nostre autor no va formalitzar mai el seu pensament lingüístic, de manera que per tal de poder anar seguint l'evolució del seu ideari en aquest sentit, haurem d'analitzar els seus textos de crítica, i ens fixarem en els que van ser publicats en vida seva.

En aquest apartat veurem doncs sota quin aspecte s'amaguen les preocupacions lingüístiques de Riba en els seus textos de crítica. Ens fixarem especialment en les referències a la llengua en general, les anàlisis sobre la llengua dels autors i també sobre la llengua de les traduccions i en les consideracions que Riba fa sobre personatges rellevants d'alguna manera respecte a les teories lingüístiques, tant si es tracta d'autors, com Pla o Maragall, com si es tracta de lingüistes, Fabra o A.M. Alcover.

Escolis i altres articles. Primera edició: Barcelona, Publicacions de “La Revista”, 1921

Cronologia

El primer recull d'articles de Carles Riba surt publicat el 1921. Hi trobem quaranta-set escolis que havien aparegut signats amb el pseudònim “Jordi March” a la pàgina “Lletres i Llibres” de *La Veu de Catalunya* entre el 1918 i el 1920, i un conjunt d’”Altres articles”, també apareguts a *La Veu de Catalunya*, a més d’a *La Revista* i *La Publicidad*, entre el gener del 1915 i l’abril del 1921: a l’interior de cada grup els articles són ordenats cronològicament.

Carles Riba tenia, doncs, en aquesta època entre vint-i-tres i vint-i-vuit anys, era l'època dels primers intents d'escriure contes per a infants: *Guillot, bandoler* (1918) o *Joan Feréstec* (1918) i tracta una miscel·lània de temes que comentarem tot seguit.

Com diu en la “Intenció de l’autor” que obre el recull, aquests textos no “constitueixen l’aplicació d’un sistema literari estructurat des d’antuvi i en totes les seves peces”. Aquesta afirmació ha estat molt comentada (p.ex SANSONE 1967: 9), i no ens allargarem a estudiar-la de forma més aprofundida. Direm només que Riba es considerava abans que res poeta, i que d’altra banda aplicava un gran rigor científic a les seves actuacions: són aquests, creiem, els dos motius principals pels quals no pot pretendre de tenir cap esquema preconcebut per a les seves anàlisis, que per altra banda veurem com no es limiten exclusivament a la literatura. Dit això, aquest mateix rigor científic es tradueix en un pensament coherent i estructurat, amb un afegit d’elasticitat, que aquí ens interessa sobretot quan s’aplica a la llengua.

És significatiu que l'article que obre el recull sigui: "Creadors i diletants" (OC/2: 43-44¹²). Seguint la idea orsiana del diletantisme com allò que cal defugir per aconseguir una cultura catalana al mateix nivell que les altres cultures europees, Riba compara les diferents etapes que aquestes han anat recorrent amb les que la nostra no ha pogut seguir, i comenta el fet que la nostra ha hagut de cremar etapes i arribar al segle XX sense haver passat per un classicisme. Qui són els "diletants", segons Riba? Són aquells que viuen "de la renda de l'agavellat tresor" (OC/2: 43) que era l'època clàssica. De la mateixa manera que Grècia "nodria Roma no tant amb el seu passat, com amb el diletantisme del seu passat (una menja, tanmateix, picant i excitadora de set)" (OC/2: 43), els diletants del moment són els que a Catalunya prenen dels altres pobles "sense parar-se a entendre". Al recull següent, *Els Marges*, Riba tornarà al tema del diletantisme, però llavors la perspectiva serà ja diferent, amb un Eugeni d'Ors caigut del seu pedestal. Ho veurem al seu moment.

Efectivament, aquest recull presenta el pensament més orsià de Riba. Per altra banda, donat el moment cronològic i l'edat del nostre autor, era difícil esperar-se una altra cosa. Així ens presenta per exemple la definició del que és el catalanisme ("El catalanisme, s'és dit, començà essent una Elegia, i avui ha esdevingut una Tasca", OC/2: 103) o de l'essència de la reconstitució nacional de Catalunya, que per a ell es troba en tres obres: *La nacionalitat catalana*, *La Ben Plantada*, i *Bella terra bella gent*, és a dir en els tres pilars del noucentisme: Prat de la Riba pel que fa a la política, Xènius en la cultura i Carner com a poeta (veg. MURGADES 1986).

També és orsiana o més generalment noucentista la mitificació del llenguatge (veg. encara MURGADES 1986), i en Riba es tradueix entre altres coses en una consciència, dolorosa de vegades, de la dificultat de transposar en

¹² Com ja hem indicat, citem si no diem altrament per l'edició de les *Obres completes* a cura de Sullà i Medina, Barcelona 1986-1988. En aquesta edició, les obres de crítica són als volums OC/ 2-3-4.

paraules conceptes que són *inefables*. És molt significatiu que aquest mot aparegui tan sovint en l'obra del nostre autor, i que fins i tot en el primer article dels que estem analitzant aquí faci una anàlisi semasiològica, si volem, de la paraula *infant* com “el que no parla”(OC/2: 43).

Respecte als temes tractats en els articles que ens ocupen, direm que Riba, segons la “Intenció” amb què els introdueix, va seguint les seves inquietuds del moment, i hi inclou comentaris sobre obres contemporànies, literàries o no, o sobre lectures o treballs que han anat sol·licitant la seva atenció. Alguna vegada aquests comentaris es refereixen a esdeveniments polítics (que per altra banda ens recorden esdeveniments de l'època nostra), com ara a l'article “Ells ens donen l'arma” (OC/2: 167-168). Pel que fa a la nostra anàlisi, ens fixarem en els aspectes que ens poden il·luminar sobre la ideologia lingüística de Riba, i per tant mirarem d'extreure les idees que tenen alguna relació amb la llengua o amb la traducció.

Sobre la traducció

De res no és tan avara una poesia, com del timbre dels seus mots. I amb el timbre, el color, i encara allò que Joubert, aquest il·luminat del misteri dels mots, hi sentia: el volum, que els fa alats o flotants, feixucs o esvaïts (OC/2: 47).

Comencem aquest apartat amb una cita que ens mostra un Riba encara deixeble d'Ors, amb la seva referència a un autor ben estimat per aquest¹³, però

¹³ Joseph Joubert, moralista francès de començaments del segle XIX, del qual Ors va promoure la traducció feta per Pere Benavent el 1918, i que posteriorment va caure bastant en l'oblit, està gaudint actualment d'un nou moment de glòria en part pels comentaris que n'ha fet Paul Auster en entrevistes a alguns diaris. Darrerament han aparegut dues edicions en castellà de

sobretot un Riba que és essencialment el creador, que consideraria la poesia pràcticament intraduïble¹⁴ (“Així els francesos es guarden per a ells sols, per a ells tots sols llur Verlaine: i qui sap si ja se’ls comença d’esmunyir, avui” [OC/2: 48]). El concepte de la intraduïbilitat de la poesia ens pot recordar també Croce, per exemple, però el que ens interessa aquí és que aquesta consideració no impedeix al nostre autor, ben al contrari, apreciar aquells que gosen mesurar-s’hi. Així considera que Maragall, per exemple, ha aconseguit “nostrar” els Himnes Homèrics : “i Homer continuà essent en català una cosa de raça vivent. I això fou el miracle” (OC/2: 51), i tanmateix ho considera ben bé un miracle. En comentar la versió de Keats feta per Marià Manent (OC/2: 149-150), Riba aprofundeix sobre aquestes consideracions: en la tradició cultural anglesa, mots com ara “bellesa” o “bondat” no porten la mateixa càrrega semàntica que en la tradició cultural catalana, per tant seria igualment difícil per al poeta anglès traduir el nostre Manent allà on aquest utilitza “bondat”, mot “en la seva sabor catalanesca [...] cristià, franciscà” com ho ha estat per a aquest traduir la seva “beauty”, amb les seves implicacions de “potència” (“*first in beauty shall be first in might*”, cita Riba). Per altra banda, però, i aquí arribem a l’altre concepte bàsic de Riba respecte a la traducció, l’esforç de Manent és lloable malgrat les seves limitacions que podríem considerar “fisiològiques”. La seva versió pot fins i tot en certs moments girar l’esquena a Keats, però ha aconseguit posar “el botí de Keats dins el sarró, ben venturosament per a l’art poètic català”.

Efectivament, el Riba home de lletres i implicat en la política cultural del noucentisme posa la traducció entre les *tasques* més necessàries per a la maduració de la cultura i de la llengua catalana, i en aquest sentit de vegades els seus comentaris passen per sobre la qualitat d’aquesta per concentrar-se en el valor, o podríem dir, la “utilitat” de l’original: per exemple en referir-se al

seleccions d’alguns dels seus pensaments: la primera a cura de Carlos Pujol per a Edhasa, *Pensamientos*, Barcelona 1995, i la segona *Sobre arte y literatura*, Ed. Periférica, Cáceres 2007. En català, per a edicions Proa, *Pensaments*, Barcelona 2009.

¹⁴ Com comenta Malé (2006:36), el concepte d’intraduïbilitat de la poesia, al qual al·ludeix també Vossler, és “recurrent, en graus diversos, dins les reflexions sobre la traducció almenys des del segle XVI” .

Diàlegs dels déus, traduït per Farran i Mayoral, o bé al *Hamlet* de Morera i Galícia, o quan comenta *Herman i Dorotea*, traduït per Josep Lleonart amb unes paraules ben significatives: “No era pas el *Faust* que primer necessitàvem de Goethe, per ventura; abans que el vol metafísic, un problema domèstic importava de resoldre” (OC/2: 92). Naturalment, això no vol dir que prescindeixi del valor de la traducció sinó que va més enllà. En aquest sentit, és paradigmàtic l’“Elogi del poeta-traductor” (OC/2: 85-87), que acaba, sí, amb un elogi de Magí Morera, però que sobretot comença amb una imatge on gairebé podríem veure el “poeta-traductor” muntat dalt d’un cavall blanc i anant a salvar la formosa donzella...: “Fermança segura de la venturosa continuïtat de la nostra poesia és aquesta aurora de grans traduccions que avui lluu damunt la renaixença catalana”.

De la mateixa manera, en comentar la traducció de *El burgès gentilhome*, de Carner, la qualifica de “bella” però sobretot insisteix que el català ha d’arribar a regnar també en la comèdia: “On cal, tanmateix, un llenguatge independent de l’*Hôtel Rambouillet* tant com digne de ser escoltat pel Gran Rei ensems que parlat pel bon burgès, cregui’s o no gentilhome” (OC/2: 122).

La llengua en la traducció

Les consideracions sobre la traducció ens acosten, tanmateix, als conceptes lingüístics de Riba, i comentarem dos articles especialment rics en aquest sentit.

Al primer, el llenguatge que utilitza Maria Antònia Salvà¹⁵, mallorquina, per traduir les *Geòrgiques cristianes* de Francis Jammes és objecte de lloança i ocasió per reivindicar el català per sobre de les variants dialectals:

[...] el llenguatge es desplega també unànime i lliure en la seva riquesa: humilitat, puritat, llibertat exemplars avui, quan sobre el verb català el cisme batega les ales eixelabrades, i fa sentir la seva veu llagotejant per al llibertinatge, l'orgull i la contaminació (OC/2: 75).

Recordem que aquest era l'ideal d'unitat de la llengua literària propugnat per Fabra, com la llengua utilitzada pels nostres clàssics:

una llengua literària uniforme on traspuaven a penes les variants dialectals de la llengua parlada, la llengua en què escrivien el català Ramon Muntaner, el valencià Ausiàs March i el mallorquí Ramon Llull” (Fabra citat dins MIRALLES 2000: 174).

Tinguem present que l'experiència viscuda a Itàlia relativament poc temps abans, amb Manzoni i la seva participació en la “*questione della lingua*” defensant el toscà sobre la resta de dialectes italians era ben coneguda a Catalunya, si ens fixem que el poema que considerem fundacional de la nostra Renaixença és un record de l'*Addio ai monti*, de Lucia dins *I promessi sposi*, i que el mateix Riba ho comentarà en els seus articles sobre Aribau dins *Per comprendre* (OC/3: 92-117), donant-ho per cosa ben sabuda de tothom. Manzoni defensava el toscà sobre la resta de dialectes per aconseguir que la riquesa de la llengua fos “*aver molti modi per significare molte cose*”, perquè “*aver più modi per significarne una sola è impaccio e confusione*” (MANZONI, *Il sentir messa*”, recollit dins MANZONI 2000b: 183). És irrellevant que

¹⁵ En el volum *Carles Riba i la traducció* (MALÉ 2006), on apareix una tria de textos ribians, Malé ha deixat de banda aquells articles potser més tècnics i ha preferit els que defineixen la posició de l'autor de forma més general. Per aquest motiu no hi trobem els que es refereixen a les traduccions de Maria Antònia Salvà que comentem aquí. Fem un incís també per indicar que aquesta traducció de Salvà no és la de *Mireio*, publicada poc abans, que va causar una gran polèmica i sobre la qual existeix una abundant bibliografia.

probablement la consideració de Riba respecte a Manzoni no coincideixi amb la d'Aribau: si és cert que Aribau es va quedar amb la primera etapa de l'escriptor italià (HINA 1979: 291), en què defensava encara els dialectalismes milanesos, per a Riba és fonamental en canvi la segona, que coincideix amb la nova versió de la seva novel·la, on aquests són eliminats per aconseguir una llengua nacional unitària. El que és rellevant és que la situació lingüística italiana era coneguda a Catalunya ja des del temps de la Renaixença¹⁶.

Més interessant és encara el segon, on Riba comenta el *Gènesi* traduït per Mn. Frederic Clascar¹⁷, començant amb una imatge significativa:

Estem fent una doma ímproba del nostre llenguatge. Generós corser adolescent, s'espolsa de damunt tot genet tímid. Ama el cavalcador aplomat, àgil, dominador amb la ciència i amb l'esperó. I també amb la seva bona mica de deseiximent, de follia (*OC/2*: 163).

Imatges a part, l'article aprofundeix sobre la idea que Catalunya, i en aquest cas més concretament la llengua, no ha seguit l'evolució de les seves veïnes. Tanmateix, aquí aquesta és considerada més aviat una qualitat. Quan el que cal traduir és la *Bíblia*, l'existència d'un segle d'or ("dos segles d'or, i tot" [*OC/2*: 164]), és gairebé una nosa: aquest segle d'or, s'interposa entre l'original i la traducció. Les llengües més "academitzades" són també massa rígides, mentre que:

Per a una llengua nova (...) les bones versions constitueixen, almenys almenys, una gimnàstica noble [...]. (Mn Clascar) ha fet el que seria impossible si ja l'expressió hagués cristal·litzat en la facilitat de la frase sempre a punt (*OC/2*: 164).

¹⁶ Seria interessant veure com alguns coneixements, com ara la mateixa font manzoniana de "l'Oda a la pàtria" d'Aribau sembla en un cert moment oblidada per la crítica literària catalana (veg. F. Guardiola: "Manzoni i Aribau" dins *Serra d'Or*, gener 1984, 1-2).

¹⁷ Frederic Clascar, *Les primeríes del món*, Barcelona, 7 de desembre de 1914.

Pel que fa a les qualitats de la traducció pròpiament dita, Riba hi veu un “escorcollament aciençadíssim de la nostra llengua” (*OC/2*: 166), amb la creació de nous mots seguint les lleis de l’evolució des del llatí “si no sempre del tot escrupolosament” (*OC/2*: 166). Efectivament, el text de Clascar mereixeria un estudi més minuciós del que li podem dedicar en aquestes pàgines: una anàlisi del lèxic ens mostraria certament una abundància d’arcaïsmes que posteriorment Fabra bandejarà del seu diccionari (*colre*, o *despartir*, per donar només un parell d’exemples), però serien sobretot interessants aquests neologismes no gaire escrupolosos de què ens parla Riba. Cal tenir en compte que ens trobem en el moment en què Fabra està treballant en allò que serà el *Diccionari*, i que és l’època en què, com comenta Pere Bohigas:

[...] hi hagué la pruija del purisme i del neologisme, no ja en la forma ingènua de molts escriptors de la Renaixença, sinó amb la saviesa d’escriptors com Josep Carner, Guerau de Liost i Carles Riba, en possessió d’un gran bagatge de cultura literària, i el darrer, a més, amb una sòlida preparació filològica. Fou en aquest ambient de depuració, renovació i experimentació alhora, que Mn Frederic Clascar, membre de l’Institut d’Estudis Catalans [...] emprengué la gran tasca de traduir la *Bíblia* al català, dels textos originals (BOHIGAS 1982: 66).

Ens reservem per a una altra ocasió de comparar aquests neologismes de Clascar amb els de l’autor que és l’objecte del nostre estudi.

La llengua

Si bé és cert que Riba no pretén en cap moment construir una teoria explícita sobre la llengua, no hi ha dubte que aquesta és una de les seves

preocupacions principals. Anirem veient al llarg de la nostra anàlisi quin és l'ideari que es va dibuixant en les seves obres¹⁸, tant pel que fa al llenguatge pròpiament literari com a la llengua des del punt de vista teòric i en aquest sentit haurem d'analitzar també quin és el paper que segons ell hi tenen el gramàtic per una banda i l'escriptor per l'altra.

En molts dels articles que estem estudiant els comentaris sobre altres autors donen un judici de valor que es basa justament en allò que ell considera qualitats lingüístiques, i de seguida en veurem alguns exemples.

En general, Riba valora la precisió i sobretot la intel·ligència, i és sempre present la idea molt noucentista de la necessitat d'un ordre i d'una disciplina, com veiem amb una nova cita de J. Joubert: “Una llibertat sense mesura, en qualsevol cosa que sigui, és un mal sense mesura” (OC/2: 83). Obtenen així una valoració positiva per començar Robert Browning que aconseguí, per a la llengua anglesa, tallar “amb una quirúrgica certesa”, per aconseguir “una expressió alleugerida, sòbria, forta i ràpida com un atleta” (OC/2: 54), i pel que fa als autors catalans, Guerau de Liost: “un llenguatge fidel i precís d'intel·ligència pura; gairebé ens estimaríem més que se'ns permetés dir: de ciència. Que no és dir poc, en un libre català d'humorisme” (OC/2: 53); o Carner, que apareix citat sovint en articles sobre altres autors i anomenat “príncep de la nostra lírica, el poeta de *La paraula en el vent*” (OC/2: 59).

Ara bé, anem a aquells articles en què aprofundeix en l'anàlisi lingüística sense limitar-se a un comentari valoratiu de les obres o els autors. En aquests apareix també el seu concepte d'allò que és realment la poesia:

¿I no consisteix la poesia a donar el nom de les coses, que és com definir-les, però amb un màxim de llum en un mínim de matèria expressiva? (OC/2: 177).

¹⁸ Triadú (1954) fa un recull sistemàtic tot i que molt breu i essencialment recopilatori de les idees de Riba escampades al llarg de la seva obra de crítica sobre aquest tema i dedica un capítol específicament al llenguatge.

No és una coincidència que *mot* sigui un dels substantius que més utilitza el Riba poeta (vegeu MEDINA 1986): en parlar de Millàs-Raurell, en efecte, després de valorar-ne la sintaxi, i també el lèxic, comenta dos aspectes que es relacionen precisament amb els mots: "... els mots són imatge i són concepte, i llur fallida és la mateixa fallida de la poesia" (*OC/2*: 131) i "(Millàs-Raurell) Voldria mots exactes com xifres. Però li reïxen –venjança dels mots—eixuts com xifres" (*OC/2*: 134).

Igualment, en parlar de Josep Maria López-Picó, els mots: "apareixen com estiragassats en voler fugir, com si deixessin les ales entre els dits impacients del poeta" (*OC/2*: 143).

O encara en parlar de Joaquim Folguera:

Tal volta cap mot sovinteja tant en la poesia de Joaquim Folguera com l'adjectiu "pur". Cap sensació és tan immediata en ella, com la d'haver-hi passat un àcid per damunt (*OC/2*: 153).

Notem a més la ironia del fet que l'adjectiu que més sovinteja en la seva poesia sovinteja també en la del nostre autor (tot i que suposem que Riba considerava que en la seva no hi havia la contrapartida negativa que veu en la de Folguera)¹⁹.

És, doncs, l'ús d'un lèxic precís i pur, però d'una puresa que no el faci crear imatges estèrils, allò que Riba valora en la llengua literària, i un d'els autors que segons ell aconsegueix arribar a aquesta qualitat lingüística és Joaquim Ruyra. En parlar d'ell, Riba en comenta la llengua, que té el do de la paraula "en la qual perduren el so, i la llum, i l'olor, i el palp, i el moviment" (*OC/2*: 136).

¹⁹ Medina (1986) troba com a adjectiu més utilitzat per Riba en tota la seva obra poètica, després de *tot*, *pur*. També ens informa que ja Domènec Guansé havia remarcat el mateix en el seu treball sobre les *Elegies*.

Riba i Fabra

No ens entretenim més sobre qüestions que tenen més a veure amb la poètica que amb la llengua pròpiament dita i passem a estudiar dos articles que mereixen un capítol a part, donat el tema que ens ocupa: "Pompeu Fabra" i "De Pompeu Fabra, encara. Il·lustracions i corol·laris", publicats a *La Veu de Catalunya* el 1918, respectivament el 9 i el 16 d'agost el primer (dividit en dues parts) i el 23 d'agost el segon (OC/2: 80-85).

Recordem que Fabra ha publicat les *Normes ortogràfiques* el 1913, i que aquestes han estat adoptades en tots els documents oficials per decisió explícita de Prat de la Riba, però que hi ha hagut múltiples discòrdies (que no amainaran totalment fins al cap de vint anys, el 1934, veg. SOLÀ 1987: 5) fins a arribar a la defecció de mossèn Alcover, que les rebutja en separar-se de l'Institut el 1918, o a les dues conferències de R. Miquel i Planas a l'Ateneu Barcelonès (*Contra la reforma lingüística de l'Institut d'Estudis Catalans*, 1918). És en aquesta situació que s'inscriuen els dos articles que tractem ara.

Per començar Riba cita el mateix Pompeu Fabra, en la seva famosa definició de quin és l'ideal que persegueix, i que ell adopta pràcticament com a seu:

Cal retenir, del parlament llegit per En Pompeu Fabra [...] un paràgraf substancials com una divisa: "L'ideal que perseguim no és la resurrecció d'una llengua medieval, sinó formar la llengua moderna que fóra sortida de la nostra llengua antiga sense els llargs segles de decadència literària i de supeditació a una llengua forastera" (OC/2: 80).

A partir d'aquí, sense aprofundir en cap aspecte teòric particular, prenen posició a favor de Fabra basant-se en conceptes reconegudament noucentistes, com ara la mancança que representa per a la nostra llengua respecte a les veïnes el fet de no haver tingut un període clàssic, i en l'autoritat principalment de Vossler i Lutoslawski. És vosslerià el reconeixement del paper de l'individu en la creació i la difusió del llenguatge que veiem en aquestes seves paraules:

Però, essent el fet de la llengua un fet de llibertat, és a dir, de creació, era possible que els catalans, des d'un donat moment, *volguessin* no sols purificar la llengua, sinó més, arbitrar-la per formar-ne un idioma modern, expressió viva d'un esperit així mateix modern i viu (*OC/2*: 81).

Al segon d'aquests articles, Riba es fixa més especialment en el problema dels dialectalismes i ataca violentament qui els defensa: “Les ànimes dialectals s’han arrapat, han tancat els ulls i no han seguit; algú ha perdut l’esma i ell mateix no sap on para” (*OC/2*: 83) i defensa l’actuació de Fabra i de l’Institut que han sabut evitar que el català fos “una llengua triturada en dialectes i sistemes ortogràfics de penya literària” (*OC/2*: 84), basant-se altre cop en J. Joubert: “Una llibertat sense mesura, en qualsevol cosa que sigui, és un mal sense mesura” (*OC/2*: 83).

Insistim, però, en el fet que Riba és abans que res un poeta, i que de la mateixa manera que ja de bon començament, en presentar-nos els seus textos d’assaig, ha rebutjat tenir qualsevol teoria prèvia i preconcebuda respecte a la literatura, tampoc no pretén en cap moment presentar una teoria articulada pròpia sobre la llengua. Altra vegada de manera molt noucentista, accepta de forma raonada l’autoritat de Fabra, i defensa al capdavant la llibertat del creador, definint quina és la “veritable natura del llenguatge”:

en què la part de creació original comença allí on acaben els límits de la convenció dins la comunitat lingüística (gramàtica), en altres mots, del residu passiu de l'activitat creadora de l'estil (*OC/2*: 84).

Fixem-nos que parla de "veritable natura del llenguatge" però el que està definint és la part del llenguatge que té a veure amb la creació literària i veurem com aquesta idea es va definint al llarg de la seva obra crítica: existeix un llenguatge convencional i la creació original és allò que va més enllà; o dit d'una altra manera, el gramàtic té un paper fonamental en la fixació d'una base de llenguatge, el "llenguatge convencional", però sobre aquesta, és l'escriptor qui desenvoluparà la seva capacitat de crear-se el seu propi "idioma". I no ens recorda això la ben famosa frase del seu contemporani Marcel Proust al *Contre Sainte-Beuve*: "*Les beaux livres sont écrits dans une sorte de langue étrangère*" (M. Proust, *Contre Sainte-Beuve*, Gallimard, París 2002: 297).

Els marges (1920-1926). Primera edició: Barcelona, Publicacions de “La Revista”, 1927

Cronologia

El segon recull d'articles de Carles Riba continua en la mateixa tònica del primer, però com veurem, els sis anys que els separen han estat densos d'esdeveniments, tant en la vida personal i professional del nostre autor, com en la del país. Excepte algunes presentacions d'artistes per a revistes com ara la *Gasetta de les Arts* o volums de col·leccions com les Monografies d'Art de les edicions Quatre Coses, es tracta de textos publicats a *La Publicitat*²⁰ o bé a *La Veu de Catalunya* i tracten principalment de crítica literària.

Riba és un jove al voltant de la trentena que va madurant en la seva qualitat de filòleg i intel·lectual i això es reflecteix entre altres coses en la mateixa dimensió dels articles, més aprofundits i per tant més llargs, sovint, que els anteriors. Al mateix temps, el país sembla anar-se estabilitzant en el seu camí d'afirmació nacional, malgrat la dictadura de Primo de Rivera i les seves actuacions contra la cultura catalana, que no impedeixen, per exemple que es continuïn publicant, més o menys censurades, *La Veu de Catalunya* o *La Publicitat*.

El 1920, Riba torna d'un viatge a Itàlia per prendre possessió d'una càtedra a l'Escola de Bibliotecàries (de la qual serà posteriorment desposseït arran de l'afer Dwelshauvers el 1924, ho veurem més avall). A principis de març

²⁰ El nom de la revista és *La Publicidad* fins el 1922 i *La Publicitat* de 1922 a 1939.

del 1922 marxa a Alemanya per estudiar amb Karl Vossler i torna a Barcelona a primers de març de l'any següent. El 1923 entra a col·laborar amb Fabra a les oficines lexicogràfiques de l'Institut d'Estudis Catalans. El 1924 fa un primer viatge a París, on tornarà l'any següent, entre novembre i desembre de 1925, per perfeccionar els seus estudis de grec en vistes a prendre possessió d'una càtedra a la Fundació Bernat Metge (MEDINA 1989, I: 48-61). En aquest temps, doncs, aprofundeix els seus coneixements, madura també professionalment, i entra en contacte amb molts dels personatges del món intel·lectual europeu de l'època, començant pel mateix Vossler, però continuant amb Unamuno o Valéry, que coneixerà personalment a París en ocasió del seu primer viatge entre agost i setembre del 1924, o els hel·lenistes Mazon, Puech, Desrousseaux etc (MEDINA 1989, I: 61).

Per altra banda, demostra ja quina serà la seva actitud davant dels esdeveniments polítics que poden anar en contra de la seva integritat moral arran de l'afer Dwelshauvers²¹ que hem esmentat més amunt. Efectivament, és poc temps després d'haver pres possessió del seu càrrec a l'Escola Superior de Bibliotecàries que les noves autoritats nomenades per la Dictadura de Primo de Rivera decideixen suprimir el Laboratori de Psicologia Experimental patrocinat per l'Institut d'Estudis Catalans i dirigit pel professor belga George Dwelshauvers. Molts professors de les escoles de la Mancomunitat van firmar una carta col·lectiva en què mostraven el seu suport al professor i van rebre com a resposta un avís amb l'amenaça que serien destituïts en cas de no retractar-se. Naturalment Riba no es va retractar i va ser destituït. Com diu ell mateix en una carta citada per Medina:

Aquesta destitució m'ha fet, aquest temps, més dura la vida; he hagut de refer el sou perdut amb feines editorials no sempre agradables: i encara he estat dels que millor s'ha salvat (1989, I: 56).

²¹ Per a aprofundiments, veg. MEDINA 1989, I:55-56 i notes.

Mentre es produeixen aquests esdeveniments i també la maduració del nostre jove intel·lectual a Europa, a Catalunya el que havia estat mestre de tota la seva generació, Eugeni d'Ors, dimiteix dels seus càrrecs a les institucions catalanes, comença a escriure exclusivament en castellà i es trasllada finalment a viure a Madrid el 1923. Tot havia començat²² el 1920 amb un enfrontament amb el president de la Mancomunitat, aleshores Puig i Cadafalch: els analistes donen diferents interpretacions de l'afer, però el que sembla segur és que una certa intransigència per part de Puig va anar a topar amb la megalomania de Xènius. Allò que tots troben inadmissible és la posterior persecució de la qual fou objecte Ors, fora de l'àmbit funcional, en institucions suposadament autònomes com l'Institut d'Estudis Catalans o l'Escola de Bibliotecàries. Ara bé, això no justifica que després abandonés totalment Catalunya i agafés a més posicions feixistitzants.

Cal recordar encara respecte a Ors el seu enfrontament amb Fabra durant la discussió de la normativa²³. Miracle (1968) reporta que pels volts de 1913 Ors havia fet córrer aquesta definició del paper de Fabra: "Els gramàtics són uns senyors que porten la maleta als escriptors".

Tot el recull de *Els marges* és de tota manera ja molt menys orsià que el precedent: com diu Sansone:

l'encara jove literat [...] havia anat enriquint la seva cultura i la matèria de meditació també per la publicació --esdevinguda en aquell període-- d'obres de Vossler i Du Bos, d'Ortega y Gasset i Valéry, de Murry i Brémond (1967: 16).

Encara podríem afegir una llarga tirallonga de noms. Sansone troba a més dins l'article en què Riba parla d'Alcover,

²² Veg. BALCELLS-PUJOL 2002 : 101-114 i també el clàssic de Díaz-Plaja: *La defenestració de Xènius* (DÍAZ-PLAJA 1967).

²³ BALCELLS-PUJOL 2002 : 108 nota 248.

una autèntica declaració de fe crociano-vossleriana quan es refereix a una “forma com a emanació directa, perfecta, del contingut” (SANSONE 1967: 16).

Ors apareix encara en alguna referència (“Xènius, sensible als senyals dels vents, ha insistit a cridar alerta. “N’hi ha que confonen el Poble amb el folklore”, ha dit, i la frase constitueix un epigrama i una doctrina ensems” (OC/2: 237) mentre es manté aquella fascinació tan noucentista que vèiem al recull anterior pels mots, però és paradigmàtic, com és sabut, l’article “Entre dos diletantismes” (OC/2: 298-304), on és clar el distanciament de l’orsisme.

Els Marges és també el recull on apareix un dels articles de Riba que més ressò va tenir en el seu moment i també posteriorment: “Una generació sense novel·la” (OC/2: 311-319). Malgrat l’abundància de la producció crítica que s’hi refereix (Malé en fa un resum i una anàlisi aprofundida en nota a MALÉ 2001: 124), per a l’aspecte de la personalitat de Riba que ens ocupa, ens quedem amb l’exhaustiva monografia que li va dedicar Alan Yates (1975) situant-lo en el debat sobre la novel·la que s’havia iniciat a Catalunya ja alguns anys abans, i en subscribim la seva descripció:

La conferència de Riba és inequívocament una acció defensiva, feta per un noucentista sincer i impenitent que no vol veure les conseqüències del moviment --la seva poesia, el seu llenguatge literari i la seva “cultura moral”-- sacrificades en un canvi de clima cultural (YATES 1975: 198).

Hi tornarem a l’apartat següent per veure-hi què diu específicament sobre la llengua.

La llengua

En aquest segon recull, com hem dit molt més madur que l'anterior, disminueix l'atenció per la llengua en els comentaris sobre els autors, a favor dels aspectes tècnics i l'anàlisi del procés de creació.

Així trobem un esplèndid comentari sobre Muntaner ("En Ramon Muntaner, home d'imperi" [OC/2: 319-323 (1925)]), on podem participar d'allò que els estudiants de Riba devien viure durant les seves lliçons, i és aquell entusiasme que aconsegueix fer-nos penetrar i comunicar-nos la bellesa d'un text distant diversos segles de nosaltres, però on no trobem cap comentari lingüístic ni cap referència a la llengua de l'època com a fonament per a la llengua catalana moderna. Pel que sembla, els fonaments d'aquesta ja es consideren prou sòlids, i els comentaris són estilístics:

Qui ha escrit, per exemple (c. CXCI): "[Los almugauers] van trocejar llances e esbudellar caualls, que així mateix anauen entre ells, com si anassen per un jardí" ha reeixit en la més bella suma que pugui donar-se de joia verbal, de plasticitat, d'entusiasme per l'acció i d'ironia, de la millor ironia, que és la filla de la fortalesa i de l'èxit serè,

o bé històrics, sobretot referits al patriotisme, això sí, de l'autor de la *Crònica*.

Són exclusivament estilístics fins i tot els comentaris sobre l'obra poètica de Carner, el qual serà en canvi qualificat de figura tutelar del català en parlar de la llengua de la traducció, com veurem més avall, i especialment tècnics són els que fa de Marià Manent, de qui comenta les al·literacions: "i el període es resol en un malencònic fregadís de bilabials sonores, i un últim eco de les nasals del primer vers" (OC/2: 219); "...una rima de crués dentals sordes..." (OC/2: 220).

Sansone posa de relleu l'article sobre Pujols (*OC/2*: 269-298):

No és casual, en efecte, que sigui dels anys 1922-23 el llarg assaig sobre “L'estil de Francesc Pujols” d'un plantejament metodològic molt sòlid i d'una rara finesa, sever i documentat, precís i elegant, mereix ésser considerat com un dels exemples més ben trobats d'un cert tipus de crítica estilística i encara avui ésser assimilat com un autèntic ensenyament (*SANSONE* 1967:16).

Deixant de banda els elogis, és efectivament molt visible el plantejament metodològic a què es refereix Sansone en aquest article en què Riba insisteix especialment sobre diversos aspectes estilístics de la prosa de Pujols. En primer lloc hi analitza el període pujolià:

Per a fer entrar uns quants principis dins una ment tossuda, la retòrica més eficaç és la de la frase breu, de ritme sec i igual, que sona més com una ordre peremptòria que com una invitació al raonament. El període ciceronià, en canvi, sota la seva vasta música desplega un joc lògic, complet i articulat en totes les parts (*OC/2*: 273).

També es fixa en alguns usos sintàctics, com ara la diferència que implica l'ús o no del pronom:

no diu “recordo[...]” sinó: “Me'n recordo que, etc”; és a dir, l'autor no va a descobrir modestament, en companyia nostra, el seu propi record, sinó que el pronom “en”, posat al començament de la frase, representa tot el que vindrà i que l'autor ja té *in mente* a punt de fer-nos-en el do i meravellar-nos (*OC/2*: 277).

O en l'ús de la frase feta, “que dins el tresor de la llengua té alguna cosa de perpetuació caricaturesca d'un complex de representacions circumstancial” (*OC/2*: 285), o de la metàfora:

Donat que la llengua és, comptat i debatut, essencialment metafòrica --“un diccionari de metàfores esgrogueïdes”, l’anomenà Jean Paul-- s’ha pogut dir (Friedrich Strich) que la paraula metafòrica, “llenguatge potenciat”, no és pel que fa a la pura realitat del món sinó “el reflex d’un espill” (OC/2: 286).

No l’interessa en canvi la correcció o no del català de Pujols (hi fa només un comentari escadusser: “pel nexa lax d’un gerundi a l’espanyola” [OC/2: 297]), però sí que aprofita en un moment donat per generalitzar sobre la llengua de l’època:

aquest egotisme pujolià és viu en mil tombs del parlar corrent, no intervingut pels gramàtics de la darrera hora. Perquè quant a la literatura, fins avui constitueix una excepció l’autor que més o menys evidentment no es passegi en elàstics per la seva prosa, perorant i gesticulant, en tota la virolada intimitat dels seus humors i de la seva suficiència (OC/2: 277).

A part d’aquest darrer comentari, trobem referències altre cop al concepte de llengua catalana de Riba en els dos articles més polèmics del recull.

Al primer, “Entre dos diletantismes”, com dèiem més amunt declaració de distanciament de l’orsisme, trobem encara conceptes noucentistes (veg. CASTELLANOS 1987 o també MURGADES 1987c), com les definicions d’atzar i de cultura:

Atzar i cultura són dos termes que mútuament s’exclouen; ja que cultura vol dir creació i llibertat, domini sobre tota força natural, compensació de tot factor cec o imprevist, endegament de tota circumstància (OC/2: 300).

O el fet que la llengua no pot viure sense institucions:

I perdre, en cultura, és no guanyar-ho tot: és innocent de pensar que salvaríem una literatura encara que no reeixíem a aixecar una Universitat verament nodridora, o que podríem mantenir la llengua en una fecunda vitalitat si per altra banda la nostra política restava a mig camí dels seus fins (*OC/2*: 299-300).

Pel que fa a la llengua pròpiament dita, Riba hi insisteix en el seu concepte de progrés històric, defensant els autors de la generació anterior, que no tenien les eines necessàries i que “havien de començar per crear-se, desorientats, autodidactes, una primera sòlida base de tradició, més encara, una llengua”.

Per a ell, el paper del gramàtic és diferent del de l'escriptor però ambdós són igualment necessaris i és gràcies a la tasca del gramàtic que l'escriptor pot elaborar i assolir l'objectiu: "una llengua, la qual cosa no vol dir tant un sistema de motlles de pensament fets i a punt, com un sistema de suggestions de pensament”.

El segon article que ens interessa aquí és “Una generació sense novel·la” (*OC/2*: 311-319) on, a més de participar, com ja hem dit, a la polèmica sobre la novel·la a Catalunya, Riba insisteix sobre la idea noucentista de la llengua literària que ha de ser construïda:

Hom veu que cal reconstruir molta cosa, amb modèstia i paciència, damunt fonaments pregons i amb material resistent: en primer lloc, la llengua literària (*OC/2*: 313),

i parla de la feina de “tots aquests vint o vint-i-cinc anys”, seguint, doncs, en la línia del concepte de progrés que esmentàvem respecte a l'article anterior.

És especialment rellevant, però, la defensa que hi fa del paper dels poetes com els únics capaços de crear el català literari (*OC/2*: 313), continuant amb el concepte de repartiment de papers entre gramàtics i escriptors que ja

havíem vist en el segon article que dedicava a Pompeu Fabra ("De Pompeu Fabra, encara. Il·lustracions i color·laris, vegeu més amunt, pàg. 34) :

Direm, doncs, més: únicament els poetes haurien pogut crear el català literari. En la poesia, la llengua, plasmada per a ésser el vehicle d'allò més bell i més bo de l'home, s'ha revestit de dignitat, ha adquirit matisos delicats no solament de significació, sinó també de so[...].

La llengua en la traducció

Seguint la línia del desplaçament de l'interès de Riba envers aspectes més teòrics o d'anàlisi de la creació literària respecte a les qüestions estrictament lingüístiques, només un article d'aquest recull analitza una traducció, "La Fontaine traduït per J. Carner" (*OC/2*: 249-255) (1921). El tema hi és, però, tractat de forma molt aprofundida i els dos autors implicats, La Fontaine i Carner, li donen ocasió per a definir més concretament el seu concepte de llengua i especialment de llengua literària.

Direm d'entrada que, tal com ens esperàvem, Riba hi defensa sense mitges tintes la versió de Carner:

Les condicions socials de Catalunya, del català per tant, havien forçosament d'afeblir la mundanitat i engruixudir la plasticitat camperola (de La Fontaine). Però la meravella de la traducció de Josep Carner consisteix a fondre l'una i l'altra en una bonhomia burgesa, tota barcelonina, amb la seva fraseologia i tot (*OC/2*: 254),

fins al punt que Carner és considerat (com ja havíem vist també en altres ocasions) gairebé podríem dir com un epònim del català: “L’època actual del català serà designada amb el nom de Josep Carner, perquè pel seu estil passa tota la història del català, no feta, sinó fent-se en curs de creació” (*OC/2*: 253), o més avall: “Dins la poesia catalana, Josep Carner ha socialitzat la gràcia” (*OC/2*: 253).

Ara bé, els comentaris positius sobre la traducció de Carner no amaguen allò que Riba troba admirable i intraduïble de la llengua de La Fontaine. L’article és sobretot una anàlisi de la diversa evolució de les dues llengües que l’ocupen, el francès per una banda, amb el període clàssic representat justament per l’autor de les *Fables*, juntament amb Malherbe, amb la creació de l’Académie Française, etc, i el català amb l’absència d’un període d’aquestes característiques. La principal conseqüència d’aquesta diversa evolució serà allò que Riba sintetitza i posa de relleu en el primer paràgraf de l’article respecte al valor, o potser hauríem de dir a la funcionalitat, que tenen els mots en cada una de les dues llengües:

Podria dir-se de La Fontaine, que els seus mots ni pesen més que l’esprit que embolcallen, ni afegeixen per llur compte cap ressonància a la vibració justa que ell els imprimí (*OC/2*: 249).

Vet aquí altra vegada l’afany noucentista de claredat respecte a la llengua catalana, però veurem com Riba hi aprofundeix i matisa sobretot l’ús que l’escriptor pot fer dels mots. Més avall encara:

Entre l’autor i el lector, els mots, a semblança de la moneda en una transacció, representen un valor exacte, sobre el qual no cal inquietar-se: l’intercanvi subtil de l’expressió i la comprensió, es fa per mitjà d’ells, però per damunt d’ells (*OC/2*: 249).

Efectivament, un dels objectius principals dels autors del classicisme francès, La Fontaine i abans d'ell Malherbe, va ser crear un instrument fiable que els escriptors poguessin utilitzar amb tota seguretat:

per aquest camí, el francès havia d'esdevenir un teclat de sons justos, mecànics, però meravellosament dòcil a les diferències de pulsació. Fins que els romàntics esbotzessin l'instrument (*OC/2*: 251).

L'anàlisi de Riba va, però, més enllà, i és en aquest text on trobem un intent de definició d'allò que és el llenguatge artístic, diferent del llenguatge tècnic en el qual cada mot té exclusivament el pes previst. Hi veiem altre cop la influència de l'escola idealista alemanya, pensem en el concepte de *scarto* de Spitzer (1966 : 46): "*a qualsiasi allontanamento dallo stato psichico normale, corrisponde nel campo espressivo, un allontanamento dell'uso linguistico normale*". Riba diu:

En l'escriptor de raça, tot mot ha de semblar un neologisme, a condició que tot neologisme adquireixi, tot d'una d'ésser forjat, com un plec de nissaga. El llenguatge artístic es malfia dels pervinguts i dels metecs (*OC/2*: 249).

L'artista ha d'utilitzar la llengua i imprimir-hi el seu estil, és a dir exercir-hi el seu particular *allunyament* de l'ús normal, però perquè això es pugui produir, cal que els mots tinguin el valor precís i exacte del qual parlàvem abans. Els "pervinguts" i els "metecs" són aquells que no tenen un coneixement segur de la llengua però també pot ser la llengua mateixa qui pot no proporcionar a l'escriptor un instrument prou segur.

Per altra banda, és cert que el període clàssic és una etapa obligada en l'evolució d'una llengua, però és sobretot la primera d'una sèrie. Així, el

problema següent és que en català “som a l’alta mar de l’estil”, donat que no n’hi ha hagut un ús suficient. Un cop fixats la gramàtica i el lèxic, és a dir quan el gramàtic ha fet la seva part de la tasca, cada mot es carrega de significat i de matisos a través del seu ús al llarg del temps per part dels escriptors, mentre que en el nostre cas:

Sembla llei inexorable, que tot escriptor nostre s’hagi de debatre personalment amb una munió de problemes de gust --de gust estilístic-lingüístic, per a dir-ho amb la màxima precisió-- la complicació dels quals està en raó directa del cabal inèdit que ell porta. Problemes, naturalment, que comencen allà on acaba la jurisdicció de la gramàtica i del diccionari, és a dir, del residu de convenció; som a l'alta mar de l'estil (OC/2: 252).

Resumint: l'estil, o el que Riba anomena en altres ocasions l'idioma, cada escriptor se l'ha de crear, però per fer-ho ha de tenir un instrument com el francès del classicisme, que li proporciona un teclat de sons justos, fins i tot mecànics, i tenir-ne un domini com no en poden tenir els pervinguts i els metecs. A partir d'aquí, podrà allunyar-se'n de la manera que li sembli més adient, però si es troba amb una llarga tradició, com passa altre cop amb el francès, que ha recorregut diferents etapes, inclosa la del romanticisme que arriba a esbotzar l'instrument, no caldrà que es debati personalment amb una munió de problemes de gust que altres escriptors ja hauran resolt, i només s'haurà d'enfrontar amb els que planteja ell mateix.

Josep Pla

En l'aplicació a l'anàlisi estilística de diversos autors catalans del seu concepte de llengua literària, Riba fa algunes consideracions de valor, com hem vist per exemple respecte a Carner. En un altre lloc, respecte a Carles Soldevila, Riba se sorprèn de la qualitat de la seva prosa, que sembla prescindir sense conseqüències d'aquella manca de tradició que en canvi per al nostre noucentista era fonamental: "sembla nascut pur en totes les seves peces, d'una llarga tradició que, al capdavall, no existeix" (*OC/2*: 252).

De Verdaguer, Riba en valora la creació del que anomena "l'estil literari tendre" i que seria la seva contribució fonamental a aquesta tradició que està en curs de construcció. Referint-se a l'ús del verb "llescar" per part de Verdaguer, diu:

[Verdaguer] havia creat en català alguna cosa que no té preu: l'estil literari tendre, fet de les locucions i les imatges de la màxima irradiació afectiva, que duïen una vida intensa i arraconada dins la casa i dins el folklore (*OC/2*: 263).

Però ens semblen especialment rellevants les consideracions sobre la llengua de Josep Pla²⁴, tradicional opositor de les teories noucentistes en aquest àmbit. Si per a Riba l'ideal eren els clàssics francesos, per a Pla serà Voltaire, com veiem per exemple a la cita següent:

En literatura, la fórmula de l'estil es troba potser en aquesta frase de Voltaire: *Les mots familiers sont les ressorts du style*". La veritat --o el que em sembla que ho és--

²⁴ Per a aprofundiments sobre els aspectes més literaris de la consideració de Riba envers Pla, veg. MALÉ 2000.

només es pot formular amb mots familiars. Tracteu de formular-la amb mots rebuscats. Fareu riure la gent (*Notes disperses*²⁵).

Però també, a part: “El que passa és que jo sóc partidari d’ampliar el nombre dels mots familiars --d’ampliar-los constantment. Sovint l’obvietat és irrisòria i risible”.

Es retreu justament a Riba el fet d'utilitzar mots rebuscats, però si ens fixem en la formulació teòrica, la seva era una recerca gairebé obsessiva de simplicitat i claredat, la recerca d'un llenguatge on els mots tinguessin simplement un valor precís. Veurem més endavant quins eren els resultats d'aquesta recerca a la pràctica, en textos no poètics, i si d'aquesta seva lluita amb la llengua en sortia de vegades derrotat com comenta Ferrater (1979: 17)²⁶.

Pel que fa a l'estil de Pla, per a Riba aquesta presa de posició es tradueix en els seus escrits en:

una santa horror a la retòrica, és a dir a tot allò que sigui fet, solemne i transmès. [Però que] En català, on els mots i els tords sintàctics tenen més aviat un relleu virginal, agressiu, intervingut a penes per la literatura [...], s'imposa a l'escriptor com una manera de retòrica popular tan temible i al capdavant tan falsa com la d'escola (*OC/2: 252-253*).

Si tornem a la idea de tradició de què parlàvem, la retòrica com "tot allò que sigui fet, solemne i transmès" pot tenir connotacions positives i l'escriptor la pot utilitzar de manera productiva. Pla, en rebutjar-la completament acaba utilitzant una retòrica d'un altre tipus, la popular, de manera mecànica. Amb paraules de Riba, Pla utilitza imatges i metàfores entremesclades “amb una

²⁵ Josep Pla, *Obra completa XII. Notes disperses*, Destino, Barcelona 2001: 28.

²⁶ “Perquè [...] Riba era poc destre, tenia poca traça en el maneig de la llengua [...]”. També més endavant: “...s’ha de tenir un enorme control de la llengua que en podríem dir col·loquial, de la llengua del diàleg, de la llengua ordinària. Ara bé: de control d’aquesta mena de llengua, Riba no en va tenir mai” (FERRATER 1979: 115).

fertilitat una mica mecànica" (*OC/2*: 351), i es deixa seduir per les paraules mateixes: "Per un mot bell, maliciós o sensible, Josep Pla es vendria l'ànima o l'escrit al diable" (*OC/2*: 335).

En conclusió, segons Riba, Pla es deixa portar en escriure en català per aquesta "retòrica popular", i a més la utilitzarà molt més còmodament per a escriure en espanyol, una llengua que justament ha anat perdent el relleu amb la seva utilització en tots els àmbits, sobretot el burocràtic:

entre les circumstàncies que l'han dut a escriure en espanyol hi ha, sens dubte, la del menor esforç que li representa el camí invers d'imprimir, mitjançant l'il·limitat barbarisme, banalitat i alhora relleu a una llengua que els ha perduts rodolant pel paper timbrat (*OC/2*: 253).

Pel que fa a la "banalitat", veurem més endavant com la utilització d'aquest concepte per part de Riba es relaciona amb Gide i demostra la influència que aquest autor té en la seva consideració sobre el classicisme francès (veg. més avall, pàgs. 120-124).

Per comprendre (1927-1935). Premi Maragall 1937. Primera edició: Barcelona, Publicacions de "La Revista", 1937. Segona edició: Barcelona, Institució de les Lletres Catalanes, 1938

Cronologia

Els deu anys que transcorren abans de la publicació d'un nou recull d'articles de Riba han aportat a l'autor una certa estabilitat econòmica i professional: és professor a la Universitat, tot i que de forma irregular per motius polítics, professor a la Fundació Bernat Metge, i sobretot és nomenat membre de la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans el 5 de març del 1932, després d'haver-hi treballat com a col·laborador a les Oficines Lexicogràfiques des del 1923 (MEDINA 1989, I: 76-77). Pel que fa a la situació política, durant aquest temps es produeixen grans esdeveniments, positius i negatius, per a Catalunya: des de la proclamació de la República Catalana l'any 1931 per Francesc Macià que portarà a l'obtenció de l'Estatut d'autonomia, a la presidència de Lluís Companys després de la mort de Macià, els fets del 6 d'octubre 1934 amb l'empresonament del govern de la Generalitat, el seu retorn el 1936 i la sublevació militar que desencadenarà la guerra civil. Riba és conscient de la seva responsabilitat envers el país en el seu paper d'intel·lectual, tal com ja havia demostrat arran de l'afer Dwelshauvers al 1924 (veg. capítol anterior) i com tornarà a demostrar amb la seva actitud després de la desfeta de la República, i al "Prefaci" al volum, escrit a l'agost 1937, ja començada la

guerra i després dels fets de maig, en justifica la publicació per la voluntat de servei:

Un llibre, avui i a casa nostra, no és justificat que surti a la requesta de lectors, sinó pel que hi hagi d'inequívoc en el seu abast i en el seu servei. En aquest meu [...] el que hi ha de segur és l'esforç que he esmerçat per comprendre (*OC/3*: 9)²⁷.

Des del punt de vista dels temes tractats, aquests són estrictament culturals, i és per aquest motiu que queda fora del recull el per altra banda ben conegut article "Polítics i intel·lectuals", publicat a *La Publicitat* entre març i abril de 1927 però recollit en volum només pòstumament²⁸.

Sansone, a la introducció que hem citat ja diverses vegades, destaca en aquests articles les influències dels corrents crítics literaris francesos, i especialment Valéry, tot i que encara troba alguns rastres de vosslerianisme, per exemple a les pàgines dedicades a Aribau. Manllevant les paraules de Sansone, podem dir que:

tampoc no podem parlar aquí de veritable mètode propi, ni de sistema, pel fet que es tracta principalment d'una operació de poeta incitat a conquerir el secret del procés expressiu de manera directa i sense cap rèmora d'ordre metodològic [...]. Malgrat això, l'obra ribiana no s'abandona a abstraccions metafísiques i a evanescències [...](SANSONE 1967: 23).

En realitat, seguint l'evolució que ja vèiem entre el primer recull i el segon, l'interès de Riba es concentra cada cop més en descobrir el secret de la creació, especialment la creació literària, i per tant pel que fa al tema del nostre estudi, les referències a la llengua tornen a ser escasses.

²⁷ Continuem citant, sempre que no indiquem una altra cosa, segons l'edició de les *Obres completes* a cura de Sullà i Medina. El recull "Per comprendre" hi apareix al volum 3 (*Crítica*,2).

²⁸ Dins *Obra Completa* a cura de J-Ll. Marfany,1967, 2, amb el títol "Polítics i intel·lectuals i altres assaigs"; també dins *Obra Completa* a cura d'Enric Sullà, 1986, 3, amb el mateix títol.

La llengua

Ens cal, però, matisar aquesta afirmació, entre altres coses perquè és en aquest recull que trobem un dels textos paradigmàtics del concepte de llengua segons Riba, i el veurem de manera aprofundida a l'apartat següent. A més, les referències al valor de la paraula continuen, madurades en la reflexió i l'estudi dels crítics francesos de l'època, com ja hem dit, Thibaudet, Epstein, etc, i també de lingüistes com ara Schuchardt, del qual però pren aquelles consideracions que poden tenir més influència sobre el producte literari, és a dir les que tenen a veure amb l'escola del *Wörter und Sachen* i no pas les de dialectologia (“teoria de les ones” que va elaborar juntament amb Johannes Schmidt²⁹, etc):

Pensem en la divisió de Schuchardt entre “homes de mots” i “homes de coses”, segons que preïn més els mots i l'encís de llur so, fins a acostar-se'n, o que donin valor només als fets, als sentiments i als pensaments (*OC/3*: 43n.5).

Les teories lingüístiques de Schuchardt se separen de les dels neogramàtics i de la regularitat de les lleis fonètiques insistint en el caràcter espiritual de la llengua i la importància del factor individual, de la creació lliure, com reprendrà per altra banda Valéry en celebrar les virtuts del Verb: “*Honneur des Hommes, Saint LANGAGE / Discours prophétique et paré...*”³⁰.

²⁹ Veg. ROBINS 1967:179.

³⁰ “La Pythie” vv 221-222, dins *Charmes*, Gallimard, París 1952.

En l'anàlisi d'*Històries de la carn i de la sang*, d'A. Esclasans (OC/3: 35-49) Riba utilitza la teoria sobre el *Wörter und Sachen*, però la matisa, i allunya així l'estil d'Esclasans del simbolisme:

[Esclasans] accedeix a ésser “home de mots”, sempre que ells restin en llur valor més natural d'intercanvi, que siguin, concretament i a cada punt, mots de coses i de fets [...] i no glaçats per cap mallarmeana ambició de “reproduir en les lletres i les síl·labes les Idees mateixes” (OC/3 : 43-44).

En aquest mateix article veiem per altra banda com Riba continua basant les seves conclusions sobre una anàlisi estilística aprofundida dels textos, posant de relleu la presència de l'al·literació (“i no precisament onomatopeica”), de la repetició obsessiva, i després l'ús de la metàfora i de la frase feta. Aquesta seva anàlisi el porta fins a analitzar la mena d'adjectius utilitzats:

un ús una mica ultrat d'adjectius de tema verbal: sobretot participis, però també totes les formacions en -dís, -ible, -dor, etc. de què, amb tanta llibertat, és tan rica la nostra llengua (OC/3: 45).

En analitzar els escrits del propi Riba veurem com aplica ell mateix aquestes seves reflexions a la pràctica i també com les seves preferències evolucionen al llarg dels anys.

No podem acabar aquest apartat sense citar per una banda el *memento* que el nostre poeta adreça a qui pretén d'escriure sense haver-ne après:

Ací, on ara i adés tant es prea ésser poeta (i àdhuc, tot curt, escriptor!) abans d'haver après d'escriure[...] (OC/3: 83).

referència que podem posar en relació amb la idea noucentista de la importància de l'escolarització etc, i per altra banda la qüestió moral de la fidelitat a la llengua materna, plantejada en el seu comentari sobre Aribau:

És un deure, altrament, indefugible; més, és un instint, perquè tota la vida sentimental i intel·lectual ha pres forma en la llengua materna i amb ella ha crescut des de la infància, i per ella des de la infància s'expressa directament; es discuteix si el català és un idioma il·lustre o decaigut, viu o mort: Aribau, com anys enrera el gramàtic Ballot, i com aleshores i sempre tants d'innombrables anònims, i com després d'ell tres generacions de poetes anomenats, respon categòricament: és la llengua de l'ànima, l'expressió única de la sinceritat i de la veritat d'un català (vv. 33-40) (*OC/3*: 112).

“Llengua de l'ànima” com ja Cervantes “*la pluma es la lengua del alma*”³¹ o més a prop cronològicament del nostre autor, l'escola idealista de la filosofia alemanya del llenguatge (i certament altre cop Vossler) molt preocupada des de Herder pel problema de les relacions entre llengua i nació (veg. per exemple SERRANO 1985: 259). A Catalunya, aquesta preocupació no és exclusiva de Riba, sinó que la identificació entre llengua i pàtria ja és present en els escrits de Prat de la Riba i en tota la Renaixença. Pel que fa a Prat, podem trobar-hi múltiples referències al llarg de tot el volum de *La nacionalitat catalana*, però sobretot al capítol “La importància de la llengua dins el concepte de nacionalitat” (en realitat es tracta d'una comunicació independent llegida per Prat al I Congrés Internacional de la Llengua Catalana del 1906). En donem només un exemple de mostra³²:

³¹ “*La pluma es la lengua del alma: cuales fueron los conceptos que en ella se engendraron, tales serán sus escritos*”: Miguel de Cervantes, inscripció a l'entrada de la Biblioteca Nacional de España.

³² Enric Prat de la Riba, *La nacionalitat catalana*, MOLC 5, Ed.62 i La Caixa, Barcelona 1978, p. 139. Sobre aquest tema, molt interessant la tesi doctoral malauradament encara inèdita de Patrizio Rigobon per la Universitat di Bologna 1991: *Cultura e ideologia in Enric Prat de la Riba*.

La llengua és la nacionalitat, han repetit tots els pobles renaixents. [...] Perquè la llengua emmotlla i educa la intel·ligència del qui la parla habitualment: les facultats intel·lectuals del noi creixen i es desenrotllen a l'ensem que l'adquisició del llenguatge, i per mitjà d'aquest.

De fet les idees del Romanticisme alemany, amb Herder i també Fichte que reconeix en la llengua alemanya el fonament de la nació que encara s'ha de construir, són fonamentals en els orígens de la reivindicació de la llengua catalana com a llengua de cultura. Recordem ràpidament com Capmany al segle XVIII opinava que el català era una llengua morta per a la república de les lletres, i com Aribau, el fundador³³ del moviment de la Renaixença que és qui parla segons el comentari de Riba de “llengua de l'ànima”, es pot considerar el propagador de les idees del Romanticisme alemany, sobretot gràcies a la seva col·laboració en la revista *El Europeo*³⁴. Afegim que, com hem indicat anteriorment, Aribau també rep influència de l'experiència italiana, i de fet per a la seva Oda s'inspira en *I promessi sposi* de Manzoni.

Pel que fa als escriptors noucentistes, ja Carner el 1913 afirmava: “la paraula és la pàtria. La seva dignitat és una dignitat nacional” (citada per MIRALLES 2000: 162, CARNER, “La dignitat literària”, *El reialme de la poesia*, 1986, pàg.132), i el filòsof Joan Crexells, en un article de títol paradoxal “El cos immortal i l'ànima mortal” (citada també per Miralles), després de definir la nació com a cos immortal per oposició al cos mortal dels individus, afirma que l'ànima d'aquest cos mortal seria la llengua i la seva memòria la història que acomuna els individus que la componen.

³³ No ens correspon aquí fer consideracions sobre si Aribau era o no conscient del seu paper fundacional ni sobre la seva actitud posterior a la publicació del seu poema, temes tots ells tractats en l'abundant bibliografia que se n'ha ocupat.

³⁴ Per a les consideracions sobre l'estatut literari de la llengua catalana i les relacions dels autors del segle XIX amb el Romanticisme alemany, veg. HINA 1979, i per a profundiments, el seu treball: *Kastilien und Katalonien in der Kulturdiskussion 1714-1939* (Tübingen 1978).

“Els poetes i la llengua comuna”

Riba és nomenat membre de l’Institut d’Estudis Catalans per cobrir el lloc deixat vacant per la mort de mossèn Alcover, i en aquella ocasió (15 de maig de 1932, veg. MEDINA 1989, I: 77) llegeix un discurs de presa de possessió del càrrec, que es publica en el recull que estem estudiant amb el títol “Els poetes i la llengua comuna” (OC/3: 86-92). Dèiem que aquest article és paradigmàtic pel que fa al concepte de llengua segons Riba i també, òbviament, pel que fa a la seva posició en les desavinences entre Alcover i Fabra. Veurem com, malgrat que les darreres aportacions de la recerca han redimensionat aquests desacords (PEREA 2007: 121-122; i ja SEGARRA 1985b) això no afecta la que és la posició de Riba.

Riba reconeix tanmateix les qualitats del lingüista manacorí i donem només a tall d’exemple la carta del 4 de maig de 1940, en què dóna alguns consells al jove Santiago Pey, i on la privadesa del document li permet d’expressar sense massa filtres la seva veritable opinió sobre els col·laboradors de l’Institut d’Estudis Catalans. Transcrivim tot el fragment:

Sigui prudent amb les publicacions de l’I.E.C.: dissortadament hi ha molta barreja. Les coses de Mn. Griera són dolentes; les de Montoliu, barroeres i fantasioses; les de Barnils, Casacuberta, Moll, Coromines, i, no cal dir, Fabra, bones de tot fiar; les de Mn. Alcover, perilloses si es manegen sense experiència (GUARDIOLA 1991: 125-130).

A l'article que ens ocupa aquí, hi trobem per una banda una defensa de la feina feta per l’Institut: "En els vint-i-cinc anys --tan pocs per a tanta glòria!--

d'aquest Institut d'Estudis Catalans[...]" (OC/3: 86); i sobretot una insistència en la diferent situació dels escriptors o dels parlants en general després de vint-i-cinc anys de la seva existència. El simple fet que sigui ell qui hi pren el relleu d'Alcover simbolitza aquest canvi:

[...] en ocupar el meu seti de l'Institut, marco representativament [...] tota una trajectòria. És a dir, acuso gairebé als ulls la direcció seguida i una distància recorreguda pels catalans en llur presa de consciència davant del fet d'un gran tresor idiomàtic que se'ls lliurava, talment, per a viure o per a morir (OC/3: 87).

En segon lloc, partint del seu concepte d'ideal de llengua: una llengua "comuna clara i apta, indefinidament disponible" (OC/3: 88), que ja havia aplicat, com hem vist, en ocasió per exemple de la crisi que havia enfrontat justament mossèn Alcover amb l'Institut i amb Fabra i on havia pres clarament posició a favor d'aquests darrers, aquí hi aprofundeix i defineix ulteriorment aquests conceptes per oposició als d'Alcover. Segons ell, Alcover no pot arribar a aconseguir aquest ideal, perquè malgrat les seves grans qualitats de lexicògraf (Riba el qualifica de "fervorós de la llengua" [OC/3: 88]), peca per fixar-se massa en el detall, que vol dir en el recull meticulós i potser maniaca de cada variant dialectal:

no crec que a ningú la profusió d'un codi hagi privat tant de veure la llei, que mai un fervorós de la llengua hagi tan inconscientment renunciat a captar-ne la unitat ideal per la il·lusió de les seves bigarrades aparences (OC/3: 88).

No podem deixar de posar en relació aquestes afirmacions amb les que feia Alessandro Manzoni a Itàlia un segle abans, defensant un sol dialecte, el toscà, i encara més concretament el florentí en aquell cas, sobre els altres dialectes italians, per aconseguir que l'italià pogués "*aver molti modi per significare molte cose*", és a dir "moltes maneres de significar moltes coses". Per

a ell, “*aver più modi per significarne una sola è impaccio e confusione*”, és a dir que "tenir més d'una manera per dir-ne una sola és una nosa i un desordre" (Manzoni, "*Il sentir messa*", recollit a MANZONI 2000b: 183). L'*impaccio e confusione* (hem traduït aquestes expressions fortes en italià per "nosa" i "desordre") que per a Manzoni creen els geosinònims, ens recorden altres expressions de Riba: "sobre el verb català el cisme batega les ales eixelabrades, i fa sentir la seva veu llagotejant per al llibertinatge, l'orgull i la contaminació", que hem vist més amunt.

Mirem encara més avall, a la mateixa pàgina:

el cas del meu elogiat interessa com a simbolitzant fins a un vigor de caricatura un moment en l'evolució de la llengua [...] mirant-ho des de la generació a què jo mateix pertanyo i des del punt dolç de generositat en què potser ja es troben els artífexs d'un català comú (*OC/3*: 88).

És doncs bàsic per a ell la “generositat” que fa que cada autor renunciï als particularismes a favor d'una llengua “comuna”, sense que això vulgui dir, pel que fa a la llengua literària, renunciar, com hem vist, a crear-se'n una (veg. més amunt, pàg. 55):

Perquè aquí ha estat el gran afer, la gloriosa i no per tothom compresa ambició: crear-nos una llengua comuna clara i apta, indefinidament disponible; llengües literàries, cada autor, cada grup en rigor se n'ha creat i se'n crearà una, o més d'una, en la mesura i segons les necessitats del seu geni (*OC/3*: 88).

Ja hem vist en altres ocasions aquest ideal d'unitat de la llengua, que segueix les directrius proposades per Fabra, per exemple en ocasió del comentari sobre la traducció de Maria Antònia Salvà de les *Geòrgiques Cristianes* (vegeu més amunt, pàg. 27). Com també havíem vist l'ideal de disciplina que ha de conformar el llenguatge poètic, ideal sobre el qual Riba insisteix aquí:

La veritable llibertat, estic per dir que la poesia l'ha trobada sempre per l'acceptació plena, sense reserves, del llenguatge en ell mateix, en la seva essència i amb la seva insuficiència: és a dir com un sistema de signes no necessaris de natura abstracta i per tant d'efectes indirectes; vivents, en suma, només per llur contingut espiritual (*OC/3:90*).

Tornarem més endavant sobre el concepte de llibertat i sobre l'acceptació de la regla, conceptes que provenen en primer lloc del classicisme francès, però que sedueixen alguns autors del segle XX, els quals en fan una interpretació a la seva mesura. Prenem per exemple la coneguda frase d'André Gide que apareix per primer cop al seu prefaci a *Vol de nuit* de Saint-Exupéry i que ell mateix recull dins el seu *Journal* (9 de febrer de 1932):

Le bonheur de l'homme n'est pas dans la liberté mais dans l'acceptation d'un devoir
(GIDE, *Journal 1926-1950*, Gallimard, París, 1997: 347).

Pel que fa al concepte del llenguatge com un: “sistema de signes no necessaris”, que tant recorda l'arbitrarietat del signe lingüístic saussurià, ja havia estat comentat el 1985 per Sebastià Serrano (1985: 263), però és Jordi Malé qui hi aprofundeix (MALÉ 2001: 257 i següents), i ens informa de la presència a la biblioteca personal del poeta d'un exemplar del *Cours de linguistique générale* (edició de París, Payot 1922), amb un ex-libris que porta la data de 1925.

Segons Malé, l'efectiva lectura del text es podria situar entre finals d'aquesta dècada i començaments de la dècada dels 30, és a dir just abans de la redacció de l'article que ens ocupa. Pel que fa a la resta de la definició del llenguatge: “de natura abstracta” i “d'efectes indirectes”, sempre segons Malé, són manlevats de Paul Valéry. Cal insistir, tanmateix, que l'ús d'aquests conceptes per part de Riba es limita sempre a la seva utilitat pel que fa al discurs literari i principalment poètic, així és significatiu el comentari que ell mateix fa

de l'obra saussuriana en una carta adreçada a Santiago Pey l'any 1940 (cit. a MALÉ 2001: 257 nota): “Saussure li serà violentament útil, però més endavant”.

Notem encara el final del discurs, resum dels conceptes que el nostre crític hi havia volgut defensar, i notem sobretot el “gairebé” que és el seu punt final: l'any 1932, l'Institut podia fer un balanç de la feina feta i considerar que la llengua catalana estava en un bon moment pel que fa a la seva progressió, però calia insistir en el fet que no s'havien assolit completament els objectius i que encara quedava camí per fer (amb tota la ironia tràgica que nosaltres hi podem veure, des de la nostra posició privilegiada de coneixedors dels esdeveniments que estaven a punt de produir-se).

M'he proposat només suggerir. Ara, si se'm digués que he combatut, invitaria a reflexionar que en tot cas no he combatut fantasmes; sobretot que no he combatut per cap fantasma, sinó per una realitat que ja gairebé podríem dir nostra, gràcies a un esforç de disciplina lingüística col·lectiva, que és potser el més admirable de tota la renaixença catalana. Però tot està en aquest “gairebé” (*OC/3*: 92).

La traducció

A part dels comentaris sobre la traducció de Carner de l'obra de La Fontaine, dels quals ja hem parlat, Riba no s'ocupa gaire d'aquest tema en aquest recull. Com dèiem, l'àmbit de la seva recerca se circumscriu cada cop més en aprofundir en els secrets de la creació literària, i així en parlar de Rupert Brooke, només al final es refereix a la traducció de Marià Manent. Aquí és segons ell encara més rellevant la voluntat de servei:

Traduir és, en certa arièlica manera, també servir: no pot anar sense aquella humilitat que en les seves pròpies faccions trobava Rilke (significativament gran traductor ell mateix) i que és “no la d’un criat, sinó la d’un servent i d’una dona” o, diríem nosaltres, la de qui es fa seu un destí d’altri (*OC/3:83*).

També en el seu important article “Horaci en les literatures ibèriques”, Riba fa alguna referència a la traducció, però veiem com, després d’alguns comentaris tècnics sobre l’adaptació del metre horacià, el seu interès és de creador i cita una traducció de Fray Luis de León que troba especialment encertada:

Hi ha totes les inexperiències que es vulgui; però segurament cap traductor no ha superat encerts de creador com fer correspondre el *uoltus nimium lubricus aspici* de l’oda XIX del llibre I per una meravella de vers com aquest:

grande deslizadero a quien le mira,
que ens dóna una frase d’Horaci, ja no transposada, sinó potenciada de la seva certa abstractesa a una plàstica síntesi de drama i escena i concepte (*OC/3: 130*).

... més els poemes. Notes sobre poetes i poesia. Primera edició: Barcelona, Joaquim Horta, editor, 1957

Cronologia

Hem arribat al darrer dels reculls d'articles de Carles Riba publicat en vida de l'autor. Els textos corresponen bàsicament al període 1948-1955, amb poques excepcions, entre les quals destaquem el dedicat a Bartomeu Rosselló-Pòrcel i la "Carta a una poetessa", tots dos del 1938, i "Lírica de cambra" del 1933.

És coneguda l'actitud de Riba durant la guerra i com aquesta actitud va tenir unes conseqüències notables sobre el que seria la seva vida un cop acabat el conflicte i amb la derrota de la República i la victòria del dictador. Podem donar-ne aquí només un parell d'exemples, en primer lloc, els seus esforços per salvaguardar el patrimoni de la Fundació Bernat Metge després que la FAI s'havia apropiat de tots els béns de Francesc Cambó.

La Generalitat el va nomenar Comissari d'expropiació de la Fundació i les seves accions en aquella situació de fet el feien sospitós tant per als uns com per als altres. Ho podem veure en llegir una carta adreçada per Riba al propi Cambó que no va voler enviar "per dignitat", però que es va sentir en la necessitat d'escriure per justificar-se, i que encara va rubricar molts anys més tard (la carta és del 43 però hi ha una nota del 54: "A fer-ne l'ús, després de la

meva mort, que es cregui convenient; però prohibeixo que es destrueixi (firmat: C. Riba), 15 juny 1954)". En citem un fragment:

El que em temo que encara avui s'ignora, és el que haguérem d'afrontar, el Sr. E. Nicol (que es portà bé en tot això) i jo mateix, tots solets i aplaudits... de lluny, per a arrencar la F.B.M. dels ocupants de l'edifici de Via Laietana 30. Allò era una txeca, i calia dialogar i fer discursos absurds a gent que eren una barreja d'innocència i ressentiment, i, a més, armats fins a les dents i embriagats de triomf (cit. a MEDINA 1989, I: 316; recollit també a GUARDIOLA 1991: 259)

Per altra banda, per motius del seu càrrec a la Institució de les Lletres Catalanes (fundada el 37), podia viatjar molt en un moment en què començaven les primeres fugides cap a l'exili, i per exemple es trobava a Anglaterra pel novembre del 38. Llavors la desfeta era ja evident, després de la batalla de l'Ebre i sobretot després que el pacte de Munic havia demostrat com les potències europees volien la "pau a qualsevol preu", però Riba no va abandonar el país fins al 22 de gener del 39, quatre dies abans de l'entrada de les tropes franquistes a Barcelona (MEDINA 1989, I: 115-116).

Sense voler insistir en aspectes biogràfics, per als quals remetem el lector als dos exhaustius volums de Jaume Medina, que per altra banda hem citat en múltiples ocasions, hem de posar en relleu aquí el fet que Riba tornés de l'exili l'any 43. Com és sabut, la dictadura militar de Francisco Franco va endegar una repressió radical tant en el camp polític (recordem l'afusellament del president Companys o els milers d'execucions que es van anar produint durant anys després de la derrota: veg. per exemple FERRERES - LLORENS 1992: 365 i següents³⁵), com en el cultural, amb la depuració de tots els càrrecs, fins i tot els que no eren estrictament polítics, i podem recordar l'exili de Josep Trueta, cap del servei de cirurgia de l'Hospital de Sant Pau, o, simplement, les

³⁵ Aquest petit manual històric és molt útil com a eina de consulta. Vegeu bibliografia.

depuracions dels mestres de la República. En aquestes circumstàncies, Riba es va assegurar només que no seria empresonat si tornava, però es va decidir per una vida que només es podria desenvolupar en una semi-clandestinitat.

Aprofundirem més endavant sobre la col·locació de Riba dins de les polèmiques entre "els de dins" i "els de fora", és a dir entre els intel·lectuals que dins de l'Espanya franquista intentaven mantenir d'alguna manera la cultura catalana i els que ho feien des de l'exili. Són especialment interessants en aquest sentit, i els veurem en el seu moment, els intercanvis epistolars entre Riba des de Barcelona, i Joan Coromines des de Chicago, on el nostre autor es defineix com algú que ha estat en totes dues situacions, a l'exili a partir del 39 i de retorn a Catalunya a partir del 43.

No ens interessen les motivacions psicològiques d'aquesta decisió, però sí les conseqüències que tindrà tant en l'obra de Riba com sobretot en la influència d'aquesta obra en general en la cultura catalana. No hi ha dubte que l'absència de tants intel·lectuals que van triar de continuar a l'exili li donava un paper de gran rellevància, amb l'afegit de la qualitat moral que li donava el fet d'haver acceptat una situació que li imposava unes dificultats materials evidents. Que ell acceptés o no aquesta paper de "far solitari", com el van qualificar en un programa de Televisió de Catalunya emès la temporada 2001-2002³⁶, és una qüestió que no podem dilucidar aquí, però és cert que li causava un cert malestar la banalització de la seva imatge de salvador del clacissisme (FERRATER 1979: 104 i següents).

En aquestes circumstàncies, la seva mort en una edat en què, si bé no era jove, estava encara en plena activitat, va causar una gran commoció a Catalunya: recordem les paraules de Pere Quart al poema "Mort de Carles Riba", de *Vacances pagades* (citada a MEDINA 1989, II: 84), "Si tu no hi ets, ¿qui ens jutjarà?", que ens semblen molt representatives de la consideració en què era

³⁶ Dins la sèrie "El meu avi" produït per Media Pro, *Carles Riba, el far solitari*, temporada 2001-2002.

tingut en aquells moments. Per altra banda, veiem en la bibliografia com durant molt de temps després, el seu personatge continuarà tenint una rellevància sobre tots els intel·lectuals catalans (veg. SERRAHIMA 1972, per donar només un exemple: *Dotze mestres*). Naturalment cada generació el podia considerar en un grau més o menys elevat, però podem dir, simplificant, que no és fins a partir dels estudis de Xavier Pericay i Ferran Toutain, que la seva categoria de mestre es va posar seriosament en dubte. Aquests autors (*El malentès del noucentisme* 1997² [1996] i l'anterior: *Verinosa llengua* 1986) posen al mateix nivell “dos terrabastalls de naturalesa ben diversa”: el noucentisme i la guerra civil, i descriuen la situació després de la guerra com un “establishment reorganitzat en la clandestinitat i a l'exili”, on “la figura menuda de Carles Riba ho cobria tot” (PERICAY - TOUTAIN 1997²: 11-12). Segons ells, “Riba, Esclasans o Jordana [...] van contribuir amb la seva obra original i amb les seves traduccions a promoure l'artifici i a fomentar la confusió” (PERICAY - TOUTAIN 1997²: 21), és a dir que van ser un llast sobre l'evolució natural de la llengua. En qualsevol cas, per poder arribar a alguna conclusió en aquest sentit és necessari analitzar efectivament la llengua de Riba, cosa que farem més endavant.

La llengua: consideracions sobre alguns autors

Aquest nou recull d'articles³⁷ no aporta variacions substancials respecte als conceptes teòrics de Riba sobre poètica o sobre llengua. Sansone, a la

³⁷ Continuem seguint l'edició de Sullà i Medina. El recull que tractem aquí apareix dins el volum: *OC/3, Crítica/2*.

introducció (SANSONE 1967) que ja hem citat diverses vegades, en comenta “la seguretat aconseguida i la riquesa humana i intel·lectual adquirida a través d’un engatjadíssim exercici altament compromès de les lletres”. Podem dir que aquesta seguretat es tradueix també en un aprofundiment dels mateixos conceptes, aplicats a alguns escriptors que ja havia tractat anteriorment, i a d’altres que analitza per primer cop.

Tornem a trobar referències aquí al problema de la relació entre “la matèria del mot i la del contingut” (*OC/3*: 240), i sobretot hi trobem un dels textos que representa l’expressió potser més estructurada de què disposem dels seu pensament sobre el llenguatge i que veurem de manera més aprofundida en un altre apartat d’aquest capítol: ens referim a les notes que Riba va preparar per a un article-entrevista de Joan Teixidor (*OC/3*: 253-263).

Jordi Malé (2002) posa en relació la poètica de Riba d’aquest període amb quatre noms fonamentals: Plató, sant Agustí, Paul Valéry i Ernst Cassirer. Sense negar la influència que les lectures d’aquests autors devien tenir sobre el nostre, no pretenem en aquest treball identificar les fonts del seu pensament, que d’altra banda no creiem reduïbles a uns pocs noms, sinó que creiem més interessant veure com el seu pensament li dictava les lectures a fer. En aquest sentit, notem la cita següent, d’un filòsof francès avui dia pràcticament oblidat, i del qual Riba ens proporciona el nom, el títol del volum i la pàgina (*OC/3*: 177):

S’ha dit que "el veritable llenguatge és un mitjancer entre les coses materials i les espirituals i ens ensenya a considerar aquelles com a imatges d’aquestes". La constatació és vàlida per a tot poeta que mereixi l’insigne títol[...].

Riba hi afegeix la nota: "Louis Lavelle *La parole et l’écriture* (París 1942, pàg. 55)".

És clar que al Riba deixeble de Vossler, i per tant relacionat d’alguna manera amb l’idealisme alemany, i a més preocupat per la teoria del llenguatge

només en relació amb la creació poètica, no li interessa citar un lingüista, sinó un filòsof, seguidor de les idees de Bergson, Hamelin, etc. Hi tornarem més endavant.

En aquests articles, Riba analitza només autors catalans, a diferència del que havia fet en els anteriors, excepte quan es tracta de comentar algunes traduccions, la de l'*Odissea* en primer lloc i també les de Sòfocles. Notem per altra banda que els que són escrits abans del final de la guerra (“Memòria de Rosselló-Pòrcel” o “Carta a una poetessa”, tots dos del 1938; també “Lírica de cambra”, del 1933) es refereixen de manera molt circumscrita a qüestions poètiques, d’estil, etc, mentre en els textos posteriors tornem a trobar referències a la llengua com vèiem en els primers reculls. En aquest sentit és significatiu que el primer article sigui una nota a la poesia d’Ausiàs March i Riba hi insisteixi en el paper del poeta en la creació de la llengua literària:

Ausiàs March, com tot sobirà poeta, necessità crear-se una llengua per al seu inèdit missatge (*OC/3*: 151);

Hi tornarem més endavant per veure d’una manera més precisa, en les seves notes per a l’article de Joan Teixidor, què entenia per “crear-se una llengua per al seu inèdit missatge. Més avall diu encara:

Es comprometé amb el puixant català de la seva vida concreta: lliure ja de tota servitud provençal, ric, elegant i exacte gràcies a una llarga tradició artística, animat ara i adés, resoltament, per la desimboltura del lèxic i de la sintaxi populars (*OC/3*: 151).

Si al llarg dels primers reculls d’articles que hem anat estudiant vèiem com Riba anava agafant seguretat no només com a crític sinó en la seva posició respecte a la llengua catalana, i després de parlar-ne de manera insistent l’anava

considerant cada cop més en un segon terme, com quelcom de ja assol·lit, ara, donat el canvi polític, s'hi torna a referir, enyorant el moment i admirant el poeta del segle XV que es trobava a les mans una eina dúctil i sobretot “rica, elegant i exacta”.

En la mateixa òptica podem considerar els seus comentaris en memòria de Mn. Costa i Llobera:

Ressaltaria per damunt de tot com l'idioma natiu fou per a Mn. Costa, entre les coses de la seva *pietas*, la primera i la més entranyable [...] d'on el pudor, la tendresa, la sagrada cura amb què el manejà i l'il·lustrà (*OC/3*: 174-178).

Maragall

Mereixen un capítol a part les consideracions sobre Joan Maragall. Enric Sullà ja ha comentat la relació entre els dos poetes:

una brevíssima coneixença personal i un discret guiatge en el moment crucial de la definició d'una vocació literària, serien la base de la freqüentació de l'obra de Maragall per part de Riba (*SULLÀ 1983*: 7);

i afegeix encara:

En qui, a pesar d'això, no va trobar un camí immediatament transitable.

El fet és que a part de les influències sobre la seva obra poètica, per a les quals remetem al text de Sullà que en fa un seguiment molt clar encara que molt resumit, Maragall té una gran rellevància en l'obra crítica de Riba.

Ja el 1929 hi trobem referències com la següent (i tinguem present que Riba es va acostar a les versions maragallianes de l'*Odissea* quan ell mateix estava preparant la seva primera versió del poema homèric, això és l'any 1919):

La poesia maragalliana d'aquell mateix temps [1906] avui ja ens apareix, en certa manera, preservada dins un sagrat clos d'arcaisme; (*OC/3:54*).

on ja podem veure com Riba era d'aquells pocs noucentistes "lúcids" (l'adjectiu és de Miralles) que van entendre que "la lliçó de Maragall era imprescindible" (MIRALLES 2000: 167). Efectivament els escriptors joves veien en les normes fabrianes un sistema d'afirmació de modernitat respecte als autors del XIX que no les havien tingut a la seva disposició: això els permetia d'esbandir-los simplement perquè utilitzaven una llengua "incorrecta", i aquí quedava inclòs també Maragall. Riba, en canvi, l'admira, i en valora no només l'obra poètica, sinó fins i tot alguns aspectes de la llengua, com veurem més avall.

Troblem en primer lloc en el recull que ens ocupa un article que correspon a la primera part de la seva tesi doctoral, que Riba va defensar en plena guerra a la ciutat de Barcelona sota els bombardeigs del 1938, concretament el 12 de juliol d'aquell any (SULLÀ 1983 : 8). En aquell estudi feia un comentari aprofundit de la *Nausica* maragalliana, referint-se especialment al perfil psicològic dels personatges, i a les relacions d'aquesta obra amb la que sobre el mateix tema Goethe havia tingut intenció d'escriure sense arribar a fer-ho. Hi sovintegen també les referències a altres grans autors, des de Rilke a Stendhal o, en parlar d'Ulisses, Dant, altre cop Stendhal, Goethe naturalment, Nietzsche, Rilke, etc, proporcionant a l'estudi una gran volada i demostrant una gran ambició intel·lectual.

Posteriorment, és a dir a mesura que ens endinsem en el període fosc de la dictadura, l'actitud de Riba es torna més defensiva, com podem veure en els seus textos del 1950 ("Per què he votat Joan Maragall") o del 1954 ("Nota preliminar a l'*Antologia poètica* de Joan Maragall"). Al primer parla del poeta però sobretot de la seva actitud cívica i dels seus poemes relacionats amb aquesta: l'*Oda nova a Barcelona* o el seu famós "Adéu, Espanya", al final de l'*Oda a Espanya* del 1898. Esmenta també com el poeta no havia acceptat la proposta de Cambó i Prat de la Riba de ser diputat per la Lliga³⁸ (i encara tornarà sobre aquest tema en la "*Carta abierta a D. Ramón Guardans*", no recollida al present recull, sinó en el pòstum "*Polítics i intel·lectuals i altres assaigs*").

Al segon es refereix insistentment a la seva llengua, que és l'aspecte que ens interessa més aquí, i fins i tot a l'interès de fer-ne un estudi seriós:

Una anàlisi [...] del seu idioma, caòtic i tanmateix tens d'estil interior, farà aparèixer d'una simplicitat en alguns casos veïna de la malvolença tota utilització de la tesi maragalliana contra la guia tècnica, gràcies a la qual, i només amb la qual, s'ha revelat possible la creació d'un català escrit comú (*OC/3*: 220).

Hem d'insistir-hi, perquè Riba aplica al cas concret i fins a un cert punt problemàtic de Maragall el seu concepte del poeta com a creador de la llengua literària. Ell considera la lliçó maragalliana imprescindible, a diferència d'altres noucentistes, i és rellevant l'explicació que fa del seu idioma "caòtic i tanmateix tens d'estil interior":

Cal dir caòtic, no per referència a un tipus ideal d'idioma, que en el seu temps tot just començava a ésser fixat segons normes i bon ús, sinó pensant en allò que el mot "vivent" correntment significa: perquè en l'idioma de Maragall, junt amb el que és

³⁸ Per a aprofundiments sobre la posició de Riba com a model d'intel·lectual, i en relació amb Maragall en aquest sentit, veg. GASSOL, 2007.

vivent en els més diversos graus de significació, pul·lulen mots, formes, construccions i girs difunts o amb una vida purament llibresca, ultracorreccions i pures invencions [...]. Però cal dir que aquest idioma té la singular tensió d'un estil interior molt personal, amb uns trets i un moviment intraduïblement catalans (*OC/3: 220-221*).

Malgrat no haver pogut gaudir d'una escolarització i d'un ensenyament gramatical de la pròpia llengua, Maragall havia aconseguit crear-se un idioma poètic vàlid, que no era la llengua ideal a la qual Riba i els noucentistes aspiraven, però que assenyalava cap a aquella direcció i podia ser útil per a tot aquell que s'hi acostés amb sentit crític:

No ho aconseguí ben bé, si tant es vol ni de lluny, però assenyalant cap al llenguatge de la ciutat vivent, renovà profundament alguna cosa, més útil per als tècnics que discriminen i guien que no pas per als escriptors que imiten i que abans d'haver estudiat gramàtica ja desdenyen l'acadèmia (*OC/3:220*).

Vegem d'altra banda com hem tornat a una situació en què el que s'havia aconseguit respecte a la llengua està gairebé tot perdut, i cal tornar a plantejar uns arguments de defensa que haurien hagut de semblar superflus:

El que no és lícit és valer-se de les il·luminades divagacions maragallianes per a justificar cismes en un terreny que pertany a la instrucció pública i per a estalviar-se tractes amb la gramàtica, el diccionari i les regles eternes d'aquest diví art de la construcció que és el del poeta (*OC/3:221*).

Tinguem en compte que estem en aquell moment en què no només la instrucció pública en català ha estat eliminada, sinó que és el període de repressió de la llengua catalana en totes les seves manifestacions, si bé ja no d'una manera tan ferotge com als anys quaranta.

Per acabar aquestes reflexions sobre Maragall, direm encara que en els comentaris sobre la seva llengua, Riba es refereix també a la intervenció dels “correctors de bona voluntat” (OC/3: 220, nota 1). Aquests personatges no tenen, malgrat aquesta bona voluntat, “possibilitat de mantenir un criteri fix i coherent” sobre l’edició Gili i l’anomenada “dels fills” de la seva obra (tornarem al capítol següent sobre els criteris d’edició de Riba respecte als textos maragallians). En una literatura com la catalana, amb totes les seves vicissituds, començant per la mateixa revolució que va representar la reforma fabriana que va deixar fora de la normativa autors com Narcís Oller, o el mateix Maragall, el paper dels correctors tindrà un gran protagonisme, creant unes relacions de vegades de col·laboració, com en el cas d’Espriu i Vallverdú, o d’altres més tenses com en el cas d’Oller i Emili Guanyavents (MARTÍNEZ-GIL 1997:199-201). No hi ha dubte que després de la guerra, la situació precària del català obligava a tenir una cura especial en l’ajustament de les obres publicades a la normativa, fet que canviarà només a partir dels anys 60, després de mort Riba³⁹. De fet, el mateix Riba tindrà un paper en aquest camp, concretament com a revisor de les traduccions de la Fundació Bernat Metge (i seria interessant de fer-ne una anàlisi, com justament suggereix M. Dolç després de fer-ne un primer comentari a DOLÇ 1986: 29-32), o com veiem també en algun altre cas concret com ara en les seves correccions a la traducció que havia elaborat Rosa Leveroni de *Terra erma*, de T.S Eliot⁴⁰.

Per altra banda, l’antologia que Riba va publicar de la poesia de Maragall va provocar “*gran revuelo*” segons ell mateix ens diu a la “*Carta abierta a D. Ramón Guardans*” (OC/3: 340), inclosa dins el recull “Polítics i

³⁹ Vegeu MARTÍNEZ-GIL 1997 *passim*, per a un estudi de l’evolució cronològica de la relació entre autor i corrector en la literatura catalana. L’autor també esmenta el canvi de situació a partir dels anys 60: “La disminució en la pressió regularitzadora es va manifestar amb una llarga polèmica sobre el paper i els límits dels correctors esdevinguda, entre els anys 1960 i 1971, al voltant del corrector Eduard Artells (MARTÍNEZ-GIL 1997: 205).

⁴⁰ Malé n’ha elaborat una edició crítica, amb indicació de les correccions ribianes, que va aparèixer a la revista *Reduccions* l’octubre de 1999 (MALÉ 1999) i que es pot consultar també en línia.

intel·lectuals i altres assaigs”), tal com ja preveia a la “Nota preliminar” (*OC/3*: 218-224). Efectivament, la seva tria segueix un criteri que no correspon al dels “maragallians”; i de fet per a ell l’adjectiu “maragallià” correspon a “un cert tipus de sentimental, complagut en el que podríem anomenar un esteticisme de l’enfebrada puresa, i que inconscientment prolonga i disminueix el que per al Mestre fou una situació inicial i, millor encara un punt d’arrencada: el seu modernisme” (*OC/3*: 220). Riba, en canvi, coherent amb la seva consideració d’ell mateix com a intel·lectual d’una certa experiència i maduresa, proposa la que és la seva lectura de l’obra del poeta, tot i preveure “l’esquinçament de més d’una vestidura”(*OC/3*: 218), acostant Maragall a les que són les posicions d’ell. Olívia Gassol (2007: 362), en la seva anàlisi de Riba com a model d’intel·lectual, ho considera un “intent, com havia fet amb Verdaguer, de posar Maragall al *seu lloc*”⁴¹.

La segona traducció de l’*Odissea* i altres traduccions dels clàssics

Potser d’una manera un xic paradoxal, una de les obres de Riba que ha rebut més elogis i que ha estat considerada com un monument de la llengua catalana moderna ha estat la seva traducció del poema d’Homer, *L’Odissea*. Va fer-ne una primera versió el 1919, i la segona va aparèixer publicada en edició

⁴¹ I continua: “En el pla estètic, rebat la interpretació espontaneïsta habitual en certs crítics com ara M. de Montoliu; en l’historiogràfic, el vincula només històricament, encara amb matisos, a la generació del 98; i en l’intel·lectual, el converteix en l’exemple d’individu al marge de la política activa, però amb un sentit polític inqüestionable, compromès amb la cultura i amb la llengua”.

de bibliòfil el 1948, i en cartoné per l'editorial Alpha el 1953. En la trentena d'anys que separen les dues versions, Riba havia adquirit un notable bagatge cultural i d'experiència personal, i també la llengua catalana es trobava en un moment molt diferent: com ja hem indicat a la introducció a aquest capítol, la institucionalització de la reforma fabriana, que havia donat grans esperances pel que fa a la maduració de la llengua en tots els camps de la seva utilització, es trobava ara compromesa per la situació política de prohibició en tots els àmbits. És paradigmàtic en aquest sentit que l'edició del 48 fos un volum de bibliòfil, únic tipus d'edicions tolerades en català atès que això els donava poca incidència en el públic.

En decidir tornar a emprendre una empresa de tal magnitud, Riba era conscient de les dificultats amb què es trobaria, però sobretot era conscient que el seu procés de maduració personal per una banda, i el de la llengua per l'altra, havien de produir un resultat valuós. Recollim de la nota preliminar a l'edició del 48⁴² (*OC/3*: 224-231) només dues de les consideracions que ens semblen resumir de forma molt clara quin era el seu objectiu i quina era la seva actitud respecte a la traducció antiga:

I vella jo la veia, ja només de pensar a quines proves d'afinament i d'enriquiment ha estat sotmès l'idioma en el temps que ha vingut després; i en l'ordre pràctic, de quins instruments disposa avui un escriptor a casa nostra per al seu treball, que en 1919 no existien (*OC/3*:226).

A la segona, a més, Riba ens dóna una informació que creiem molt important sobre com es veu a si mateix, és a dir en primer lloc com un professor de grec, i en segon lloc com un poeta:

⁴² Homer, *L'Odissea*. Novament traslladada en versos catalans per C. Riba (Barcelon, 1948), 2 volums; reimpressa a Barcelona, Alpha, 1953.

Havia de replantejar-me tots els problemes, de revisar tots els criteris, de ressenyar tots els mitjans. Era jugar-m'hi molt com a professor de grec i com a poeta. Vaig deixar que, en mi, aquell cedís el pas a aquest; no puc creure que ningú hagués fet estúpida altra cosa (OC/3:226).

És evident, doncs, l'interès d'una anàlisi comparativa entre aquestes dues versions, acarant-les també amb l'original grec, i efectivament és un treball que ha estat fet per diversos investigadors. En primer lloc Felip Lorda i Alaiz en va fer el tema de la seva tesi doctoral (LORDA 1968), mentre contemporàniament apareixien els articles d'Eduard Valentí i Fiol, després recollits a *Els clàssics i la literatura catalana moderna* (1973). Tots dos estan essencialment d'acord pel que fa a la literalitat de la traducció ribiana: Valentí insisteix sobre el fet que aquesta opera en el camp conceptual i imaginatiu, i que és Homer qui és empès cap a nosaltres, ja que Riba rebutja conscientment tot l'aparat clacissista, tal com ell mateix deia en la darrera cita que hem proposat més amunt. Lorda hi està d'acord, i afegeix una nova informació: la influència de l'edició de Victor Bérard, per a "Les Belles Lettres", que Riba va utilitzar, no es limita a l'establiment del text, sinó que és de vegades també la traducció d'aquest filòleg francès la que inspira la versió catalana⁴³.

Podem citar també l'estudi que en va fer posteriorment Francesc Parcerisas (1997), però cal dir que encara hi ha alguns aspectes sobre els quals caldria aprofundir les investigacions. Seria molt interessant un estudi aprofundit sobre el lèxic de la segona *Odissea* amb l'ajut dels instruments dels quals disposem actualment: caldria analitzar quins criteris segueix Riba pel que fa als neologismes i veure gràcies al CTILC quins han estat assimilats posteriorment per la llengua. En aquest sentit, al *Diccionari Descriptiu de la Llengua Catalana* trobem alguns casos interessants de mots recollits amb una accepció que sembla

⁴³ Sobre altres casos d'utilització d'una versió francesa en les traduccions de Riba, vegeu CABRÉ 2001.

usada de forma exclusiva per Riba, per exemple "serva" en el sentit de "rebot"⁴⁴ (i no amb el sentit més habitual de "fruit del server").

Per acabar els comentaris sobre les diferents traduccions homèriques de Riba, farem una referència a una expressió que utilitza en diverses ocasions en aquest període. L'intent de creació d'un públic lector per a la llengua catalana mitjançant l'educació s'ha vist frustrat per la dictadura franquista, que no només no en permet l'ensenyament, sinó que la prohibeix explícitament. Això fa que la producció de traduccions de les llengües clàssiques es pugui interpretar en aquest moment, no com un símptoma de vigor sinó com una de les poques formes tolerades de publicació de textos en llengua catalana. Sabem que el règim franquista tolerava les edicions considerades de luxe (pensem en les col·leccions d'obres completes de la Biblioteca Perenne, de l'editorial Selecta, que es van començar a publicar el 1948), perquè les considerava poc "perilloses" per la seva poca incidència en un públic de nivell cultural o econòmic mitjà o baix. Riba n'és conscient, i de la mateixa manera com Stendhal dedicava *La Chartreuse de Parme*, "*To the happy few*", recollint la cita de Shakespeare⁴⁵, ell es refereix repetidament als "feliços pocs"; un primer cop en la seva antologia de Maragall:

És el comitè dispers i invisible, però tanmateix real, dels "feliços pocs" que amb informació, intel·ligència i gust [...] confirmen o redrecen de generació a generació la categoria de clàssica de tal obra [...] (*OC/3*: 219),

i després encara a la introducció a la nova traducció de l'*Odissea* i a la de les traduccions de Sòfocles. Destaquem d'aquestes dues cites la primera, on Riba es

⁴⁴ "Que a les sales preparin dinar, del molt que hi ha en serva" (*Odissea* 1953, 265).

⁴⁵ Malé cita únicament l'original de Shakespeare: *Enric V*, IV, 3 (MALÉ 2006: 83).

refereix concretament al problema de la creació d'un públic lector, per una banda lector de poesia, i a més de poesia en llengua catalana:

Doncs bé, dins la immensa, renouera turba, aquest grup de "feliços pocs" ha augmentat també; però no ha augmentat proporcionalment (OC/3: 227).

Riba, doncs, conscient del problema, opta tanmateix per una actitud positiva, que no podem qualificar d'optimista, però sí de constructiva, i aquest és un dels motius pels quals creiem que es decideix a elaborar i proposar al públic la seva nova versió de l'*Odissea*:

Per a bé i per a mal, un cert complex de sentiments entorn del natural amor a l'idioma ha creat entre nosaltres un nucli relativament poderós d'amics de la poesia [...] capaç d'estimar una versió de l'*Odissea* que [...] fos en primer lloc als seus ulls un monument de la llengua pròpia[...] (OC/3: 227).

La llengua: algunes consideracions teòriques

Hem repetit en diverses ocasions que Riba no pretén en cap moment construir una teoria sobre la llengua, però ja hem vist fins aquí de quina manera les seves reflexions en aquest camp representen una mostra del que és un pensament coherent i "intel·ligent", terme per altra banda tan apreciat pel nostre autor. Aquest pensament va a més evolucionant i sobretot madurant amb el pas dels anys i l'adquisició d'experiència tant en el camp professional com en l'humà, i podem dir que als anys 50, amb la perspectiva de la mort del nostre

autor que es produirà de forma sobtada al 59, ha arribat al seu punt culminant. És en aquest moment, concretament l'any 53, que Riba elabora unes notes per a una entrevista que li ha de fer Joan Teixidor per a un article a la revista *Destino*. Ell mateix les inclou a *...més els poemes* (OC/3: 253-263), indicant que es tracta del document original i que les afegeix "com una llarga nota més als assaigs que formen el cos del present recull" (OC/3: 263, nota). Continua, doncs, la seva intenció de no bastir cap teoria programàtica, però si en algun lloc podem tenir una visió de conjunt de tota la seva manera de veure "la poesia i la seva poesia", com diu ell mateix al títol de l'article, i de retruc també la seva manera de veure la llengua, és en aquest text.

Pel que fa a la llengua hi veiem altre cop quin és el paper del poeta en la seva creació i com és ell qui pot retrobar els valors "màgics" de la paraula. Per fer-ho, però, necessita un instrument que ha de reunir algunes condicions i aquestes, que Riba ja indicava en els seus primers articles, semblen ara inassolibles. Si abans de la guerra s'anava creant un públic lector i sobretot podia anar-se construint aquella tradició necessària perquè l'escriptor pugui crear-se el seu propi idioma, ara la situació sembla paralitzada i la situació provoca que, a més, no existeixi una distinció clara entre el llenguatge d'estar per casa i el que un poeta autèntic necessita.

És significatiu, i indicatiu de la coherència del pensament ribià, que el primer punt d'aquestes notes torni altre cop al concepte de diletantisme, tema de l'article que obria el primer dels seus reculls, *Escolis...*, l'any 1921. Aquest concepte, que allà representava la filiació orsiana de Riba, al segon recull, *Els Marges*, tornava a aparèixer per a mostrar-ne la distanciació, per a mostrar com el deixeble havia anat més enllà que el mestre (per a aprofundiments vegeu els capítols respectius en aquest mateix treball). Aquí, arribat al que resultarà ser el final d'una vida dedicada a les lletres, malgrat els impediments per a fer-ho amb el reconeixement que hauria hagut de tenir, s'hi pot tornar a referir amb la consciència d'haver-s'hi mantingut ell mateix fidel: és cert que entre els defectes

que es poden retreure al nostre autor, no podem de cap manera considerar-lo poc professional, i així pot exclamar “Res d’*afició*. Detesto el diletantisme en art” (OC/3: 253).

Retrobem també en aquestes notes altres conceptes relacionats sobretot amb la seva concepció de la poesia i que esmentem només de passada, remetent als exhaustius treballs de Jordi Malé (veg. bibliografia):

Ah!, però, el que en prosa serien el·lipsis, són en vers uns espais que omplen no els mots, sinó uns corrents màgics, inefables, llançats entre els mots per allí on aquells espais comencen i per allí on acaben: tot dins la unitat de l’ànima (OC/3: 257).

També hi trobem referències més generals a la literatura catalana, on tornen altre cop alguns conceptes que ja havíem vist, com ara la problemàtica que representa l’existència, o més ben dit la inexistència, d’un públic lector (ho vèiem fa un moment a les seves presentacions de les traduccions d’Homer i de Sòfocles):

Per una mena d’il·lusió col·lectiva s’ha cregut en l’existència d’un públic més extens que no era ni podia ser en realitat [...] no ho blasmo ni ho lamento: ha estat, és, la preparació d’un veritable públic futur (OC/3: 260),

o la mancança de tradició: “Hi ha [...] poca massa de tradició operant” (OC/3: 259), com ja deia ell mateix, uns trenta anys abans, a “Entre dos diletantismes” (vegeu-ne més amunt els comentaris que fèiem al recull *Els Marges*).

Respecte al llenguatge, la primera qüestió que Riba planteja és si aquest és convencional o natural. Per a això es remunta a Plató, fent honor abans que res a la seva formació de professor de grec i trepitjant un terreny en el qual se sent segur: continuant amb la seva voluntat d’evitar el diletantisme, no podria citar Saussure, tot i que sabem que el coneixia com ja hem vist més amunt

(MALÉ 2001:257 i següents), perquè no es considerava ell mateix un lingüista. Ja n'hem parlat al capítol d'introducció a aquest treball i no ens hi allarguem ulteriorment.

Insisteix, en canvi, en quina és la funció del llenguatge, i la relaciona especialment amb la poesia:

El llenguatge no té merament una funció comunicativa, documental, en l'ordre pràctic: serveix també per a construir el que no existeix, per a suggerir el que no és conegut, el que sols és pensat o somiat (*OC/3*: 255).

Aquestes idees ens recorden Valéry o Vossler (MALÉ 2002: 118), o simplement l'idealisme alemany. Per altra banda Riba acabarà aquest article amb la insistència en els valor màgics de la paraula, idea ben noucentista però relacionada amb el platonisme o altre cop amb l'idealisme (MALÉ 2002: 118 i nota). El que compta és que per a ell el paper del poeta és ser qui retrobarà aquests poders:

Tornem per aquí a l'indefugible, innegable misteri de la paraula, als seus valors màgics, que el poeta retroba (*OC/3*: 262-263).

Però no ens interessa aquí trobar les fonts de la poètica ribiana, tema respecte al qual existeix per altra banda una abundant bibliografia, sinó analitzar les idees que el porten a l'ús concret de la llengua que volem analitzar a la segona part de la nostra tesi doctoral. Ens sembla per tant significativa sobretot la seva declaració en què separa “el llenguatge d'estar per casa” del del poeta:

No s'oblidi que entre el llenguatge d'estar per casa i el sempre tan ric de què un poeta autèntic necessita disposar per a expressar sentiments ja per ells mateixos subtils, no existeix, donades les circumstàncies en què viu l'idioma, una gradació [...]: hi ha, per a molts, un abisme (*OC/3*: 257-258).

O encara més allà on afirma qui és el mestre, en poesia: “ho és aquell que mata els mots ja cansat d’ahir i crea els fecunds de demà” (*OC/3*: 260).

Alguns anys més tard, al 1965, potser pel cansament del perdurar del franquisme, un altre poeta mostrarà una posició igualment ambiciosa però de to més desesperat en un poema que serà el lema d’una altra generació:

hem viscut per salvar-vos els mots
per retornar-vos el nom de cada cosa
Inici de càntic en el temple, S. Espriu 1965

Ara bé: si aquesta ambiciosa posició de Riba el va fer crear un lèxic de forma artificial i inútil per a la nostra llengua i si potser el seu ús de la sintaxi mostra la seva incapacitat lingüística, com hem vist que indiquen fins i tot alguns autors que es consideren grans admiradors seus, com per exemple G. Ferrater, per no parlar de Pericay i Toutain, són qüestions que caldrà esbrinar fent una anàlisi aprofundida de la seva utilització pràctica de la llengua.

Ideari lingüístic de Riba en textos dispersos

Cronologia

Els textos als quals ens referirem en aquest capítol no van ser recollits en volum en vida del nostre autor però tots ells aporten alguna nova consideració o algun aprofundiment sobre les inquietuds lingüístiques del nostre poeta i ens ha semblat, doncs, necessari incloure'ls aquí. Com que pertanyen a diferents períodes, farem una petita introducció cronològica a cadascun d'ells, en lloc de fer-ne una de general com fins ara.

Hem de dir, però, que alguns d'ells apareixen aplegats sota el títol “Polítics i intel·lectuals i altres assaigs”, ja des de l'edició primera de l'*Obra Completa*, la coneguda com “la blava”. En la "Nota a l'edició", Joan-Lluís Marfany (1967) hi presentava els criteris seguits per a la selecció dels textos, que pertanyien en gran part, tot i que no exclusivament, a una carpeta que l'autor havia preparat amb la següent retolació: “*Per a un nou recull. Originals pendents de selecció*”. Alguns d'aquests van ser relegats als annexos, mentre l'editor en va afegir alguns altres, concretament sis, que va considerar especialment importants.

Hem deixat per a aquest capítol el comentari d'un escrit que ens mostra un nou aspecte de la figura de Riba, el de crític textual. No parlarem, però, de la dicotomia entre el mètode lachmannià o el dels seguidors de Bédier, perquè allò que el nostre autor va definir de forma científica era el problema filològic de l'adaptació a la normativa fabriana d'un text prefabrià (MARTINEZ-GIL 1994: 55⁴⁷).

Tampoc no ens hi allargarem massa, atès que ja hem parlat de la relació de Riba amb Maragall, i també hem situat cronològicament al seu moment la lectura de la seva tesi doctoral, que va consistir en l'edició crítica i comentari de la *Nausica* maragalliana (veg. més amunt, pàg. 94 i següents, i també SULLA 1983). El que ens interessa aquí és analitzar els criteris que va seguir des d'un punt de vista lingüístic, perquè ens mostren com compaginava el rigor filològic amb la fidelitat a la normativa.

Per a Riba era “àdhuc irritant” que Maragall no hagués pogut aplicar a la seva obra la normativa fabriana i, en el cas de la *Nausica*, considera que:

essent tan manifesta per a tothom que posi els ulls sobre el manuscrit una voluntat de justesa clàssica, la temptació d'acostar l'obra, almenys un poc més, el poc més que una darrera revisió de l'autor almenys ho hauria fet, a aquella justesa, ha esdevingut més forta i ha estat excusa molt atencional per a cedir-hi una necessitat d'ordre diguem-ne pedagògic: no desorientar un públic de teatre i de llibre, tan afanyós precisament d'anar ben orientat (RIBA 1983: 58).

⁴⁶ Citem segons l'edició de 1983: RIBA 1983, a cura d'Enric Sullà, Ariel, Barcelona veg. Bibliografia.

⁴⁷ Martínez-Gil ha fet una anàlisi exhaustiva d'aquest text a la qual som deutors per a aquest capítol i hi remetem per a aprofundiments.

Això, tanmateix, no pot autoritzar una falsificació del text original, i així els criteris que cal seguir són els de l'adaptació purament ortogràfica, deixant intactes els aspectes morfològics, lèxics o sintàctics. (Riba regularitza en canvi de forma més aviat despreocupada la puntuació). Per a Riba, coherentment amb el que hem anat veient al llarg d'aquest treball, cal fer una tasca didàctica fins allà on això sigui possible, però de cap manera inventar-se un text contra la voluntat de l'autor. Per altra banda, tampoc no admet, seguint un criteri exquisitament filològic, que es pugui interpretar quina hauria pogut ser la decisió de l'autor en alguns casos determinats, per exemple allà on el mateix Maragall presenta vacil·lacions, etc. De la mateixa manera que en l'Endreça a les Elegies de Bierville, ell acomiadava els seus poemes:

Arribareu sense mi a la pàtria expectant, elegies:

de dolor a dolor la impaciència us empeny (*OC/I:236*),

o com els antics llatins consideraven que el llibre havia de tenir el seu propi destí (*habent sua fata libelli...*) un cop el volum ha deixat les mans del seu autor, cal deixar-lo intacte tant com sigui possible. Per aquests motius, com hem vist anteriorment, Riba critica l'acció dels correctors, que en el cas de la *Nausica maragalliana*⁴⁸ havien arribat a refer-ne alguns versos, en l'edició de 1913, o a adaptar aspectes morfològics, en l'anomenada "edició dels fills".

Notem per acabar que, com ja dèiem anteriorment en parlar dels correctors, els criteris de respecte filològic que Riba proposava van passar totalment a un segon terme sobretot a partir de la postguerra, i que les edicions posteriors han presentat sovint lectures alegrement corregides. Citem només per donar un exemple el poema tan conegut de "La Fageda d'en Jordà":

⁴⁸ Segons MARTÍNEZ-GIL (1994:57) el corrector de l'edició de 1913 devia ser Emili Guanyavents, que hem esmentat anteriorment; el curador de l'edició dels fills va ser Joan Solervicens.

Saps on és la fageda d'en Jordà?
Si vas pels volts d'Olot, amunt del pla,
trobaràs un indret verd i profund[...] (Ed. a cura d'Enric Bou, Barcelona 1986)

A la “Nota sobre l’edició”, Bou, després de citar abundantment Carles Riba (“un dels maragallians més il·lustres que ha produït el país[...]” [BOU 1986:7]) i la seva preocupació per la manca d’una edició crítica de l’obra de Maragall, comentava que la seva no podia ser encara la definitiva, però sí que era un primer pas (i era als anys 80). La premissa des de la qual l’havia preparada era “el respecte total i absolut als originals [...]; és a dir amb totes les mancances, els grans encerts i els dubtes d’un procés lingüístic constituent” (BOU 1986: 8). En contrast amb aquest criteri, Joaquim Molas, en la seva edició del 1968 en l’antologia *Lectures de poesia catalana* (Ed. 62, Barcelona 1968), advertia el lector:

Hem regularitzat l’ortografia segons les normes actuals i ens hem permès de corregir alguns mots i girs incorrectes, sempre que amb això no desfèiem la mesura del vers.

En el cas del poema que hem proposat com a exemple, la correcció havia consistit en el canvi del “profond” del tercer vers per un “pregon”, que efectivament no canviava la prosòdia ni la rima, però que no deixava de ser una falsificació, si més no segons els nostres criteris actuals. Posteriorment, concretament l’any 1998, és a dir dotze anys més tard, apareixia finalment a La Magrana l’edició crítica de la poesia maragalliana a cura de Glòria Casals⁴⁹, la qual confirmava la lectura de Bou.

⁴⁹ Joan Maragall, *Poesia. Edició crítica*, a cura de Glòria Casals. Ed. La Magrana, Barcelona 1998. Hi trobem la poesia citada a la pàgina 749.

“Evolución de la lengua literaria en Cataluña” (OC/4: 74-88).

Parlem aquí d’un text anterior als anys 30 que ens mostra com les idees lingüístiques de Riba ja eren llavors essencialment les mateixes que ja hem vist al seu moment. Hi tornarem més endavant perquè és en aquest text que Riba compara Fabra amb Vaugelas i ens servirà per analitzar la influència del classicisme francès en el nostre autor, però ara vegem només alguns aspectes molt evidents.

Es tracta d’una conferència pronunciada a Madrid el 5 de desembre de 1927 i publicada a *Cataluña ante España* (Madrid “La Gaceta Literaria”, 1930, 95-109). Hi trobem ja l’ideal de fer de la pròpia llengua “*una lengua moderna, instrumento y vehículo integral de cultura*” (OC/4: 78), la consideració que la llengua antiga quedava relativament poc allunyada de la moderna (OC/4: 79), el llenguatge de Verdaguer “*forjado con las locuciones de máxima irradiación afectiva, que llevaban una vida intensa y retraída en la casa y el folklore*” (OC/4: 80), Maragall, Fabra, Prat, Cambó; i Xènius “*durante los años en que permaneció fiel a sí mismo*” (OC/4: 83).

Hi apareixen també alguns aspectes que segurament ja eren latents als textos que ja havíem vist però que aquí es veuen de forma més explícita. Per començar la idea de la necessitat de l’ensenyament escolar de la llengua i de l’obra de govern, constant en tota l’obra de Riba, es veu aquí des del punt de vista del castellà:

Es un hecho [...] que el prestigio del castellano no ha obtenido en Cataluña los éxitos que teóricamente cualquiera imaginaría, por haber contado en exceso con su

pura y simple irradiación, sin apoyarse en la realidad de una constante, vasta y profunda obra de Instrucción pública (OC/4: 77).

De la mateixa manera que el català només podrà créixer i esdevenir aquella llengua moderna i instrument dúctil per a tots els usos de la cultura de què hem anat parlant al llarg d'aquestes pàgines si és sostingut per l'ensenyament públic, la llengua castellana, malgrat que hagi tingut entre els catalans un prestigi i una influència innegables, no ha pogut arribar més enllà perquè aquests s'exercien sobre “*unas clases humildes poco menos que analfabetas, y [...] una burguesía con escasísima afición a la lectura*” (OC/4: 77). És interessant aquest canvi del punt de vista, perquè Riba reconeix, si seguim fins al fons el seu raonament, que és gràcies al fet que Espanya no ha seguit la mateixa política escolar de la França que ell tant admira, que el català s'ha mantingut d'una forma molt més forta a aquesta banda del Pirineu. Si parlem aquí del tema del “conflicte d'interessos”, tant a la moda en els nostres dies, podem dir que Riba defensa la teoria del classicisme francès, però en la seva aplicació a la nostra llengua, i no pas en l'aplicació del francès en contra d'ella⁵⁰.

Hi tornarem.

⁵⁰ Fem una anotació al marge per dir que també trobem en aquest escrit, que recordem que és del 1927, una referència clara a Proust: “*Esta apasionada, vertiginosa busca del tiempo perdido caracteriza todo el novecientos catalán*” (p.83), que ens demostra que aquest era ben conegut a casa nostra. Efectivament Proust ja era objecte de crítiques de signe oposat a la Catalunya dels anys 20, amb Gaziol per una banda que en defensava l'estil simfònic i Eugeni d'Ors en canvi que parlava d'una obra invertebrada (ALONSO 1997). No hi ha dubte que caldria aprofundir-hi, tant pel que fa a la recepció en àmbit català com en l'obra de Riba en particular.

“Hermós” y “formós” (Carta al director, *Destino*, 562 (15-V-1948), pàg.8), dins *OC/4*: 191-193

Dins el panorama de repressió de la cultura en general i de la catalana en particular, la postguerra va ser un període en què calia fer servir instruments de vegades anòmals per a impedir-ne la mort per sufocació. Ja hem vist com les editorials van aconseguir tornar a publicar en català alguns volums, primer amb les restriccions estratègiques establertes pel règim, és a dir que havien de ser volums de preu elevat per a allunyar-ne les masses tant com fos possible. Ja n’hem parlat més amunt. El fet és que tota la tasca de creació d’un públic lector en català fet pels noucentistes i per les institucions com la Generalitat, i de creació d’una massa amb un cert nivell cultural, no podia desaparèixer d’un dia per l’altre (una altra cosa és veure com una dictadura de quaranta anys va arribar a eliminar-ne les bases, amb una classe intel·lectual a l’exili o condemnada a fer la viu-viu mentre els càrrecs dins de l’ensenyament fins a les universitats era posat en mans de personatges molt sovint de poca capacitat científica o com a mínim amb una capacitat crítica reprimida per l’autoritarisme del sistema polític, però aquest seria el tema d’un altre treball). Així els intel·lectuals que havien optat per tornar a Catalunya o aquells que encara eren joves i no havien marxat utilitzaven tots els mitjans a la seva disposició per impedir que es produís el desert.

És dins d’aquesta perspectiva que podem incloure l’aventura d’un setmanari com *Destino*. Publicat exclusivament en castellà, va ser fundat⁵¹ a Burgos el 1937 per un grup de catalans encapçalats per l’editor Josep Vergés i Matas i inicialment era d’ideologia falangista. Posteriorment, però, va anar

⁵¹ Veg. PORCEL 2003. Altres estudis publicats anteriorment sobre aquesta revista són: Carles Geli i Josep Maria Huertas Claveria, *Les tres vides de Destino*, Col·legi de Periodistes de Catalunya, Barcelona 1991; o Isabel de Cabo, *La resistència cultural bajo el franquismo. En torno a la revista “Destino” (1957-1961)*, Ediciones Altera, Barcelona 2001.

evolucionant cap a posicions de caire liberal i tímidament catalanistes, però sobretot va mantenir sempre un to cultural i una qualitat formal elevades, amb la col·laboració assídua de Josep Pla, per exemple, i alguna intervenció escadussera del nostre Carles Riba⁵². En van ser directors personatges de gran talla intel·lectual com ara Xavier Montsalvatge (1968-1975), però de manera representativa pertanyien més aviat al món de la música, no tan directament perillosa per a la dictadura.

L'escrit que comentarem tot seguit és una carta al director de *Destino*, publicada el 15 de maig de 1948. El títol ens fa pensar en un problema estrictament lingüístic però de seguida veurem com el plantejament que en fa Riba és coherent amb tota l'actitud que se'ns ha anat dibuixant al llarg del nostre treball.

El motiu de la carta és un article publicat per Manuel de Montoliu al *Diario de Barcelona*, el 30 d'abril, en què aquest parlava d'allò que anomenava “*obsesión purista*” o “*la psicosis del purismo*”, i concretament la utilització, o no, de Maragall, dels adjectius “hermós” i “formós”. Per a Riba, com ja hem anat veient anteriorment, la qüestió lingüística apareix relacionada amb la llengua literària, mentre es deixa per a Fabra l'aspecte normatiu:

bastaría recorrer el Diccionario General de P. Fabra, en el que no faltó la colaboración del propio señor Montoliu y en el que son numerosísimos los castellanismos admitidos como ya incorporados a nuestro vernáculo.

Si Montoliu defensava l'ús d'“hermós” malgrat titllar-lo de castellanisme, perquè el considerava “*universalmente popular en Cataluña*”, mentre per a ell “formós” era erudit i no viu, Riba veu com els poetes i fins i tot

⁵² Les col·laboracions de Riba es redueixen en realitat a tres textos, dels quals només el primer és un article (“*Puntos sobre algunas íes*” publicat parcialment a *Destino*, 769 (3-V-1952), i els altres dos dues cartes (“*Carta abierta a D. Ramon Guardans*”, *Destino*, 880 (19-VI-1954), i la carta al Director sobre “hermós” i “formós”, *Destino*, 562 (15-V-1948). Tots ells apareixen a l'*Obra completa* editada per Sullà i Medina.

el mateix Montoliu es veuen contínuament obligats a utilitzar mots d'aquesta mena:

[...] "formós", vocablo erudito, no vivo, de acuerdo; pero no más erudito ni menos vivo que muchos que el señor Montoliu y los poetas, incluso Maragall, se ven continuamente precisados a emplear, lo mismo en castellano que en catalán .

Pel que fa al cas concret de "formós", ell mateix com a poeta no l'ha utilitzat gaire:

evidentemente no tiene la misma extensión de significado que en castellano el correspondiente y envidiable "hermoso",

però allò que justificarà en el seu escrit és la seva utilització per part de Maragall, i ho farà amb els mitjans del filòleg. És en fer l'edició crítica de la *Nausica*, per exemple, o bé en col·lacionar els tres manuscrits del *Cant Espiritual*, que es pot veure com el poeta de la paraula viva,

escribió una "palabra muerta", o sea "formós", y no una "palabra viva", o sea "hermós", como tras fogosos cálculos afirma el señor Montoliu.

Riba reivindica, doncs, el seu paper en primer lloc de poeta, fidel a la normativa fabriana però amb l'autonomia que ha de tenir com a creador, i en segon lloc de filòleg i de científic:

[...] todo crítico, como todo poeta, dormita de vez en cuando...[...] Pero [...] no está bien proceder tan a la ligera, sin consultar ni comprobar previamente datos y textos.

I per acabar considera que allò que seria realment interessant seria investigar la gènesi dels poemes maragallians:

Sin duda va siendo ya hora de que se precise lo que realmente significa para Maragall y en la obra de Maragall la teoría de la palabra viva, y no se tome más el rábano por la hojas.

Algunes conclusions provisionals

Al llarg d'aquestes pàgines se'ns ha anat dibuixant un personatge essencialment coherent amb ell mateix, obligat per les circumstàncies a assumir probablement un paper que no li hauria hagut de pertocar.

Hi hem vist com el jove Riba anava madurant com a autor i com a crític paral·lelament a la llengua catalana que, gràcies a la tasca de Fabra i dels autors que n'acceptaven l'autoritat, s'anava allunyant d'aquell idioma "caòtic" ("i tanmateix dens d'estil interior") per exemple de Maragall (*OC/3*: 220). En una primera fase que podem fer coincidir amb el seu primer recull d'articles, el més noucentista, la seva preocupació fonamental era la llengua i la tasca d'aconseguir fer-ne una eina dúctil. Hi trobàvem freqüents referències a la qualitat estrictament lingüística dels autors que comentava i a la seva adequació a les propostes fabrianes, que per altra banda defensava en tota ocasió.

En una segona fase, una certa seguretat proporcionada per l'acceptació general de les normes, unida als assoliments en el camp polític, fa passar a segon terme la preocupació per la correcció lingüística. Riba pot aplicar, llavors, a l'anàlisi dels autors els coneixements que ha anat adquirint en part a Alemanya sota el mestratge de Vossler i en part en les seves lectures que abasten els camps més diversos. Allò que considerem més característic d'aquest període, i que hauria hagut de continuar i aprofundir-se amb el temps, és la gran ambició intel·lectual que transllueix en els textos: ambició de tractar els temes més complexos i de posar per tant a prova no només les seves pròpies capacitats, sinó també aquesta llengua que només així podrà demostrar la seva ductilitat. El títol mateix del darrer recull d'articles publicat abans de la guerra, "Per comprendre", creiem que demostra més aquesta ambició que no pas una modèstia mal entesa.

La guerra, però, trenca aquesta evolució i el Riba que hauria d'haver estat filòleg, crític, professor universitari, queda reduït a sobreviure fent classes particulars i a fer feinetes editorials com la de corrector. En aquest context, podem estar parcialment d'acord amb l'anàlisi iconoclasta de Pericay i Toutain, els quals, definint la situació en aquell moment com un “*establishment* reorganitzat en la clandestinitat i a l'exili” on “la figura menuda de Carles Riba ho cobria tot” (PERICAY - TOUTAIN 1997²: 12), van aconseguir si més no sacsejar la imatge potser massa idealitzada del nostre autor. No podem, però, prescindir de les circumstàncies que creaven una evident situació d'emergència i que convertien, com dèiem, un autor de gran profunditat filosòfica en gairebé l'únic referent de qualsevol registre lingüístic.

Pel que fa al tema de la nostra recerca, hem vist com Riba no es considera mai un lingüista, però les seves inquietuds envers la llengua, tant com a autor, com a crític o com a filòsof apareixen tot al llarg dels textos que hem anat veient.

La seva aportació en aquest camp és en primer lloc la de col·laborador de Fabra: com a escriptor que aplicava disciplinadament les normes i també com a crític que defensava les posicions d'aquest en casos de polèmica, per exemple amb mossèn Alcover i en general amb els defensors dels dialectalismes.

En segon lloc, però, Riba aporta a les teories fabrianes uns importants aprofundiments en els camps filosòfics i literaris. En aquest aspecte, són interessants per una banda el plantejament d'alguns problemes que han interessat la filosofia del llenguatge des dels temps de Plató: “Els mots són necessaris, inherents a les coses i a la seva natura, o són convencionals?”, cita Riba del *Cràtil*; i continua:

Planteja el problema, el problema segueix plantejat i potser resolt, com ja el va resoldre Plató o com --permetin-me-- resolc ja provisionalment pel meu ús com a

lector i com a escriptor de poesia. Els mots esdevenen naturals pel poeta (*OC/4*: 288).

Per altra banda, són importants les seves anàlisis sobre la llengua d'alguns autors, començant per Maragall, com dèiem més amunt, però continuant amb Verdaguer, que considera el creador de l'estil literari tendre, i que posseeix el "gust", com el posseïen Costa i Llobera, Carner i també Fabra; o bé Pla, que en canvi usa una "retòrica popular tan temible i al capdavant tan falsa com la d'escola".

Hem esmentat el "gust" només de passada, però ens hi tornarem a referir, en parlar de la influència sobre el nostre autor del classicisme francès. Recordem que en la seva qualitat d'autor i de filòleg, i donada la seva coneixença de diverses llengües europees, Riba podia aportar també la lectura de primera mà dels autors que en altres països havien viscut una etapa de fixació de la llengua comparable a la nostra. De pocs anys anterior (si en comparem la cronologia amb la d'altres llengües europees com el castellà o el francès) però ben coneguda per Riba era la participació de Manzoni a la *questione della lingua* a Itàlia, i respecte al classicisme francès, recordem com també l'autor de *I promessi sposi*, en una carta a Fauriel del 9 de febrer del 1806, escrivia com envejava els francesos: "*Vi confesso ch'io veggo con un piacere misto d'invidia il popolo di Parigi intendere ed applaudire alle commedie di Molière*" (MANZONI 2000a: 4).

En els capítols següents utilitzarem l'ideari lingüístic ribià que se'ns ha anat dibuixant al llarg d'aquestes pàgines per aprofundir sobre els aspectes més rellevants respecte al paper de Riba com a lingüista (malgrat que, com hem vist, aquest no era el paper que ell mateix s'atribuïa): la relació amb Fabra per una banda i amb Coromines més tard, i les diverses polèmiques que cada una d'aquestes relacions va comportar i que culminen amb la reedició del diccionari de Fabra el 1954.

FABRA, COROMINES I ALGUNES POLÈMIQUES

Pompeu Fabra, el nostre Vaugelas: el classicisme francès

Com hem vist, la posició de Riba va ser sempre d'admiració envers Fabra, pensem en la comparació que veiem que en feia amb Vaugelas i sobre la qual insistirem, o a la seva posició al moment de les diferències amb mossèn Alcover, i de col·laboració fins i tot pràctica. A part de les referències que hem trobat als seus textos i de les quals ja hem parlat, vegem ara quina és la relació humana entre els dos homes (MURGADES 2012; TURULL 2012).

La relació humana Riba-Fabra: qüestions biogràfiques

Des del moment que Riba entra a treballar a les Oficines Lexicogràfiques de l'Institut d'Estudis Catalans el 1923 (MEDINA 1989, I: 54), a les ordres de Pompeu Fabra, comença una relació amb aquest que no es limitarà a la simple col·laboració professional i la seva amistat continuarà fins als temps de l'exili. En aquells moments dramàtics els trobem viatjant junts a Marsella a fer papers, per exemple, com veiem en aquesta carta a Clementina, datada [Marsella] 15 d'abril de 1942, 1 del migdia:

No telegrafio perquè també és qüestió de visats i passos; i no telefono perquè no em puc garantir a mi mateix cap horari, tot i que un es passa hores que no sap què fer. A En Fabra li passa igual, no et pensis. És una bogeria inhumana, vull dir irracional: manen les coses i la ximpleria...(GUARDIOLA 1991: 221).

També s'ajudaven a passar de la millor manera possible aquella situació: així, els dos nois Riba aniran a dormir a casa dels Fabra perquè a casa seva només tenen lloc amb matalassos per terra (MEDINA 1989, I: 391).

No tenim en canvi proves d'una relació epistolar important entre els dos, com tenim de Riba i Coromines, per exemple, probablement perquè el fet de viure a la mateixa ciutat la feia innecessària. És cert per altra banda que el domicili de Fabra va ser saquejat el 1939 (GUARDIOLA 1990: 9) i que algunes cartes es poden haver perdut, però de tota manera trobem rellevant que no hi hagi exemples de discussions lingüístiques entre els dos, i més aviat creiem que Riba acceptava per a aquestes qüestions l'autoritat del mestre.

Si anem punt per punt a veure els diferents moments en què la biografia del nostre poeta es relaciona amb la del lingüista, comencem amb la seva entrada a les Oficines Lexicogràfiques, on sabem que participarà en l'elaboració del diccionari que Miracle anomena *de l'Institut* (MIRACLE 1968: 546) i que segons Joaquim Rafel serà anomenat també *Diccionari de la llengua literària* (RAFEL 1996: 232). Els materials d'aquest treball, és a dir les paperetes preparades per Riba juntament amb Manuel de Montoliu pel que fa a les lletres A,B,C, seran utilitzats per Fabra per a l'elaboració del que coneixem com a *Diccionari Fabra*.

Caldria fer un estudi més aprofundit sobre quin va ser el paper efectiu de Riba en cada una de les preses de decisions de l'organisme al qual pertanyia a més de la seva especialització en l'adaptació dels patronímics romans al català (MEDINA 1989, I: 54). Ens sembla significatiu un comentari de Joaquim Rafel (1996: 236): amb motiu del breu empresonament de Fabra arran dels fets del 6 d'octubre, és el nostre autor l'encarregat de presentar un informe sobre les activitats de les Oficines i en aquest informe esmenta el *Diccionari del català antic* i el *Diccionari dels dialectes catalans*; ara bé, d'aquests treballs, no se'n parlava des d'abans de la dictadura i tampoc no se'n tornarà a parlar un cop Fabra es reincorporarà a la Secció. Evidentment la relació entre els dos no era

d'estreta col·laboració científica, i de fet, a part dels contactes a l'Institut, només coneixem un projecte en el qual havien de participar tots dos, un diccionari francès-català del qual parla Riba en una carta del temps de l'exili (GUARDIOLA 1991: 168 i 169, nota) i que no es va arribar a realitzar.

La posició de Riba durant els diferents episodis que veuen implicada la figura pública de Fabra serà tanmateix sempre de clar suport i d'acord amb ell.

Pensem en primer lloc en l'afer de l'*Academia Española*, en què s'havia proposat el nom del filòleg com a representant de Catalunya en aquest organisme espanyol. Al final ell mateix va rebutjar l'oferta (SEGARRA 1998: 166), però Riba, en una carta a Ricard Permanyer del 2 de desembre de 1926, comentava que si bé tot allò es veia amb gran recel i "com una sarcàstica paradoxa" (GUARDIOLA 1989: 308-309), si algun nom convindria propugnar seria "*sobretot*: Fabra i Rubió i Lluch". El subratllat és de l'autor. En una altra carta, aquesta a Manuel de Montoliu, del 8 d'abril de 1927 (GUARDIOLA 1989: 312-314 i notes), iniciada ja, doncs, la polèmica arran de l'article de Gaziel, que afirmava que la cultura catalana era l'*ancilla* de la política i que la política havia fet fracassar la candidatura de Fabra, Riba explicava més clarament, és a dir en set punts, la seva posició i com finalment s'havia alegrat que no hagués calgut demanar a Fabra aquell *sacrifici* (aquí també el subratllat és de l'autor). L'afer també el portarà a escriure la primera part de l'article *Polítics i intel·lectuals* (recollit a *OC/3*: 267-273).

Pel que fa a les crítiques d'alguns sectors culturals a les propostes fabrianes, els qualificatius que Riba reserva a Miquel i Planas, per exemple, en una carta a Josep Obiols del 7 de novembre de 1920 no deixen cap mena de dubte sobre quina era la seva posició:

uns versos d'aquell enorme idiota que es diu Miquel & Planas S. en C., apareguts en un d'aquells llibres que fa de tant en tant entre fotocòpia i fotocòpia... (GUARDIOLA 1990: 101).

I de mossèn Alcover, al qual tornarem més endavant en relació amb Manzoni i la situació italiana, ja hem vist en el seu moment quina era la posició de Riba.

Per acabar aquest breu resum d'algunes qüestions biogràfiques, direm que durant el temps de l'exili i sobretot quan Riba ja havia tornat a Catalunya, aquest tenia alguna reserva respecte a Fabra com a persona, i en algun moment en parla potser fins i tot amb un cert ressentiment. Ho podem veure en primer lloc en aquesta carta a Josep Pous i Pagès de 1942, encara des de Montpeller (GUARDIOLA 2005:185): "Vivim lluny l'un de l'altre; ell (Fabra) està dalt d'un nuvolet patricial, mític en tot de penyetes, dòcil al seu harem".

Des del moment que Riba torna a Catalunya, la distància esdevé encara més palpable: ho veiem en la correspondència amb Coromines on en parla amb una certa condescendència anomenant-lo "el bon ancià" i dient que potser "patia d'una confusió de dates" (FERRER - PUJADES 2002: 71; GUARDIOLA 2005: 225).

Aquesta seva posició no altera, però, el respecte envers el lingüista: després de la mort de Fabra, Riba va ser elegit per vot unànim, segons ens diu ell mateix a la carta adreçada a Xavier Benguerel el 16 d'abril de 1950 (GUARDIOLA 1991: 441), President de l'IEC, i tampoc en aquest càrrec no el veiem prendre part en discussions estrictament lingüístiques. La seva posició al moment de la reedició del *Diccionari Fabra* és paradigmàtica en aquest sentit i hi tornarem més endavant: com veiem a les cartes que s'intercanvia amb Joan Coromines, fins i tot quan el lingüista li planteja qüestions molt concretes, el poeta i crític es limita a justificar les decisions de l'equip i a valorar les aportacions del propi Coromines:

tots els acords relatius a la intervenció de l'Institut d'Estudis Catalans a la reedició del Diccionari Fabra, van ésser presos tenint les cartes de V. damunt la taula, llegint-

les pel damunt, per sota i entre línies, com si V. fos allí (FERRER – PUJADAS, 2002: 135).

Ideari lingüístic fabrià

Si Riba no va donar mai al seu propi pensament lingüístic una estructuració teòrica, es va declarar sempre, en canvi, seguidor de les idees de Fabra i per aquest motiu creiem necessari aturar-nos un moment i veure aquí, ni que sigui d'una manera succinta quin era l'ideari lingüístic fabrià. Tanmateix, atès que aquest no és l'objecte d'aquest treball, ens limitarem a citar el text fonamental de Lamuela i Murgades (1984), i a afegir un parell d'indicacions interessants fetes amb posterioritat.

Xavier Lamuela i Josep Murgades indicaven com Fabra havia estat format al moment àlgid de la tradició neogramatical, és a dir un moment de científització formal de la llengua, procés que “toca sostre” al moment en què cal fer front al contingent de convencions gràfiques no susceptibles de ser justificades amb argumentacions estrictament filològiques. Per aquest motiu es van produir grans debats pel que fa a la fixació d'aquestes convencions, i de fet Fabra haurà de renunciar a algunes de les seves “solucions més cares”, per exemple l'eliminació de la *h* etimològica.

Per altra banda i sempre segons Lamuela i Murgades, l'obra de Fabra s'inscriu de ple dins el concepte de “cultura de la llengua literària” dels lingüistes del Cercle de Praga, potser per les similituds entre la situació del txec i la del català. Remetem a l'obra d'aquests autors per a un aprofundiment sobre altres aspectes, i ens limitem aquí a recollir allò que ens sembla bàsic per al nostre estudi, i és el concepte de llengua literària respecte a la llengua estàndard (LAMUELA - MURGADES, 1984: 40-42).

Fabra anomenava *llengua literària* un concepte que correspon a allò que anomenem *llengua referencial*, és a dir "la varietat codificada d'una llengua, que serveix de base als llenguatges especialitzats i de model de prestigi a totes les altres varietats" (LAMUELA - MURGADES 1984: 12) i que per a Riba podria ser la *llengua comuna*, que els escriptors utilitzen per crear-se el seu propi *idioma*. "Normalment" aquest concepte és equivalent al de *llengua estàndard*, però això no és així en el cas del català, en què no existeix pròpiament una *llengua estàndard* a causa dels processos històrics i sociolingüístics que n'han dificultat l'assoliment d'un estatus normalitzat; en tot cas, el fet que Fabra parli de *llengua literària* afegeix al terme una connotació de prestigi⁵³. Per altra banda, quan s'hagi de referir a la *llengua de la literatura*, Fabra eliminarà la possible ambigüïtat utilitzant l'expressió *llenguatge literari*.

Per acabar les nostres referències a l'ideari lingüístic de Pompeu Fabra, direm encara que han estat recollits també alguns aspectes més pròpiament teòrics de la seva obra especialment pel que fa a la seva classificació dels verbs en quatre grups, dels quals el que anomena *IV* anticiparia els estudis sobre els verbs inacusatius, i per tant aniria a afegir-se al corrent de reflexió sobre la relació *subjecte-predicat*, com dèiem més amunt. Per a un aprofundiment sobre aquest aspecte, remetem al capítol de Joana Rosselló dedicat al verb i els arguments verbals, dins *Gramàtica del Català Contemporani* (ROSSELLÓ 2002: 1885 i següents).

⁵³ Encara que no interessa directament el nostre treball, citem la polèmica sobre la primera utilització en llengua catalana del concepte de "llengua estàndard": segons N. Iglésias (2004: 215) no hauria estat Fabra sinó Josep Calveras el 1931, el primer que va utilitzar aquest concepte, mentre que Josep Murgades (2008) troba una referència anterior del propi Fabra en uns articles publicats a *La Publicitat* l'abril de 1929.

El paper de l'escriptor

Si acabem de veure el personatge de Fabra com a lingüista, tornem ara a Riba, el paper del qual com a lingüista encara no hem aclarit, mentre no hi ha dubte que es tracta d'un escriptor. Comencem a veure, doncs, quin havia de ser i quin va ser efectivament en el procés de normalització de la llengua el paper de l'escriptor, cosa que ens permetrà més endavant aprofundir sobre la polèmica entre escriptors i filòlegs dins de la Secció Filològica.

Carles Miralles (2000: 159-180) ha estudiat, com hem dit, alguns aspectes de com els escriptors van acollir el mestratge de Fabra. Comenta per exemple com molts dels joves autors veien en la normativa fabriana un sistema d'afirmació de modernitat respecte als autors del XIX, entre els quals incloïen també Maragall, mentre que Riba era un dels pocs lúcids que van entendre que "la lliçó de Maragall era imprescindible".

També compara la situació de la llengua catalana el segle XIX amb la de la llengua grega al mateix segle, on la disjuntiva entre la *dimotikí*, llengua del poble, i la *kathareúousa*, un grec "depurat", construït sobre la llengua antiga, era paral·lela a la que es produïa en català entre la llengua parlada i la dels nostres clàssics del segle XV. Cal remarcar, però, dues diferències bàsiques entre les dues situacions: la primera, que a Catalunya hi havia hagut a més una situació de diglòssia en què els estaments cultes havien estat educats en una llengua estrangera, el castellà, i que aquest havia tingut uns efectes "corruptors" sobre la nostra llengua; i la segona, que la distància entre la llengua del segle XX i la del segle XV no era, si més no en la consideració de Fabra, tan gran que no es pogués salvar per reconstruir el català contemporani. Recordem les paraules de Fabra: "És incontestable que havíem d'anar a un acostament del català modern al català medieval", tot i que també ho matisava amb una frase que ha estat abundantment citada:

L'ideal que perseguim no és la resurrecció d'una llengua medieval, sinó formar la llengua moderna que fóra sortida de la nostra llengua antiga sense els llargs segles de decadència literària i de supeditació a una llengua forastera (recollit a FABRA 1980: 144).

Tornant a Miralles, aquest destaca també certs paral·lelismes, de fet prou evidents, amb situacions del segle XVII europeu i després de comentar que Riba comparava d'alguna manera Fabra amb Malherbe, atribueix en realitat aquesta comparació a Montoliu (MIRALLES 2000: 170). Efectivament Malherbe "combaté la caòtica llengua francesa del segle XVI, tan devota de les varietats dialectals", però per al nostre Riba, amb qui s'havia de comparar Fabra era amb un altre autor francès de la mateixa època, Vaugelas, el "gairebé mític Vaugelas" (OC/4: 86).

El classicisme francès en la ideologia ribiana

Ens hem d'aturar ara per entendre per quin motiu Riba tria de comparar Fabra justament amb un autor de l'època del classicisme francès, i sobretot quin és el concepte de classicisme francès que tenia el nostre autor i quin és el que pot tenir en general un autor del segle XX.

Per començar podem definir el moviment, seguint les indicacions dels manuals coneguts com els "*Lagarde et Michard*" (LAGARDE - MICHARD 1985: 13), com una "literatura social", en el sentit que implica l'existència d'un públic, i un públic format per "*honnêtes hommes*". No podem deixar de relacionar-lo, doncs, amb el noucentisme i la preocupació per la creació d'un públic lector, la formació dels infants i l'ensenyament, etc.

Les manifestacions literàries més importants de l'època són el teatre i l'eloqüència:

Ses plus hautes manifestations, le théâtre et l'éloquence de la chaire, sont celles qui exigent un public assemblé pour une cérémonie, qu'elle soit profane ou sacrée (LAGARDE - MICHARD 1985:13).

D'aquestes, sobretot la primera implica un públic d'una certa categoria, capaç de gaudir no només amb les tragèdies de Corneille o de Racine, sinó també de riure amb les comèdies de Molière. Per a la Catalunya de l'època de Riba, la creació d'un possible públic per a la literatura catalana era una de les principals preocupacions, de la mateixa manera que ho havia estat també a d'altres llocs com per exemple a Itàlia. De les intervencions d'Alessandro Manzoni a la "*questione della lingua*", recordem altre cop com confessava, a la carta a Fauriel del 9 de febrer de 1806, que envejava els francesos justament per aquest motiu:

Vi confesso ch'io veggo con un piacere misto d'invidia il popolo di Parigi intendere ed applaudire alle commedie di Molière (MANZONI 2000a: 4).

Pel que fa a *l'honnête homme*, és necessari definir-ne clarament el concepte, ja que el fet que Riba l'utilitzi per qualificar Fabra serà motiu de polèmica, com veurem més endavant. Copiem per començar la definició que en donen Lagarde i Michard, qualificant-lo de "*bel idéal*":

Cultivé sans être pédant, distingué sans être précieux, réfléchi, mesuré, discret, galant sans fadeur, brave sans forfanterie, l'honnête homme se caractérise par une élégance à la fois extérieure et morale qui ne se conçoit que dans une société très civilisée et très disciplinée (LAGARDE - MICHARD 1985 : 8-9).

Íntimament lligat a aquest concepte hi ha per altra banda el de "gust", que Riba també utilitzarà en referir-se a Fabra: només l'"*honnête homme*" el posseeix. Voltaire considerava que no pas més de dos o tres milers de persones podien tenir aquesta qualitat, i Boileau també considerava que la literatura clàssica només pertanyia a un grup social relativament reduït: "*la cour et la ville*".

Efectivament, és París qui té més que mai el monopoli gairebé exclusiu de la creació literària a l'època de Molière, Boileau, La Rochefoucault, Mme de Sévigné, etc (PEYRE 1942: 30) i aquí podem veure altre cop un punt de contacte amb l'actitud de Riba, que per altra banda era la de *L'Avenç* i la de Fabra. La llengua catalana moderna havia de prendre com a punt de partida la varietat que tenia més pes des del punt de vista demogràfic i cultural, és a dir la varietat barcelonina, tot i que depurada de les influències castellanques.

De la mateixa manera, a Itàlia, Manzoni amb les seves dues versions dels *Promessi sposi* havia defensat en un primer moment l'ús del toscà per a l'italià literari modern, i en un segon moment havia anat encara més enllà i s'havia concentrat en el florentí, perquè no es pot utilitzar per a la novel·la una llengua que no sigui parlada realment en cap lloc concret:

Una lingua bisogna prenderla da un luogo, perché una lingua è in un luogo
("Lettera a Giacinto Carena" recollit a BERRETTONI - VINEIS 1974: 40)

O com deia també Leopardi:

[...] *nella prosa l'affettazione e lo stento si vedono come un bufalo nella neve, e nella poesia non così facilmente* ("Lettera a Giordani", 30 d'abril de 1817, recollida a LEOPARDI 1998: 96).

Tornant als nostres francesos i al concepte de "gust" i d'"*honnête homme*", podem veure com es tracta de termes que defineixen les característiques d'una elit, i de cap manera es poden considerar reductius ans tot al contrari.

En aquest nostre estudi sobre l'ús per part de Riba d'alguns mots que provenen de la tradició del classicisme francès i que haurem d'interpretar dins d'aquesta òptica, podem encara afegir-hi el concepte de "sanitat". Pensem que la frase més citada de les *Remarques* de Vaugelas és que la llengua a la qual es refereix és la que correspon a "*la plus saine partie de la cour*"; és en aquesta òptica, doncs, que haurem d'interpretar per exemple el comentari que fa Riba a la traducció de La Fontaine feta per Carner:

Amb el temps, referint-se a Josep Carner, hom podrà parlar també d'un "geni del gust" sostingut i nodrit, com en el mateix La Fontaine, per una fonamental sanitat (citats per MALÉ 2000: 113).

Malé, en el seu article, interpreta el concepte de "sanitat" des del punt de vista literal, sense anar més enllà:

el concepte de "sanitat" pot ser entès tant des del punt de vista de la llengua (refús de castellanismes i d'excés de dialectalismes, recerca i creació de formes genuïnes, etc.) com des d'una perspectiva més general (aversió a tot allò xaró, pedant o malaltís, present encara als anys deu en la literatura catalana, i que Carner va contribuir a bandejar) (MALÉ 2000: 113-114).

Oblida, doncs, les implicacions que aquest concepte té en un context en què es parla, per començar, d'un autor del segle XVII francès com és La Fontaine i, en segon lloc, s'utilitza com a complement de l'expressió "geni del gust", que ja hem vist fins a quin punt correspon al lèxic del classicisme francès.

Vaugelas

Aprofundim ara sobre el "gairebé mític" Vaugelas. No ens pot sorprendre que sigui en un escrit, podríem dir-ne, divulgatiu o fins i tot "pedagògic", que Riba compara el nostre Fabra amb Vaugelas.

En una conferència de què ja hem parlat una mica per sobre, pronunciada a Madrid l'any 27 (OC/4: 74-88) amb el títol "*Evolución de la lengua literaria en Cataluña*", Riba presenta la situació de la llengua al començament de la Renaixença:

Al iniciarse el renacimiento literario, el catalán se encontraba en un estado de lengua meramente hablada (OC/4: 75).

Per a ell, aquesta situació es pot comparar amb la d'altres llengües:

Sus fenómenos eran los característicos de todas las lenguas que no gravitan conscientemente hacia un tipo ideal de estilo colectivo fijado, y a la vez renovado incesantemente, por los grandes escritores.

Es tracta, doncs, de mostrar com l'evolució de la llengua literària a Catalunya és paral·lela a la d'altres llengües, i és en aquest context que apareix el francès; o bé l'italià en parlar de la reforma ortogràfica:

Ésta ha sido la resultante de un hábil compromiso entre la tradición escrita y la necesidad de simplificación en la ortografía, sentida por muchas lenguas modernas: como ejemplo de la más radical citaremos el italiano.

El francès li proporciona un exemple de llengua que es crea una gramàtica, a diferència de l'anglès, que es basa simplement en l'ús. Segons Riba, si Schuchard podria dir que "*el purismo fácilmente pasa a ser falsificación de la historia*" i algú podria afegir-hi justament l'exemple de l'anglès, ell respondria que:

no es lo mismo una lengua formada y crecida en la mescolanza, y una lengua adulterada después de su madurez y fecundidad (OC/4: 86).

És per tots aquests motius, doncs, que és fonamental l'obra de Fabra, com ho va ser la Vaugelas. L'obra de Fabra és fruit d'una gran ciència filològica, naturalment, però també d'un gran tacte, de manera que ambdues coses juntes proporcionen al lingüista català una autoritat pràcticament absoluta i que es podria comparar només a la de Vaugelas al segle XVII francès:

¿Cuestión de formidable tacto todo ello? ¡Que duda cabe! Sin él, Pompeu Fabra, con toda su ciencia filológica, no hubiera visto hacerse poco menos que absoluta su autoridad, sólo comparable a la del casi mítico Vaugelas en el seiscientos francés (OC/4: 86).

Claude Vaugelas és qui, al seu *Remarques sur la langue française* (1647), malgrat pretendre fer-ne una pura descripció, el que fa en realitat és descriure el *bon usage* de la llengua francesa, per part de la cort o també per part dels autors literaris reconeguts. Aquest *bon usage* ens fa pensar en el *gust*, de què ja hem parlat i al qual tornarem, aquella qualitat que Riba trobava en Fabra i de la qual parlarà com d'un dels criteris bàsics per a acceptar-ne l'autoritat al moment de fer la reedició del seu diccionari el 1952.

Riba parla també en altres moments de Malherbe⁵⁴, un altre autor del classicisme francès que pot tenir punts de contacte amb les posicions de Fabra, ja que després que la Pléiade hagués volgut enriquir al màxim la llengua francesa, va fer-ne una depuració, eliminant-ne els provincialismes, els arcaïsmes o els tecnicismes, i proclamant que la funció del poeta era ser un obrer del vers⁵⁵, però Vaugelas és qui pot tenir més punts de contacte amb Fabra. S'oposa igualment a la Pléiade, però a diferència de Malherbe, que proposava com a "*maîtres en langage*" els "*crocheteurs (els bastaixos) du Port au Foin*", ell pren com a referència la Cort, i concretament "*la plus saine partie de la cour*". En aquest context entenem el concepte de "gust" i de "*bon usage*" de què parlàvem abans.

El classicisme a través dels autors del segle XX: GIDE

S'ha parlat molt del classicisme francès en relació amb Riba, perquè és evident que es tracta d'un moviment que té molts punts de contacte amb la ideologia noucentista i a més és el nostre autor mateix qui s'hi refereix en moltes ocasions. Acabem de veure com considera Vaugelas, i com utilitza el concepte del "gust" o d'"*honnête homme*" i encara hi haurem de tornar en parlar de la segona edició del diccionari Fabra, però no podem abandonar aquest capítol sense analitzar de quina manera un autor del segle XX connecta amb el segle XVII francès.

És important allunyar el concepte del classicisme que la crítica relaciona amb el noucentisme pròpiament dit (MURGADES 1987c) i per tant amb Eugeni

⁵⁴ "Quan Malherbe trametia als "*crocheteurs du Port aux foins*", com a autoritats supremes de la llengua, reconeixia la utilitat d'un contacte popular [...]" (OC/2: 251).

⁵⁵ Riba diu "Ells [els escriptors] són els obrers que forgen l'estil i donen l'ornament a aquest idioma" (OC/4: 167).

d'Ors, amb el concepte que en té un autor que no podem classificar com a noucentista a tots els efectes, tot i que tingui punts de contacte amb aquest corrent.

En aquest sentit, no estem del tot d'acord amb els comentaris de Gabriella Gavagnin :

els marges dins els quals es col·loca el classicisme noucentista, i en aquest cas el classicisme ribià, són força diferents dels que defineixen el classicisme dinovè europeu, atès que el noucentista activa un conjunt de principis i de valors formals molt més eclèctics, sovint en perfecta continuïtat amb la tradició romàntica i decadentista (GAVAGNIN 2005: 71-72).

Si aquestes consideracions s'adiuen al personatge d'Ors, no s'adiuen gens a Riba, i de fet, la investigadora dóna com a exemple el primer, malgrat haver-hi inclòs també el segon:

l'exemple més esclatant és el d'Eugeni d'Ors, el gust estètic del qual es resolia, com molts crítics han remarcat, en "una mena de barroc sobri i una mica tarat d'esteticisme que ell qualificava de «clàssic»".

Gavagnin ens aclareix en nota que aquesta afirmació amb el judici de valor que conté la feia Maurici Serrahima (1964) i a la mateixa nota ens informa dels altres crítics que hi estan d'alguna manera d'acord: des d'Eduard Valentí (1973: 51-52) a Josep Murgades (1976: 1987a i 1987b), a més de Jordi Castellanos (1987).

L'aproximació de Riba al classicisme francès, en canvi, no creiem que sigui de cap manera la d'aquesta generació precedent i circumscrita a Catalunya, sinó que s'inscriu en un corrent més ampli de recuperació d'algunes de les aspiracions dels autors d'aquella època en el context del segle XX i que podem exemplificar en André Gide.

Gide és ben conegut pel nostre autor, que el cita en múltiples ocasions i del qual trobem a la seva biblioteca una dotzena d'obres, algunes duplicades o triplicades⁵⁶, però Gide és a més qui representa millor els aspectes del classicisme que poden atraure un autor del segle XX.

Així ho veiem, per exemple, en un text divulgatiu del 1942: *Qu'est-ce que le Classicisme* (PEYRE 1942).

Peyre cita Gide en particular en relació amb el concepte de la renúncia a la particularitat per una finalitat més alta, que segons ell és un dels aspectes del classicisme que més pot atraure els seus contemporanis:

Cette soumission volontaire et modeste des auteurs classiques à leur milieu est peut-être le trait du classicisme qui se trouve séduire le plus vivement certains de nos contemporains[...] (PEYRE 1942: 34, n. 1).

Segons Peyre és dins aquest context que hem de llegir les afirmacions de Gide:

[...]le triomphe de l'individualisme est dans le renoncement à l'individualité [...] tandis que celui qui fait l'humanité pour lui-même n'arrive qu'à devenir particulier, bizarre, défectueux[...] (GIDE, *Evidences*, 1924: 37);

o bé, dins el prefaci a *Vol de nuit*:

Le bonheur de l'homme n'est pas dans la liberté, mais dans l'acceptation d'un devoir (recollit a: GIDE, *Journal 1926-1950*, Gallimard, 1997: 347).

Conceptes que són efectivament els que hem anat veient que Riba aplicava al seu concepte de la llengua, per exemple en la seva posició respecte als

⁵⁶ La Biblioteca Nacional de Catalunya permet consultar en línia el catàleg del Fons Carles Riba-Clementina Arderiu. Vegeu la pàgina:
http://catalag.bnc.cat/search~S13*cat?/aBiblioteca+de+Carles+Riba-Clementina+Arderiu/abiblioteca+de+carles+riba+clementina+arderiu/1,1,2360,B/exact&FF=abiblioteca+de+carles+riba+clementina+arderiu+biblioteca+de+catalunya&701,2360/indexsort=a.

dialectalismes. En els comentaris que feia sobre mossèn Alcover, hem vist com criticava l'actitud poc generosa d'aquell "fervorós de la llengua", que no podia renunciar a cap particularitat per a crear un instrument superior i utilitzable per un conjunt més ampli d'autors (*OC/3*: 88).

No hem d'oblidar tampoc les implicacions morals presents en aquests textos i a les quals es refereix també Peyre. Riba insistirà en aquests aspectes en analitzar, per exemple, l'obra de Pla.

Com hem vist en ocupar-nos d'aquest autor (veg. més amunt, pàg. 57 i següents), Josep Pla defensava un estil que feia bandera de la "banalitat", en contra del que, segons ell, propugnaven els noucentistes, i aquesta actitud es traduïa en una "santa horror de la retòrica", en paraules de Riba (*OC/2*: 252). Ara bé, per al nostre crític, "banalitat" és un "mot d'ordre confessadament gidià" (*OC/2*: 346) que l'escriptor empordanès utilitza sense tenir-ne en compte justament les implicacions morals⁵⁷:

Cal no deixar el mot tot sol, arrencat de les exigències morals que en el pensament de Gide implica. Aquesta banalitat resulta d'un llarg esforç, i és en la victòria sobre el romanticisme interior; més, sobre la pròpia personalitat (*OC/2*: 346-347).

O encara més avall:

Només d'haver guaitat un instant dins aquest abís de moralisme pur que hi ha darrera el concepte gidià de la banalitat, el nostre Josep Pla ens sembla a l'altra banda de món (*OC/2*: 347).

També l'actitud de Gide davant de la religió podia fascinar els autors del segle XX: una implicació profunda, en algun moment una confessió de cristianisme que es considera, però, totalment personal i exterior a qualsevol

⁵⁷ Per a aprofundiments vegeu MALÉ 2000.

mena d'església, i sobretot una posició moral que prové de l'anàlisi contínua del propi ésser. És per aquest motiu que Riba, com també Peyre, citen un fragment de l'*Evangelí* al qual l'escriptor francès es refereix en diverses ocasions:

Qui vol salvar la seva vida, la perdrà: però qui la vol perdre, la farà verament vivent (citada per Riba, OC/2: 347, i per PEYRE 1942: 35, n.1).

JOAN COROMINES: algunes polèmiques que afecten la ideologia lingüística ribiana

La relació humana Riba-Coromines: les cartes

Si la consideració de Riba envers Fabra és d'admiració i de respecte, amb tots els matisos que hi vulguem trobar i una certa evolució al llarg dels anys, la consideració envers Coromines és més matisada: ho veurem concretament en analitzar la praxi lingüística del nostre autor. Ara ens aturarem en alguns aspectes més teòrics o simplement biogràfics mitjançant l'anàlisi de la correspondència entre els dos intel·lectuals. Gràcies a això podrem veure també algunes polèmiques que els van veure implicats (no necessàriament enfrontats) i que d'alguna manera tenen una influència sobre la posició lingüística del nostre autor.

Cal dir que Coromines (1905-1997), més jove que Riba, es presenta al llarg d'aquestes cartes⁵⁸ com el deixeble que s'adreça al mestre. Tal com comenta Medina al seu pròleg a l'edició de Ferrer - Pujadas (MEDINA 2002: 11), ja a la primera en trobem una prova al mateix encapçalament: "Respectat Mestre" (posant amb majúscula aquest mot). Efectivament, Coromines va ser deixeble de Riba a la Fundació Bernat Metge entre 1926 i 1928, però cal dir que al cap de pocs anys tots dos serien professors a la Universitat de Barcelona, Riba auxiliar de grec el 1927 i Coromines professor de filologia romànica el 1930.

⁵⁸ En tenim dues edicions (veg. bibliografia): En la de Carles-Jordi Guardiola se'ns presenten només les cartes de Riba, però l'aparat de notes és molt ric; hi trobem referències abundants i precises a les circumstàncies en què van ser escrites i també a les respostes dels diferents correspondents, entre ells Coromines. L'edició de Ferrer - Pujadas mostra les cartes de l'un i de l'altre per ordre cronològic; hi trobem també en quatre annexos la transcripció d'altres documents que d'alguna manera es relacionen amb els temes tractats.

Per altra banda, veiem també a les cartes com Riba fa correccions "de català" a algunes traduccions de Coromines per a la Fundació Bernat Metge i com aquest generalment les accepta, tot i que en alguns casos no hi està totalment d'acord (9 de maig de 1956, sobre la traducció de l'*Eunuc*):

També he de dir, però, que m'ha sobtat la gran quantitat de correccions merament *de català* (FERRER-PUJADAS 2002: 166).

Les correccions amb què no està d'acord van des de qüestions sintàctiques:

No veig cap fonament per al bandejament de l'enclisi del pronom darrera infinitiu precedit d'auxiliar (*vol donar-me'l* i anàlegs canviats sempre en *me'l vol donar*,

cosa que segons ell correspon a una exageració en les prescripcions i proscripcions de llenguatge (FERRER-PUJADAS 2002: 167), fins a casos de canvis lèxics que simplement no s'explica:

En alguns casos simplement no m'explico la correcció (*bojament* i no *perdudament enamorat!*).

En la mateixa carta, Coromines dubta també de la justificació d'una distinció sinonímica que Riba veia entre *dur* i *portar*, sobre la qual tornarem en analitzar la seva praxi lingüística, i pel que fa a la puntuació, considera que:

la introducció de l'interrogant inicial de frase amb caràcter constant està en desacord amb la doctrina d'En Fabra (FERRER-PUJADAS 2002: 168).

Cal dir que en el seu paper de corrector Riba mantenia generalment una posició dialogant, o per dir-ho amb paraules de Miquel Dolç, una "constant obertura a la discussió amable, fins i tot a la negociació" (DOLÇ 1986: 30). En

aquest cas, doncs, tota la carta planteja dubtes sobre qüestions lingüístiques que Coromines discuteix tot i que en general accepta l'opinió del mestre; essent el 1956, però, el deixeble pot discutir des d'una posició que ja és gairebé d'igualtat. Per altra banda, Riba no li contesta, o si més no, la resposta no s'ha conservat.

Veiem al llarg de la correspondència com es va produint aquesta evolució en les relacions entre els dos intel·lectuals que arribarà al seu punt culminant, o més conflictiu, amb la reedició del DGLC. Llavors Coromines ja és totalment conscient de la seva vàlua com a lingüista, i especialment com a autor de diccionaris, com diu explícitament:

però, estimat Mestre, es tracta de "dictionary-making", i en això sóc l'únic amb experiència, i llarga experiència (FERRER - PUJADAS 2002: 113).

Veurem com cerca d'imposar el seu parer i quines són les reaccions de Riba.

Un cop mort Riba, també veurem com Coromines demostra que no li perdona la seva posició en aquella ocasió, i el critica obertament en un parlament d'homenatge a Pompeu Fabra el 1968.

Dialectalismes

Ja hem parlat de quina era la posició de Riba respecte als dialectalismes, i com havia mostrat el seu desacord amb Alcover i amb aquells mallorquins que, segons ell fomentaven un "cisme" (vegeu més amunt, pàg. 27), mentre defensava la posició de Fabra que havia aconseguit que el català no es convertís en “una llengua triturada en dialectes i sistemes ortogràfics de penya literària” (citada més amunt, pàg. 39). En la seva relació amb Coromines ens adonem, però, de com n'és de diferent la posició del poeta amb la del lingüista, de manera que

podem considerar aquesta la primera polèmica entre els dos, i ho veurem tot seguit.

És sobretot arran de la conferència de Francesc de B. Moll, el continuador de l'obra de mossèn Alcover, "Els dos diccionaris" el 20 de maig de 1954 (dins FERRER - PUJADAS 2002, annex III), que els dos intel·lectuals discuteixen sobre aquestes qüestions. En aquella conferència, Moll havia posat en dubte d'alguna manera la validesa del diccionari de Fabra, del qual estava a punt de sortir la segona edició, i Coromines presenta a Riba l'esborrany de la carta que ell li vol enviar per saber-ne la seva opinió. Es tracta d'una carta en què el lingüista mira de fer una mediació de manera que el cisma del qual es parla i que estaria a punt de produir-se amb els escriptors de les Illes no arribi a ser una realitat. A la seva resposta (29 de setembre de 1954, FERRER-PUJADAS 2002: 119-123; GUARDIOLA 2005: 259-264), Riba finalment troba bé l'estratègia de mitjancer de Coromines, però no deixa de mantenir amb ell les seves posicions:

És evident que a Mallorca avui hi ha un cisma, un cisma sense solta, i que per sostenir-lo s'augmenta d'una manera demagògica, de vegades poc lleial i tot, amb prima al pintoresquisme i a la peresa.

Riba hi recorda també l'altra polèmica que hi havia hagut amb els mallorquins amb la publicació de *Raixà*⁵⁹: "Sóc d'aquells a qui *Raixà* va produir bastant mal efecte", i sobretot insisteix en el paper central que ha de tenir el Principat:

el pes de la feina per a crear-lo [un català nacional], i sobretot els dels sofriments per a mantenir-lo, ha estat i és i serà al Principat que el portem, i és aquí que la creació prendrà el seu to i aquí se salvarà o es perdrà.

⁵⁹ Sobre aquesta polèmica vegeu la nota 7 a GUARDIOLA 2005: 262-263. L'únic número de *Raixà* va aparèixer el gener de 1953. Segons, Francesc de B. Moll, alguns intel·lectuals del Principat i concretament Riba, van comentar de forma negativa la presència d'alguns termes mallorquins que no apareixien al DGLC i fins i tot van arribar a comentar amb sarcasme que se n'hauria de fer una "edició especial catalana".

I com han d'actuar els escriptors:

tothom pot fer, si sap què vol dir escriure, el sacrifici dels seus petits dialectalismes; a mi, barceloní d'ascendència tortosina, no em costa pas gens d'escriure *estat* per *sigut*, ni *nosaltres* per *nosatros* o *natros*[...].

Totes aquelles posicions, doncs, que ja havíem vist en moments anteriors.

Pel que fa a Coromines, a la seva carta a Moll (26 d'agost de 1954, FERRER - PUJADAS 2002: annex III) amb el paper de mitjancer critica alguns aspectes del DCVB però en general procura donar la raó al menorquí i acaba dient que podria tenir un lloc de membre numerari a la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans. Quan li parla, però, de Riba, aprofita els seus coneixements de lingüista per demostrar que si bé els escriptors es poden agrupar segons si consideren que el dialecte que cal utilitzar és un sol per sobre dels altres, aquestes divisions són més complicades del que sembla:

[La posició de Riba] no impedeix que En Riba mostri predilecció per certs mallorquinismes (com *tot d'una* per *tot seguit* o *hora baixa*) que jo no uso mai potser perquè no sóc capaç de veure els avantatges que tenen per a la llengua literària i ell sí[...] (FERRER - PUJADAS 2002: 284).

Veurem més endavant, en analitzar els escrits de Riba, com es traduïa la seva posició en la praxi lingüística. Aquí insistim només que es tracta de la posició d'un escriptor i afegim que si bé amb el lingüista Coromines hi va tenir una llarga relació, amb Moll, en canvi, un altre lingüista, aquesta relació és pràcticament nul·la. Segons Guardiola (2005: 262), a l'arxiu Riba només hi ha algunes cartes de Moll de pur tràmit, i no se n'ha trobat cap de Riba. Pel que fa a l'*Epistolari Coromines-Moll*, tampoc no hi trobem cap referència de Moll al poeta, i serà només en la mort d'aquest que escriurà "Estic molt impressionat per

la mort de Carles Riba. Quina pèrdua per a la nostra cultura" (FERRER - PUJADAS 2000: 318).

Lingüistes o literats a la secció filològica

Això ens porta a la segona polèmica important en les relacions entre Riba i Coromines. En un capítol anterior ens havíem referit a la relació entre filòlegs i escriptors des del punt de vista d'aquests, guiant-nos amb un text fonamental de Carles Miralles. Allà havíem vist com alguns escriptors havien utilitzat la lliçó de Fabra per distanciar-se dels autors que els havien precedit, i en particular havíem vist com alguns noucentistes havien menystingut fins i tot Joan Maragall, cosa que en canvi Riba, lúcidament, no va fer: per a ell, la lliçó de Maragall era imprescindible.

Aquí volem veure un altre aspecte de la qüestió, i és la polèmica efectiva que es produeix entre lingüistes i literats, i que de fet culminarà amb la segona edició del DGLC de Pompeu Fabra, presentada amb un pròleg escrit per un poeta.

Cal ser sistemàtics, però, i haurem de fer un aclariment terminològic. "Lingüista", avui dia àmpliament utilitzat, no ho era a l'època que ens ocupa.

Si fem una cerca al CTILC, veiem com abans del 1928 només n'hi apareixen 6 ocurrences; als trenta anys aproximats que van de 1929 a 1963 encara n'hi apareixen només 21; i fins al 1988, és a dir en un període d'uns vint-i-cinc anys, 231. Per aquest motiu Riba parla sovint de "gramàtics", en aquest sentit, tot i que segons el DGLC aquests siguin els que estudien una branca concreta de la lingüística; o bé utilitza l'hiperònim "tècnics" o l'hipònim "lexicògrafs". En la introducció a la segona edició del DGLC, és a dir ja el 1954,

en canvi, fa una descripció de Fabra en què oposa el seu caràcter, ara sí, de "lingüista", pels recursos i el mètode, al de "filòleg", per la intenció, abnegació i eficàcia (OC/3: 348-349).

També "filòleg", per altra banda, apareix sovint com a sinònim de "lingüista". Riba l'utilitzava sense insistir en matisos especials en els seus primers articles, de 1918, aplicant-lo a Fabra: "un filòleg: Pompeu Fabra" (OC/2: 81) i també Fabra el mateix any distingia, simplement, en el seu article "Filòlegs i poetes", entre la tasca del "filòleg" i la del "literat" (FABRA 1980: 143).

Al DGLC, "lingüista" i "filòleg" apareixen relacionats amb la ciència corresponent a cadascun i la definició de "lingüística", molt més curta, és inclosa en la de "filologia":

lingüística: ciència del llenguatge.

filologia: ciència que estudia les llengües com a òrgans de la vida intel·lectual dels pobles; estudi científic del llenguatge, ciència lingüística.

Pel que fa a "literat", els diferents sinònims són més transparents, des de "literat" a "escriptor", "autor", "poeta", etc.

En el nostre estudi, doncs, tindrem en compte aquestes sinonímies i la seva evolució cronològica.

Tornant a la qüestió que ens ocupa, la cosa ja ve de lluny, si pensem que Eugeni d'Ors s'havia enfrontat amb Pompeu Fabra fent córrer la definició que "Els gramàtics són uns senyors que porten la maleta als escriptors" (veg. més amunt, pàg. 47).

Pel que fa a Riba, hem anat veient com considera que el lingüista i el literat tenen cadascú el seu paper en la tasca comuna de la construcció de la llengua. El 1927, per exemple, en la conferència "*Evolución de la lengua*

literaria en Cataluña", pronunciada a Madrid, delimitava molt clarament quines eren les responsabilitats dels uns i dels altres:

[...] si la gramática no es poesía, no hay poesía sin gramática. Ellos (los escritores) son los obreros que forjan el estilo y dan el ornamento al idioma, cuyo venerable armazón ha enderezado Pompeu Fabra, sagaz ingeniero (OC/4: 86).

En la correspondència entre Riba i Coromines, el tema ja apareix el 1949, quan els dos intel·lectuals reprenen els contactes després de 9 anys d'interrupció (interrupció deguda a simples qüestions de feina, segons diu Coromines) i un cop Fabra ja és mort. El lingüista mostra com no està gens d'acord amb els nomenaments d'Aramon i Sagarra a la Secció Filològica de l'IEC, ja que per a ell això significa convertir-la en "un cenacle de literats" (FERRER - PUJADAS 2002: 78) i Riba li contesta que hi està totalment d'acord. Per a ell:

el successor d'En Fabra ha d'ésser un filòleg tècnic (prou poetes dins la Secció!) (FERRER - PUJADAS : 84; GUARDIOLA 2005: 234).

Tots dos estan d'acord, doncs, si més no al començament de l'intercanvi epistolar. Riba aprofita fins i tot per atacar Sagarra, que segons ell és un literat sense els mínims requisits per estar a l'Institut:

Em refereixo, és clar, al literat pur, i per torna irresponsable, que fa públicament gala de la seva irresponsabilitat, per exemple, més d'una vegada, àdhuc en sessió solemne, m'he tornat vermell pel nostre Institut d'Estudis Catalans.

De tota manera, ja en aquest moment Riba matisa el seu acord afirmant que els lingüistes poden arribar a tenir un rigor que pot caure en el mecanicisme:

Cal, sí, dins la Secció --i aquest era el pensament del Fundador-- el contrast del gust dels escriptors al rigor, sempre en perill d'ésser mecànic, dels lingüistes[...]

Més endavant continua aquest acord de principi en què Riba accepta el seu propi paper d'escriptor i reconeix a Coromines el de lingüista, i en què tots dos delimiten els camps de coneixement de l'un i de l'altre. Per exemple en la qüestió de *Raixa* de què parlàvem més amunt, Coromines accepta que Riba pot entendre-hi més en aspectes literaris, però és ell qui pot decidir sobre els lingüístics:

Hi ha alguna qüestió literària barrejada [...] en la qual em sembla clar que deu tenir raó vostè [...]. Quant a l'aspecte lingüístic de la discussió [...] parlar de cisma [...] em sembla exagerat, i àdhuc molt exagerat (FERRER - PUJADAS 2002: 129).

A mesura que l'intercanvi epistolar es fa més freqüent i més viu a causa de les crítiques de Coromines a la manera com s'està duent a terme la nova edició del DGLC de Fabra i tal com ha notat molt encertadament Miralles (2003: 63b) Riba es va "exasperant". Notem com contraposa els usuaris del diccionari, que "rondinen" pels canvis que s'hi han fet, amb el lingüista que en tot cas té "de moment la glòria de la seva demostració" (FERRER - PUJADAS 2002: 136), i com considera que les raons científiques no ho són tot:

Crec que estarem d'acord a creure que les raons científiques no són enlloc l'única determinant en ortografia; el lingüista té de moment la glòria de la seva demostració, i no li és tan urgent de veure'n l'aplicació pràctica. Pensi que la gent més aviat rondina dels canvis que hem fet fins ara.

A la darrera carta en què Riba parla encara del diccionari, datada a Barcelona, 28 de febrer de 1955, la nova edició ja és al carrer amb tots els defectes que hi trobava Coromines i que no han estat esmenats. Hi tornarem més endavant i

analitzarem de forma sistemàtica la polèmica segona edició del DGLC, però aturem-nos ara per veure com Riba fixa per al futur el paper d'ell mateix com a no-lingüista:

[...] i li asseguro francament, benvolgut Coromines, que si mai la Secció Filològica emprèn la confecció i l'edició d'un diccionari de la llengua culta (amb caràcter normatiu, per tant) entenc no haver d'ésser exclòs, com a literat que sóc amb alguna cosa a dir-hi, de la tasca.

I com encara més avall, potser amb una certa ironia, avisa Coromines del perill de considerar la llengua com un camp d'experimentació de lingüistes:

Vostè serà digne de l'encàrrec, no solament pel seu immens saber tècnic, sinó també perquè, fidel als principis del Mestre, farà veure sempre inequívocament que considera la llengua [...] no com un camp d'experimentació de lingüistes.

Pel que fa a Coromines, la seva posició també s'ha anat radicalitzant i ho podem anar veient entre línies, però on quedarà més clar és en el parlament que farà en honor de Fabra, l'any 1968, un cop mort Riba. Allà criticarà obertament l'escriptor, dient que les seves afirmacions respecte a Fabra (al pròleg de la segona edició del DGLC) eren "d'una falsedat radical" però que això es podia entendre perquè es tractava d'un *poeta*:

és un error enorme, és una afirmació d'una falsedat radical, i més sorprenent encara en la ploma d'un home il·lustre [...]. Però aquest home era un poeta [...] i prou sabem que sovint és perillós mostrar a un escriptor així tot el que hom pensa de la poesia (citada per MEDINA 2002: 18).

També a la carta de Coromines a Moll (FERRER - PUJADAS 2002: 303) podem veure com el lingüista considera els escriptors amb una certa condescendència:

Els escriptors solen ésser observadors superficials del llenguatge viu, almenys el que no els és completament familiar.

En conclusió, creiem que la posició de Riba no arriba mai a la radicalització de Coromines i per a ell compta sempre la col·laboració entre lingüistes i literats, que per altra banda era la idea inicial i tants cops citada de Fabra. Pel que fa concretament a la seva consideració sobre Fabra, veurem com cal redimensionar la interpretació de la crítica que ha vist en el pròleg de Riba a la segona edició del DGLC una afirmació de superioritat dels escriptors i en particular un atac (gairebé un insult) a les qualitats del lingüista.

Conseqüències de la guerra i l'exili: els de dins i els de fora

Parlarem ara d'una altra polèmica present en les cartes que s'intercanvien Riba i Coromines i que és conseqüència de la guerra i de l'exili. Els que van triar de marxar després de la derrota viuen en un context molt diferent dels que es van quedar i això provoca durant tot el període franquista algunes tensions entre els uns i els altres. En la relació entre Riba i Coromines hi veiem aparèixer aquestes tensions i veiem com culminen en els problemes per a la nova edició del DGLC.

Cal tenir en compte que Riba va ser en un primer moment dels que van haver de marxar.

Tenim testimoni dels seus sentiments en aquest sentit per exemple a la carta que adreçava a Frederic-Pau Verrié des de l'Isle-Adam, el 29 d'abril de 1940, on trobem algunes consideracions sobre aquesta seva situació i algunes referències a uns comentaris que es feien sobre ell. Malauradament no sabem res més sobre aquests comentaris o sobre l'article de què parla a la seva carta (GUARDIOLA 1993: 606, nota) i del qual diu que ha pogut sentir a la cara "l'angúnia de les escopinades", però el que ens interessa és sobretot la seva reacció d'exiliat:

Què vol fer-hi, amic? Vaig dir públicament els "sí" i els "no" que davant els esdeveniments en consciència creia que havia de dir, vaig definir-me i decidir-me, preveient que pagaria l'orgull de no ésser un indiferent o un covard, no solament al preu dels meus béns i de la meva posició, sinó també d'una bona part del meu crèdit moral i àdhuc d'una mica de la meva honra (GUARDIOLA 1993: 605).

Al mateix temps que es queixa de la seva situació, agraeix també les mostres d'afecte que li arriben dels que no han marxat i accepta el repte d'haver de fer més pel fet de ser fora:

Per això m'entendreix i m'assegura la fidelitat dels qui com V. i els seus companys ens recorden amb afecte i confiança i se'ns adrecen coratjosament. Tenen dret a exigir més de nosaltres ara, en l'absència, que llavors en la presència mateixa.

També trobem aquests sentiments a les primeres cartes de Riba a Coromines, començant amb la que envia des de Boissy la Rivière el 15 d'abril de 1939:

No perdem contacte! Tinc fe que el país es salvarà, per nosaltres i pels que són allí i sabran resistir (GUARDIOLA 2005: 142; FERRER - PUJADAS 2002: 52).

O més endavant , el 29 de gener de 1940, ja des de l'Isle Adam, en què comenta els motius que el fan dubtar si acceptar o no una feina a Amèrica. Entre aquests hi ha sobretot la "basarda" que li provoca "un transplantament, amb tot el perill de ser definitiu, o almenys molt llarg" (GUARDIOLA 2005: 149; FERRER - PUJADAS 2002: 54).

Tres anys més tard, Riba ha pres la decisió de tornar i escriu a Armand Obiols una carta datada a Montpeller el 26 de març de 1943. No hi dóna justificacions per a la seva decisió, però d'alguna manera mostra com prefereix acceptar una realitat imperfecta que no pas aïllar-se en una puresa irreal:

Us tinc per massa intel·ligent per a posar-me a especificar-vos les raons en pro i en contra que he sospesat [...]. Hom es perdria entre principis purs; val més situar-se en la realitat imperfecta (GUARDIOLA 1991: 253).

En tot cas, per a ell la tornada és una manera justa de servir Catalunya, encara que n'hi hagi d'altres, i l'única condició *sine qua non* per a tornar és no haver de retractar-se de res:

No se m'ha demanat res que signifiqui retractació, ni en pensament, i vaig allà baix en les condicions del més obscur dels emigrats que torna [...].

A partir d'aquí, doncs, Riba serà un exiliat "interior" (com escriu encara a A. Obiols el 7 de juliol de 1948: "d'algunes persones que ací també vivim en l'exili!" [GUARDIOLA 1991: 340]) i les seves actuacions en una situació extremadament difícil i complicada seran objecte de crítica per part dels "de fora" en diverses ocasions.

El 1949, per exemple, Antoni Ribera i Jordà, sota el pseudònim de Joan de Malniu, l'acusava, en un article a *La Nova Revista*, de ser un mestre de poca categoria i de desencoratjar el jovent, fent així el joc a Franco; tampoc no van

ser positives totes les reaccions a la seva participació als congressos de poesia de Segòvia, Salamanca i Santiago de Compostel·la entre l'any 1952 i el 1954⁶⁰. No hi insistirem aquí perquè el que ens interessa és veure com la situació de Riba influeix en la seva relació amb Coromines, el qual, exiliat ell també a partir del 1939, viu primer a l'Argentina i després a Chicago amb tornades esporàdiques a Catalunya, fins a la seva jubilació.

Coromines, tot i ser dels "de fora", es col·loca en totes aquestes polèmiques a què hem al·ludit al costat de Riba, o com a mínim en posició de mediador, i escriu per exemple una carta a Avel·lí Artís i Balaguer defensant el poeta de l'acusació de "derrotisme" que aquest li havia fet. Per a ell, tant vàlida és la posició de qui resta a l'exili com la de qui torna:

Res més legítim que restar a l'exili quan ho volen raons imperioses, de responsabilitat política o d'impossibilitat econòmica; res més just ni urgent, però, que tornar quan es tenen els mitjans de fer-ho: a deturar l'onada de castellanització que amenaça engolfar el nostre territori (FERRER - PUJADAS 2002: 190-191).

I encara en una altra carta (8 de novembre 1953, FERRER - PUJADAS 2002: 207) defensa els que des de l'interior es troben en una situació gravíssima que els pot portar a fer errors:

La gent de l'Interior són els soldats del front, estimat senyor Artís, mentre que nosaltres seiem en una còmoda reraguarda.

Però Coromines provoca en certa manera una altra polèmica amb Riba en què es veuen implicats "els de fora" i "els de dins".

⁶⁰ Per a l'afer de Joan de Malniu, veg. FERRER - PUJADAS 2002: 21; sobre les reaccions a la participació de Riba als congressos de poesia de Segòvia, Salamanca i Santiago de Compostel·la, entre l'any 1952 i el 1954, FERRER - PUJADAS 2002: 29 i següents.

L'exili no va ser només una tragèdia per a les persones que van haver de marxar, sinó que va representar la decapitació de la societat catalana en tots els seus aspectes. Els exiliats no eren només polítics: Riba és un exemple d'intel·lectual que ja no podrà ensenyar mai més a la universitat de la mateixa manera que Catalunya es veu privada de metges com Josep Trueta, etc. D'aquesta manera es compromet també la formació dels joves, els quals per altra banda ja no tindran, en un règim de vocació autàrquica, la possibilitat de corregir les insuficiències d'una formació tancada dins l'estat espanyol.

En la seva correspondència pel que fa a la cobertura de les vacants a la Secció Filològica de què ja hem parlat, el lingüista insisteix, doncs, en la poca preparació que poden tenir els que no s'han format a l'exterior. Parla concretament de Badia i Margarit en termes molt poc afalagadors (22 d'agost de 1949):

la seva preparació és ben escassa, com és natural en algú que, en les actuals circumstàncies, no ha pogut estudiar fora d'Espanya (FERRER - PUJADAS 2002: 80);

i insisteix que si els nous membres de la Secció s'han de triar entre els residents a Barcelona, això voldria dir deixar la gent preparada en minoria:

Un nou membre elegit entre els residents a Barcelona [...] posaria la gent preparada en situació definitiva i irreparable de minoria dintre la Secció (FERRER - PUJADAS 2002: 77).

En aquesta situació, ell no té intenció de lligar-se a la Secció perquè voldria dir lligar-se "amb una majoria incompetent".

Riba, per la seva banda, comprèn i està fonamentalment d'acord amb els arguments de Coromines. A la llarga resposta del 29 d'agost 1949 (recollida a GUARDIOLA 2005: 232-235 i FERRER - PUJADAS 2002: 81-86), li comenta la

situació dins de Catalunya insistint en les seves mateixes idees, afegint que la vida intel·lectual és molt difícil i que "en més d'un cas, si no en tots, se cedeix tot plegat per un plat de lletilles".

La polèmica es complica, però, al moment de la segona edició del DGLC, quan Coromines es veu exclòs, o si més no s'hi considera des del seu punt de vista, de l'elaboració del volum. Per a ell, els barcelonins, o més concretament Ramon Aramon, han acaparat el projecte sense tenir en compte les opinions de gent més preparada, és a dir concretament ell mateix, que es trobaven fora.

Hi tornarem amb deteniment més endavant, però el que veiem a la correspondència és com en un primer moment les seves queixes són respostes amb simpatia per Riba, però com aquesta simpatia va minvant a mesura que Coromines insisteix. En tot aquest carteig, Riba intenta fer veure al seu corresponsal la dificultat dels que viuen a l'interior i com no es poden aplicar de forma tallant els criteris que caldria aplicar en una situació normal. Vegem per exemple la carta de 26 de novembre de 1954:

[...]espero que, en tornar, tenint davant dels ulls, viva i desagradable, la complicació de les coses d'aquí dins, recordarà una vegada més aquella dita nostra: "no es pot matar tot el que és gras", i cedirà més fàcilment en coses secundàries per salvar-ne d'importants (FERRER - PUJADAS 2002: 134).

A la mateixa carta, el poeta arriba a parlar de complexos de l'emigrat:

Temo que V., sense adonar-se'n, s'abandoni una mica al complex de solitud i de recel propi de l'emigrat (jo també ho he estat)

cosa que Coromines respondrà evidentment dolgut el 4 de desembre (FERRER - PUJADAS 2002: 140). Les cometes són de l'autor:

En el meu cas és clar que no hi ha "complexos", ni menys d'emigrat.

La segona edició del DGLC

Ja hem anat veient al llarg d'aquestes darreres pàgines com la gran polèmica que enfronta els dos personatges serà la segona edició del *Diccionari General de la Llengua Catalana* i especialment el pròleg que hi va fer Riba. Parlarem concretament d'aquest pròleg al capítol següent, però vegem ara com s'articula la polèmica.

En tenim una bona anàlisi al segon volum de la *Història de l'Institut d'Estudis Catalans* (BALCELLS - IZQUIERDO - PUJOL 2007: 114-128). Els investigadors es basen principalment en la correspondència entre Riba i Coromines d'aquell període, però també comenten les afirmacions d'altres investigadors, des de les encomiàstiques de Triadú que parla d'heroisme pel que fa a la posició de Riba al llarg de la dictadura, fins a les de Joan Fuster que d'alguna manera desmitifica la figura del poeta. Segons ell, és la circumstància de trobar-se sol perquè la resta d'intel·lectuals o bé són a l'exili o bé són en connivència amb la dictadura que li dóna una autoritat que d'altra manera no hauria tingut: "que abans de 1940 podia semblar «un de més» entre ells, passà a ser-hi el «primer»" (FUSTER 1988: 199).

Cal tenir en compte també el text més recent i més tècnic sobre aquesta qüestió dins les *Obres Completes* de Fabra, al volum que recull justament la primera edició del DGLC: Joan Veny, "El *Diccionari general de la llengua*

catalana: precedents, posterioritat, dialectalismes" (VENY 2007) i concretament el capítol: "La segona edició del DGLC (1954)" (pàgs. 52-57).

En primer lloc, cal dir que la iniciativa de la reedició no va ser de l'Institut, malgrat que fos una idea que tenia de feia temps, sinó d'Antoni López-Llausàs, que ja s'havia ocupat de la primera edició i que en principi només n'havia de fer una reimpressió. Pel que es deia en aquells moments, "essent En López posseïdor de tot el plom amb el qual es va imprimir... el reimprimeix" (Ermengol Vila i Vallès citat per Joan Coromines⁶¹ [FERRER - PUJADAS 2002: 106]).

La primera carta de la correspondència entre Riba i Coromines en què apareix la qüestió demostra com aquest se n'ha assabentat per casualitat: a partir d'aquí el seu disgust anirà creixent pel fet de no poder-hi intervenir, o si més no, no tant com ell voldria i com considera que hauria de poder fer donades les seves capacitats de "dictionary-making" (FERRER - PUJADAS 2002: 113). Riba, per la seva banda, amb l'actitud que ja vèiem al capítol anterior de qui ha de sobreviure en les condicions que imposa la dictadura, intenta trobar-hi els aspectes positius i veu fins i tot com una victòria el fet que finalment hi hagi estat acceptada la intervenció de l'IEC:

Ja es va obtenir prou (ho considero una victòria personal meva) acceptant la intervenció de l'Institut d'Estudis Catalans (GUARDIOLA 1993: 173; FERRER - PUJADAS 2002: 135).

En segon lloc, i pel que fa a la posició concreta de Riba, és necessari no confondre-la amb la d'Aramon. Si és cert que Riba assumeix la responsabilitat del diccionari que sortirà finalment a la llum el 1954 amb el seu "Prefaci", veiem a través de les cartes a Coromines com les seves intervencions concretes

⁶¹ Carta de Joan Coromines a Carles Riba, datada a Xicago, 6 de gener de 1954.

en les qüestions de la llengua són mínimes. Riba insisteix sempre en l'autoritat que per a ell té el lexicògraf. Per exemple, com hem citat més amunt:

tots els acords relatius a la intervenció de l'Institut d'Estudis Catalans a la reedició del Diccionari Fabra, van ésser presos tenint les cartes de V. damunt la taula, llegint-les pel damunt, per sota i entre línies, com si V. fos allí (GUARDIOLA 1993: 174; FERRER – PUJADAS, 2002: 135).

El mateix Coromines comenta a Nicolau d'Olwer (carta de 31 d'agost de 1954, cit. BALCELLS - IZQUIERDO - PUJOL 2007: 118) que Riba havia acceptat les seves propostes, "fora d'un parell de detalls", mentre Aramon no.

El fet és que la confiança efectiva del nostre poeta envers Coromines no confereix tanmateix al lexicògraf l'autoritat de Fabra. Veurem més endavant com la praxi lingüística del nostre autor demostra aquest fet i ens aturem ara sobre quin era el valor que per a ell havia de tenir la nova edició del diccionari.

Si per a Coromines aquesta nova edició era l'ocasió per renovar el DGLC, que ja tenia més de vint anys, i ell es considerava la persona adient per continuar la tasca de Pompeu Fabra després de la mort d'aquest, Riba en canvi adopta el punt de vista de l'escriptor, i més que les qualitats lingüístiques intrínseques del producte troba important que sigui acceptat. Per a ell era fonamental, doncs, que pogués demostrar d'alguna manera la seva autoritat i és per aquest motiu que la seva actitud és totalment conservadora.

En els pocs comentaris que tenim sobre qüestions lingüístiques concretes, veiem com el nostre poeta només indica els acords que han estat presos per la Secció, sense dir-hi la seva, fins i tot quan es tracta dels famosos *viuda*, *pendre* i *racó*. Ens allargarem ara citant diversos punts de la carta que envia a Coromines el 26 de novembre de 1954 (FERRER - PUJADAS 2002: 134-137; GUARDIOLA 1993: 173-176) i que per la seva importància ja hem citat en altres ocasions (els subratllats són de Riba):

Només s'han fet addicions i modificacions (a part les del propi Fabra, i encara no totes) *proposades per V. Racó* s'ha admès com a forma única. Només han restat per a ulterior estudi els casos de *prendre-pendre* i de *vídua-viuda* [...].

Més avall, insisteix que els canvis no són ben rebuts pels utilitzadors del diccionari, i que per això tota l'actitud de l'IEC ha de ser conservadora:

Pensi que la gent més aviat rondina dels canvis que hem fet fins ara; i amb raó, perquè en la vida de la llengua tot és vivent i per tant té capacitat d'engendrar vida, fins els errors en les formes gràfiques;

Per altra banda, la situació de privacions de tota mena i en particular la manca d'escola en català o de mitjans per a la difusió d'aquests canvis en feia difícil la posada a la pràctica: "i d'altra banda, *hic et nunc*, els canvis difícilment poden ésser donats a conèixer".

Per tots aquests motius, veurem com articula el seu pròleg. Diguem tanmateix d'entrada que en aquesta carta el justifica referint-se diversos cops a l'*autoritat*, i per altra banda a l'*acceptació*, etc:

La impressió que va fer el meu pròleg en ésser llegit en el ple, és que seria acceptat fins per aquells que de vegades semblen, o són, adversos a l'autoritat de l'Institut d'Estudis Catalans o del mateix Fabra.

I encara:

És sobre les raons per a reconèixer la màxima autoritat al nostre Mestre que més m'aturo en les meves pàgines.

Les dues darreres cartes en què es parla d'aquest assumpte són conseqüència de la reacció final de Coromines que amenaça amb la seva dimissió (que finalment no es farà efectiva) i posa algunes condicions per a la seva permanència a l'IEC. A la seva del 28 de febrer de 1955 (GUARDIOLA 2005: 265-270; FERRER - PUJADAS 2002: 156-163), Riba justifica altre cop la manera com va anar la publicació de la segona edició del diccionari en el sentit que no se'n volia fer un de nou, sinó que "es reeditava, es reimprimia simplement corregit segons els papers pòstums d'en Fabra, el diccionari del nostre mestre comú". Coromines en la seva curta resposta (FERRER - PUJADAS 2002: 164-165) només diu que pot estar d'acord amb algunes coses però no amb totes.

A partir d'aquí, els pocs contactes epistolars entre els dos abans de la mort de Riba tractaran de qüestions sobre les traduccions per a la Fundació Bernat Metge.

FABRA I EL "GUST"

El prefaci de Riba a la segona edició del DGLC⁶²

Hem anat veient com una part important de la polèmica que va seguir la segona edició del DGLC es va concentrar en el pròleg de Riba, el qual es va considerar per una banda un aval en un moment en què l'autoritat de Fabra començava a ser discutida i per altra banda un atac envers la mateixa persona de Fabra, que hi apareixia com un lingüista considerat amb condescendència pel literat Carles Riba.

Ens aturarem ara a veure'l punt per punt.

Diguem per començar que si continuem llegint la carta que acabem tot just de citar (de febrer de 1955), veiem com el propi Riba en cap moment no considera que el seu pròleg pugui anar més enllà, sobretot pel que fa a l'autoritat, del del propi Fabra:

O jo no tinc consciència del que escric, o desafio qui V. vulgui a demostrar que, dins el meu pròleg, jo vaig, en la proclamació d'aquesta autoritat, més enllà d'on arribava el mateix Fabra en el seu prefaci a la primera edició (FERRER - PUJADAS 2002: 161-162; GUARDIOLA 2005: 268-269).

Tanmateix, el pròleg ja era un aval pel sol fet de ser-hi; a més, l'IEC el va considerar un document fonamental i en la sessió plenària del 6 de novembre de 1954 va votar per unanimitat adherir-s'hi de ple:

⁶² Citem, si no diem una altra cosa, per la primera aparició del prefaci de Riba, és a dir dins l'edició de 1954 del diccionari de Fabra: RIBA 1954 (veg. bibliografia).

s'acorda per unanimitat [...] l'adhesió de l'Institut en ple a les doctrines exposades pel Sr. Riba i a la forma de llur exposició⁶³.

Vegem ara, doncs, quines són aquestes "doctrines", i com s'exposen.

Si comparem el pròleg de Riba amb el que Fabra anteposava a la primera edició del DGLC el 1932, ens adonem de seguida de dos fets obvis: en primer lloc, que el del lingüista és molt més curt, és a dir més concís i pràctic; en segon lloc, que les primeres paraules de Fabra són per justificar la forma amb què havia treballat per a la confecció de l'obra, és a dir introduir per què es tractava d'un *canemàs* del futur Diccionari de l'Institut, mentre les de Riba són encomiàstiques de l'obra de Fabra. Per a ell, la justificació d'aquesta reedició és encara l'autoritat del Mestre:

Cal celebrar com una ventura aquesta reedició del *Diccionari general de la llengua catalana*: el correntment anomenat *Diccionari Fabra* (RIBA 1954: XI).

És clar, doncs, un cop més que Riba actua en qualitat d'escriptor, un escriptor amb una bona preparació lingüística, però escriptor al cap i a la fi.

Pel que fa als continguts dels dos pròlegs, altre cop veiem en el primer justificacions sobre decisions lingüístiques és a dir per què alguns mots no han estat inclosos, mentre Riba estructura el seu al voltant de la figura del seu predecessor, i la utilitza com a justificació suficient per a la validesa del volum. En realitat, el poeta va fins i tot més enllà, i dóna la seva interpretació sobre el terme tants cops citat posteriorment de *canemàs* de manera que no sigui considerat una limitació:

⁶³ Document consultable a l'Arxiu de l'IEC i en línia a <http://arxiudigital.iec.cat/Exe/ZyNET.exe?Client=ADIEC&Init=1&ZyAction=ZyActionr&Index=1>
Per aquesta, com per moltes altres informacions, agraeixo l'ajut del doctor Joan Soler, de l'IEC.

No és, doncs, com han interpretat alguns, el *Diccionari Fabra* el simple canemàs d'un futur diccionari de la llengua literària, amb un valor normatiu precari, a perdre així que surti un diccionari més gros. Canemàs, ho és d'un repertori total[...] (RIBA 1954: XVII).

És a dir que segons ell la validesa del volum continua sent la mateixa, i encara afegeix que el diccionari més gros de l'Institut pot esperar ja que s'està publicant l'anomenat *Diccionari Alcover* (citats en altres llocs com a DCVB).

Alguns crítics han vist una certa desautorització de l'obra d'Alcover en la crítica de Riba respecte a la disposició tipogràfica dels materials, que "fa arriscada la seva consulta" (RIBA 1954: XVII). Entre aquests, encara recentment Veny (2007: 66) creu necessari justificar aquesta disposició afirmant que "l'actitud orientadora sobre la normativa és constant". Cal pensar que també aquí Riba segueix al peu de la lletra l'"autoritat" que reconeix a Fabra: el nostre poeta té davant dels ulls el pròleg on aquest detallava explícitament, malgrat fos un text curt, quina havia de ser la disposició tipogràfica concreta del futur *Diccionari de l'Institut*:

En aquest, en què els mots figuraran distribuïts en dues llistes alfabètiques distintes (com, per exemple, en el Webster, anglès, o en el Petrocchi, italià) [...] (FABRA 1932: VI).

i encara:

poden acollir-se --separats que vagin dels mots d'ús general en la llengua-- des del mot antic completament caigut en desuetud [...] (FABRA 1932: VI).

Per a Riba, doncs, la disposició tipogràfica del *Diccionari Alcover* no és correcta perquè no segueix els preceptes fabrians, o el que ell considera "preceptes fabrians".

Al final del seu pròleg, i insistint encara en la qüestió segons ell bàsica de l'autoritat, Riba fa una referència implícita a la polèmica amb Coromines, al·ludint als nous genis. Per a ell, aquests, que seran els que podran efectivament elaborar el diccionari del català literari, podran ser filòlegs o literats però sobretot hauran de tenir el reconeixement que els doni autoritat:

Sempre serà bo de reconèixer-li [al diccionari Fabra] autoritat "fins aquell moment"; vull dir fins al moment, no de l'aparició, sinó del reconeixement irrefutable dels nous genis de la llengua, que siguin literats o que siguin filòlegs (RIBA 1954: XVII, recollit a FERRER - PUJADAS 2002: 250).

Així veiem com per a Riba la doctrina és l'autoritat de Fabra, i la validesa del diccionari és exactament la que li havia donat el lingüista al moment de la seva primera edició. Per a ell el que és important és presentar al públic un producte de prestigi i evitar així qualsevol risc de desafecció per la llengua. A la carta que ja hem citat (de 26 novembre 1954) on justifica davant Coromines les seves decisions respecte al diccionari, veiem la seva angoixa pel risc que alguna acció respecte a la llengua produeixi en els parlants aquesta desafecció fent que acabi convertint-se en una mena de *patuès*:

No s'ha de desdenyar ni de negligir *res* que d'una manera o altra pugui dur a augmentar o a sostenir en la gent el sentiment del prestigi de l'idioma; V. com a lingüista sap que són la minva i la desaparició d'aquest sentiment que fan lliscar una parla de la situació d'idioma culte a la de *patuès*. El perill d'això, que és la nostra angoixa de cada dia, des de fora queda ocult [...] (FERRER - PUJADAS 2002: 135; GUARDIOLA 1993: 173).

És evident, tanmateix, i ja ho hem dit més amunt, que en aquell moment és Riba qui està donant autoritat al diccionari amb el seu pròleg i amb el suport de l'IEC, i que el mateix Fabra probablement no hauria avalat el diccionari tal

com va ser publicat vint anys després de la seva primera edició, però la situació no permetia un procés "normal".

El "gust" i l'*honnête homme*

L'altra qüestió que apareix com a base de tot aquest escrit és la del "gust", és a dir el fet que, segons Riba, Fabra tenia aquesta qualitat en gran mesura, i l'aparent contradicció entre aquesta afirmació i la que conferia a Fabra una curiositat literària no gaire superior "a la mínima exigible en *l'honnête homme*" (RIBA 1954: XIV).

Abans que res, cal col·locar cronològicament aquestes afirmacions i ens podem basar en l'anàlisi de Murgades (2012: 335).

Segons aquest autor, la primera referència al "gust" de Fabra es troba en un comentari de Carles Soldevila publicat a *La Publicitat* el 1932⁶⁴ i la següent en un article de Josep M. de Sagarra de 1933⁶⁵. Murgades, però, també afirma, d'acord amb el que ja havíem dit en altres llocs (TURULL 2008 i 2012) i tal com dèiem també més amunt (veg. pàg. 119) que quan Riba esmenta altre cop el "gust" de Fabra, el 1954 en el seu pròleg a la segona edició del diccionari, ho fa "tenint més *in mente* la doctrina del preceptista francès Vaugelas (1934 [1647]) que no pas l'apunt sagarrià" (MURGADES 2012: 336).

Riba, en efecte, està carregant el terme "gust" amb un valor que li proporciona la seva història cultural, potser de la mateixa manera que feia en el seu llenguatge poètic. Recordem el comentari de Ferrater (FERRATER 1979: 31)

⁶⁴ Carles Soldevila, "El diccionari Fabra", *La Publicitat* (28 desembre 1932).

⁶⁵ Josep M. de Sagarra, "El Diccionari Fabra", *Mirador*, núm. 235 (3 agost 1933). Recollit a Josep M. de Sagarra, *L'aperitiu*, La Campana, Barcelona, 1995, 293-295.

sobre la dificultat de la poesia ribiana causada per la manera d'usar el lèxic, exigint als mots un rendiment que, en català, aquests no tenien.

Per aquest motiu, creiem que els comentaris polèmics que va fer el mateix Ferrater (o la seva "torpedinada directa", amb paraules de Murgades [2012: 336]) el 1968, referint-se amb sarcasme a l'aplicació d'una qualitat com el "gust" a Fabra, no tindrien raó de ser, com a mínim pel que fa a Riba. Vegem-ho.

En el seu article (recollit a FERRATER 1981), Ferrater deia entre altres coses:

Si Fabra tenia o no tenia bon gust, ni ho sospito, perquè mai no he llegit cap comentari seu ni sobre la moda ni sobre els poms de flors (FERRATER 1981 : 3).

És cert que, com diu encara Murgades, el que pretenia Ferrater era fer una provocació per "trencar amb la tradició més hagiogràfica que no pas pròpiament epistemiològica generada fins llavors entorn de la figura i de l'obra de Fabra" (MURGADES 2012: 336), però la seva provocació es basava en una interpretació banal de l'ús del terme "gust". Si aquesta interpretació podia ser correcte en el cas de Soldevila o de Sagarra, en el cas del comentari de Riba creiem que aquesta banalització no seria adient.

En qualsevol cas, la veritable polèmica que encara no s'ha placat (MURGADES 2012: 336-337), després del primer "irat" comentari de Coromines el 1968, és la provocada per la referència a una pretesa limitació de la curiositat literària de Fabra. També aquí ens hem de fixar en el valor que Riba dóna a la seva afirmació.

Carles-Jordi Guardiola fa un seguiment esquemàtic però exhaustiu de la qüestió en nota a la carta de Riba a Coromines de 26 de novembre de 1954 de la qual ja hem parlat en diverses ocasions (GUARDIOLA 1993: 176).

En primer lloc es refereix al comentari de Coromines del 1968, que apareix a *Lleures i converses d'un filòleg* (COROMINES 1974² [1971]: 394) i que també cita llargament Medina al pròleg de l'Epistolari (MEDINA 2002: 17-18). Coromines, passats ja uns anys des de la mort de Riba, deixava sortir en aquest text tot el malestar que li havia causat no poder influir sobre l'escrit que introduiria la segona edició del diccionari de Fabra. Triem per exemple un fragment del que cita Medina (2002: 17-18):

Amb horror vaig llegir fa setze anys aquesta frase referent a Fabra, en un prefaci escrit per un il·lustre crític català: "no crec que la seva curiositat literària hagués mai passat gaire de la mesura mínima exigible en *l'honnête homme*".

Si no fos prou clara la seva posició, accentuada per l'ús d'un substantiu tan radical com "horror", veiem com més avall Coromines encara insisteix que aquest "il·lustre crític català", és a dir Riba, era un poeta, i amb to despectiu parla dels poetes com una raça irritable i per tant perillosa: "*O genus irritabile vatum*", exclama, inspirant-se en el famós vers d'Horaci. Podem afegir aquesta consideració a la polèmica de què hem parlat anteriorment sobre lingüistes i literats, però el que ens interessa aquí és simplement que Coromines veu ofensiva la frase de Riba, i hi respon amb el mateix to que ell hi veu.

En l'esquema de Guardiola, la polèmica continua amb altres crítics que veuen més o menys profunda la cultura literària de Fabra: Lamuela i Murgades la matisen (LAMUELA - MURGADES 1984: 212), Mila Segarra considera que "A ell (Fabra) no l'interessaven gaire les traduccions dels clàssics llatins i grecs" (SEGARRA 1991: 112), però també hi ha autors declaradament fabrians que en cap moment semblen veure-hi cap ofensa. Josep Miracle (1968: 8), per exemple, considera "molt recomanable" la lectura del pròleg de Riba, i això vol dir que segons ell no pot haver-hi res d'ofensiu contra el Mestre. De la mateixa manera, el fet que el ple de l'IEC l'aprovi i publiqui la seva adhesió en ple "a les

doctrines que s'hi exposen", com hem vist més amunt, significa que en cap moment no hi han vist res d'ofensiu.

Per acabar aquest seguiment de la polèmica segons Guardiola, citem encara el comentari "barroer i mancat de tot rigor", de Xavier Bru de Sala publicat en una revista setmanal el 1993:

L'honnête homme, vist per Riba, és un pobre d'esperit [...] Insult amagat al pròleg del Diccionari [...]. Refugiat (el disgust) amb arteria a les pàgines d'un pròleg escrit en homenatge ("Dos disgustos eternos", *Set Dies/Idees*, 21 de febrer de 1993).

El fet és, doncs, que la crítica en general o bé no s'ha referit de cap manera a l'afirmació de Riba, o bé hi ha vist una disminució de les qualitats de Fabra. Encara Murgades parla de "contradicció" en un text que altrament qualifica de "ditiràmbic" sobre el lingüista:

La relativa contradicció per part de Riba és que, en aquest mateix passatge ditiràmbic sobre Fabra del seu prefaci al DGLC, gosa atribuir-li una curiositat literària no gaire superior a "la mesura mínima exigible en *l'honnête homme*" (Murgades 2012: 336).

Murgades en parla només de passada, perquè considera que les afirmacions fonamentals de Riba sobre Fabra en el seu prefaci són les que indiquen justament en el lingüista les qualitats de l'humanista, però hi veu efectivament una contradicció.

Ara bé, ja hem dit més amunt que no podem analitzar el lèxic de Riba limitant-nos al nivell superficial. Si en el cas del "gust", vèiem com l'havíem de col·locar dins el context del segle XVII francès i especialment de Vaugelas, aquí encara amb més motiu haurem de pensar en el context d'un concepte que se'ns proposa fins i tot directament en francès. Al capítol sobre "El classicisme francès en la ideologia ribiana" (vegeu pàg. 99) donàvem la que es considera

una bona descripció del que hauria de ser *l'honnête homme* i considerem necessari repetir-la aquí:

Cultivé sans être pédant, distingué sans être précieux, réfléchi, mesuré, discret, galant sans fadeur, brave sans forfanterie, l'honnête homme se caractérise par une élégance à la fois extérieure et morale qui ne se conçoit que dans une société très civilisée et très disciplinée (LAGARDE - MICHARD 1985 : 8-9).

Es tracta d'un concepte ideal i en cap cas no es pot considerar despectiu.

És cert que Riba l'utilitza en una frase on apareixen diverses negacions i termes limitadors ("mínima" etc), però la seva és una matisació sobre un nivell d'admiració que és en realitat altíssim. Si analitzem la seva expressió dins el context i li donem el valor que històricament ha de tenir, veiem clarament com no existeix cap contradicció amb el to encomiàstic de la resta del pròleg. Riba continua expressant la seva admiració per Fabra de forma coherent amb tot el que hem anat veient al llarg d'aquestes pàgines.

PRIMERES CONCLUSIONES: l'actuació pública de Riba

Després d'haver analitzat les bases de la teoria lingüística de Riba i també la seva evolució al llarg dels anys en els seus textos de crítica, hem vist en els darrers apartats com se'ns anava dibuixant el personatge del nostre autor en la seva actuació pública i en la seva relació amb alguns lingüistes, des de Fabra a Coromines, passant per Moll.

L'anàlisi de la correspondència publicada ens ha confirmat que la seva participació en la presa de decisions estrictament lingüístiques, dins la Secció Filològica per exemple, era mínima, tot i ser efectivament un dels col·laboradors

de Fabra. El seu paper, que ell mateix defensa en múltiples ocasions, és el de l'escriptor, un "obrer" del vers, com deia Malherbe i com el propi Riba afirma en una conferència a Madrid que hem citat; un obrer del vers que ha d'aplicar la gramàtica perquè "no hi ha poesia sense gramàtica" (vegeu més amunt, pàg. 113).

Després de la guerra, però, amb l'absència de Coromines i de Fabra, i encara més després de la mort d'aquest, Riba, en el seu "exili interior", acaba tenint un paper rellevant també com a lingüista, com demostra sobretot la seva actuació en relació amb la reedició del diccionari de Fabra.

Hem vist tanmateix que aquesta actuació que alguns, en primer lloc el propi Coromines, han considerat una ingerència d'un poeta en un camp tècnic que no és el seu, és per al nostre autor un acte de respecte envers Fabra i la seva autoritat. Una altra cosa és que efectivament el sol fet de participar en l'empresa representés un aval per a una obra que, si bé era originalment de Fabra, segurament aquest ja no hauria autoritzat tal com es va presentar vint anys després de la primera edició.

En el pròleg que escriu per a aquesta obra, doncs, Riba es col·loca sempre en la posició de l'escriptor. El seu ús dels termes "gust", per una banda, i "*honnête homme*", per una altra, que han estat interpretats com a limitatius respecte a Fabra, tenen un significat que cal interpretar dins l'òptica de la "tradició", és a dir que el seu valor semàntic s'ha anat enriquint amb l'ús, en aquest cas en una tradició que no és estrictament la catalana, sinó la francesa i no representen una valoració menor del lingüista respecte a l'escriptor.

Veurem ara com es tradueix la posició teòrica del nostre autor i la seva fidelitat a Fabra en l'ús concret de la llengua.

III

PRAXI LINGÜÍSTICA DE CARLES RIBA

CORPUS I MATERIALS

Corpus

Seguint el suggeriment de Miquel Dolç de què parlàvem a la introducció, la nostra intenció és seguir l'evolució de la praxi lingüística ribiana al llarg de tota la seva vida activa.

Per fer-ho, hem triat tres textos representatius de la narrativa per a infants. El primer ens mostra l'autor al començament de la seva activitat literària

amb una única versió del 1918, i els altres dos tres moments rellevants d'aquesta activitat amb les primeres versions i les diverses correccions fetes pel propi Riba: el 1918, el 1928 i el 1951.

Cal justificar en primer lloc que hàgim triat tres textos de la narrativa per a infants, quan és sabut que el mateix Riba no la tenia en gaire consideració. Sullà cita un comentari de Riba extret d'una conferència del 1938 (SULLÀ 1992a: 10) sobre la poca afició que tenia a aquesta mena de literatura, i que aquestes obres "l'avorrien"; també Lluís Quintana (2007: 75) es fixa en el mateix comentari, i encara afegeix una nova cita, aquest cop del pròleg a la tercera edició (Selecta 1950) de *Les aventures de Perot Marrasquí*, on Riba declarava de manera peremptòria: "la major part de tota aquesta literatura infantil és idiota".

Malgrat totes aquestes afirmacions, però, i de forma coherent amb la mateixa actitud moral de Riba, aquest considerava tota la seva obra com a legítima i no en va rebutjar mai cap part. Sullà (1992a: 11) cita en aquest sentit les següents paraules de la "Nota a la segona edició" de *L'ingenu amor*, el 1948:

Si [com a escriptor] he aspirat que cada llibre i cada línia meva hagin estat fruits naturals de la meva vida i no que l'hagin condicionada, desviant-la del seu curs, llavors cada obra i cada línia meva ha de poder servir de comentari de raó a tota altra línia i a tot altre volum.

Per altra banda, la narrativa per a infants ens permet analitzar els aspectes més rellevants de l'idiòlecte ribià pel que fa als nostres objectius. La intenció de l'autor és utilitzar-hi un llenguatge clar i "simple", com ens diu ell mateix a la introducció a *Sis Joans* (OC/5: 270), a diferència del que pretenia tant amb la seva poesia com amb la seva obra crítica. A més, la intenció didàctica hi és evident, cosa que diferencia aquesta part de la producció ribiana del que Guardiola anomena la "tercera prosa", és a dir la correspondència, en

què l'estil és molt més relaxat. Això ens permet veure quina és la part realment fonamental de la normativa fabriana per a Riba i de quina manera els criteris de correcció i d'adequació a les normes s'adapten a un públic infantil.

Per triar els textos que volíem analitzar dins aquest gènere, ens hem limitat a aquells que van ser publicats en vida de l'autor. Hem començat, doncs, per *Guillot, bandoler*, el primer seguint l'edició de Sullà; després, hem continuat amb dos textos pertanyents a *Sis Joans*: "Joan Feréstec" i "Joan Dropo". En aquest recull, els contes van ser escrits en moments diversos amb una distància cronològica de deu anys; això ens permet veure-hi per una banda una certa unitat temàtica i estructural, però també una evolució estilística. A més, en tenim fins a tres edicions fetes en vida de Riba que presenten variants rellevants. Aquestes edicions apareixen en moments que corresponen a situacions tan diferents pel que fa a la llengua catalana com el 1918, el 1928 i el 1951.

Veurem, doncs, quins són els criteris de correcció lingüística per a Riba en aquests diversos moments i fins a quin punt segueixen la normativa fabriana. Cal tenir en compte que també les obres de Fabra s'anaven publicant justament en aquells anys.

Materials sobre normativa

Les primeres fites en aquestes publicacions són els primers textos normatius fonamentals de la important producció de Pompeu Fabra: les *Normes Ortogràfiques* de 1913 i el *Diccionari Ortogràfic* de 1917. L'any següent, el 1918, es publicava la *Gramàtica catalana*, que ha estat considerada l'oficial de l'Institut d'Estudis Catalans tot i que, com deia Joan Solà el 1981, "aquest organisme no es va preocupar gaire de fer-se-la seva ni s'ha preocupat després de reeditar-la i molt menys de posar-la al dia" (SOLÀ 1981: 130). Avui aquesta

afirmació potser ha quedat superada, com veurem més avall, però va ser veritat durant molts anys.

Pel que fa al lèxic, el *Diccionari General de la Llengua Catalana* ("primera pedra sòlida de la lexicografia catalana moderna" [SOLÀ 1981: 133]) sortia a la llum el 1932. Hem parlat també de la segona edició d'aquesta obra i de les polèmiques que va suscitar.

Per a consultar aquests textos de Pompeu Fabra hem pogut utilitzar els volums de les *Obres Completes*, que han anat apareixent en aquests darrers anys sota la direcció de Jordi Mir i Joan Solà.

Cal dir que aquesta edició, de gran rigor filològic, ha corregit una història editorial complexa i que en alguns casos podríem qualificar de tendenciosa. Les *Converses Filològiques*, per exemple, havien estat presentades amb modificacions substancials que tergiversaven la voluntat de l'autor: l'edició de Joaquim Rafel (FABRA 2010) ens permet finalment veure'n la versió original⁶⁶.

La gramàtica de 1918 per altra banda, com ens deia Solà, tampoc no ha tingut una història editorial feliç.

Després de successives edicions, va quedar exhaurida el 1933 i no es va tornar a publicar fins al 1981. L'edició que en va fer llavors l'editorial Aqua es presentava com a facsímil, però s'hi havien fet algunes modificacions que no són justificables des del punt de vista filològic. Aquestes modificacions, a més, quedaven amagades i només eren indicades com a afegitó en nota a l'última pàgina, darrere l'índex:

Aquesta edició és una reproducció fidel de la de l'any 1933. Cal dir, però, que ha sofert algunes modificacions (FABRA 1981⁸ [1918]: 195).

⁶⁶ Veg. la introducció de Joaquim Rafel (2010) i la nostra recensió per a la *Rivista Italiana di Studi Catalani* (TURULL 2011).

D'aquestes, algunes de millores de caixa podien efectivament no tenir gaire importància com a mínim per al nostre treball, però hi trobem adaptacions al DGLC que no són coherents amb la cronologia, i també el canvi sistemàtic de *vina* per *vine* que comentarem al seu moment.

Posteriorment, el 1995, l'Institut d'Estudis Catalans en va fer finalment una veritable edició facsímil. En aquesta s'indicava clarament que l'original era la versió de 1933, és a dir l'última feta en vida de Fabra, i les correccions necessàries apareixien en una pàgina de fe d'errates al començament del volum. Fins al 2006 se'n van fer diverses reimpressions i actualment es troba en línia en format pdf:

<http://publicacions.iec.cat/repository/pdf/00000044%5C00000005.pdf>

El text que hem tingut en compte per al nostre treball és, però, el de la primera edició: FABRA 1918.

Durant els anys en què la gramàtica de 1918 era exhaurida, va quedar d'alguna manera substituïda per la que s'anomena "pòstuma", que Fabra va deixar inacabada i que Joan Coromines va publicar el 1956. De com es va encarregar de completar-la i preparar-ne la publicació, ens ho diu ell mateix al prefaci, justificant sempre les seves intervencions com a inspirades per Fabra. La posició de Coromines és coherent amb tot el que hem anat veient en la polèmica per la segona edició del DGLC:

Calia completar-ho [...] fins i tot redactar alguna addició que es desprenia dels fulls esparsos però que no hi estava formulada o no ho estava del tot.

En aquesta tasca, que ell mateix [Fabra] em va llegir he procedit amb una cura meticulosa i una marcada reserva, abstenint-me de tot afegit i retoc, que no m'hauria estat difícil de fer-hi en bon nombre, i que m'hauria permès de suggerir al meu Mestre si ell hagués estat viu (COROMINES 1986¹² [1956]): VIII).

Naturalment, també haurem de tenir en compte l'extensa bibliografia crítica sobre la història de la normativa catalana, i especialment utilitzarem els

treballs de Mila Segarra: des dels dos volums de 1985 (*Història de la normativa catalana*, *Història de l'ortografia catalana*, veg. bibliografia) fins als articles més recents, entre d'altres el que trobem a les *Obres completes* de Fabra, volum 4 (SEGARRA 2008 "L'obra ortogràfica de Pompeu Fabra").

Pel que fa concretament a la praxi lingüística de Riba, utilitzarem també l'article recent de Maria Pilar Perea (2012) que n'analitza sistemàticament els fenòmens dins un corpus format sobretot per les cartes i alguns textos de crítica: correspondència recollida per Carles-Jordi Guardiola en quatre volums; *Escolis i altres articles* (Barcelona 1921); *Els Marges* (Barcelona 1927); *Per comprendre* (Barcelona 1938).

Eines lexicogràfiques

Pel que fa al lèxic, que serà l'aspecte sobre el qual pensem fixar-nos de manera especial, tenim actualment moltes eines que ens facilitaran la feina.

En primer lloc, consultarem naturalment els diferents reculls lexicogràfics que podríem anomenar clàssics, començant per les dues edicions del *Diccionari Fabra* de les quals hem parlat en capítols anteriors. La primera edició n'ha estat per altra banda reproduïda a les *Obres completes* de Fabra (2005-2012), cosa que ens n'ha facilitat la consulta. També haurem de tenir en compte el *Diccionari Català Valencià Balear* (BCVB) de mossèn Alcover i F. de B. Moll. Hem vist quina era l'opinió de Riba respecte a tots dos, però ell mateix utilitza de vegades mots que apareixen només aquí (veg. més avall "trapassar"). El *Diccionari Etimològic i Complementari de la Llengua Catalana* (que citarem d'ara endavant DECat), de Joan Coromines, ens serà també una eina fonamental amb l'enorme cabal d'informació que hi trobarem sobre cada mot. Consultarem també els diccionaris més moderns com les dues edicions del

Diccionari de la llengua catalana de l'Institut d'Estudis Catalans publicades respectivament el 1995 i el 2007 i que anomenarem DIEC i DIEC2.

En tots aquests diccionaris trobem a faltar, tanmateix, una informació valorativa sobre alguns dels mots consultats. Si a la "Introducció, part II", del DIEC2, veiem com un dels criteris lexicogràfics aplicats segons les indicacions de la Secció Filològica ha estat justament reduir les marques valoratives i d'ús respecte al seu precedent, el DIEC, pel que fa a la nostra recerca els anteriors tampoc no ens han resolt dubtes com ara a quin registre correspon "bèl·lic". En parlarem més endavant.

L'eina que ens serà més útil, doncs, i que utilitzarem de manera constant i aprofundida és el CTILC: Corpus Textual Informatitzat de la Llengua Catalana.

Dins el programa *Diccionari del Català Contemporani*, que l'Institut d'Estudis Catalans va començar el 1985, s'ha elaborat una gran base de dades que serveix en primer lloc per al projecte del *Diccionari Descriptiu de la Llengua Catalana* (DDLCC). El *Corpus Textual Informatitzat de la Llengua Catalana* recull material lèxic de diversos tipus, tant literari com no literari, d'un arc temporal que parteix de 1832 i arriba a 1988. D'aquests cent cinquanta anys hi trobem textos de narrativa, teatre, poesia, però també escrits científics i fins i tot traduccions: se'n valora la qualitat lingüística per sobre de la qualitat literària, de manera que ens podem sorprendre de la presència més abundant d'algun autor no tan conegut com un altre. L'extensió del corpus és de més de cinquanta-dos milions de mots.

Pel que fa a Riba, l'obra recollida dins el CTILC consisteix en algunes cartes, gairebé tota l'obra poètica, part de l'obra narrativa i algunes traduccions. No hi apareixen en canvi els textos d'assaig. Les obres són les següents (per ordre alfabètic, tal com les trobem al CTILC):

- Cartes a Josep Obiols (1920)

- Cartes a Josep Obiols (1921)
- Càntic dels càntics (1918)
- Del joc i del foc (1946)
- Edip rei (1959)
- Electra (1961)
- Elegies de Bierville (1943)
- Esbós de tres oratoris (1957)
- Estances: llibre segon (1930)
- Històries extraordinàries (1915)
- L'antic Orient (1920)
- L'ingenu amor (1924)
- L'Odissea (1953) (sic)
- Odissea I (1919)
- Odissea II (1919)
- Odissea III (1919)
- Primer llibre d'estances (1919)
- Salvatge cor (1952)
- Sis Joans (1928)

Segons el criteri seguit en l'elaboració del CTILC, el que hi trobem són sempre les primeres edicions de cada obra. No hi trobarem, però, els pròlegs, sinó només els textos pròpiament dits.

Una altra indicació que cal donar és que la data de publicació de la segona versió de l'*Odissea* correspon a l'edició que ha estat entrada efectivament al Corpus, és a dir la de l'editorial Alpha, mentre que com és sabut aquesta versió havia aparegut el 1948 en edició de bibliòfil amb dibuixos d'E. C. Ricart per a la Societat Aliança d'Arts Gràfiques.

L'IEC ha posat aquesta eina a l'abast dels investigadors amb una aplicació en línia gràcies a la qual podem fer cerques dins el corpus amb

diversos filtratges, tant temporals com d'altre tipus. Així podem veure les ocurrencies d'un cert mot en un cert període o bé dins l'obra d'un autor, o també segons la forma o dins d'una determinada construcció sintàctica. Un cop feta la cerca, també podem ordenar els resultats segons diversos criteris: cronològic, alfabètic, de localització, etc.

Pel que fa al nostre treball, el CTILC ens ha estat molt útil per analitzar les freqüències d'alguns mots utilitzats per Riba en segons quins moments. D'aquesta manera hem pogut veure entre altres coses si l'ús que en feia el nostre autor era coherent amb el moment cronològic, o bé amb el registre dins el qual s'inscrivía el text, o si responia en canvi a una presa de posició i identificava, doncs, l'idiòlecte del nostre autor.

La narrativa per a infants de Carles Riba

D'una forma que potser ens pot sorprendre, l'autor que va tenir un paper tan transcendent en el debat sobre la novel·la, amb el seu article de 1925⁶⁷ i amb la seva participació en la creació del Premi Crexells el 1928 justament per a fomentar la creació en aquest gènere literari, no ens ha deixat una producció narrativa gaire abundant. En realitat, no és sorprenent si ens fixem en el contingut de l'article (veg. més amunt, pàgs. 52-53) , o en el fet que el mateix premi de novel·la no tindrà el nom d'un novel·lista, sinó el del filòsof Crexells, és a dir un amic mort massa jove.

Carles Riba va escriure un "grapat de contes", com ens diu Sullà (SULLÀ 1992a: 7). També va escriure una novel·la: *Les aventures d'En Perot Marrasquí*, els episodis de la qual van anar apareixent primer en forma de quaderns

⁶⁷ "Una generació sense novel·la" (OC/2:311-319).

il·lustrats a partir de setembre de 1917, i que es va publicar després com a volum el 1924.

Alguns contes també van ser recollits en volums que presentaven una temàtica comuna: *Sis Joans* (1928); *L'ingenu amor* (1924).

Seguint la introducció de Sullà, podem definir tres etapes en la producció narrativa de Riba (SULLÀ 1992: 8-9):

- una primera en què Riba encara no ha publicat cap de les seves incursions en aquest gènere (1913-1916), malgrat que ja hagi escrit diversos contes ("El rei que no sabia què és l'amor", "La donzella que s'afaiçonà un estimat", "La pietat de la reina Alina");

- una segona en què apareixen publicats alguns d'aquests contes que ja tenia escrits i d'altres de nous (1916-1924). Aquesta és la primera etapa de producció pròpiament dita, amb la publicació de *Guillot, bandoler*, que Sullà situa el 1918, els primers quaderns de *Les aventures d'En Perot Marrasquí*, els tres primers Joans ("Joan Feréstec", "Joan Matusser" (que es dirà finalment "Joan Barroer") i "Joan Brut", tot i que en realitat aquest restà inèdit per la crisi de l'editorial) i alguns altres.

- el 1924 comença una etapa de recopilació (1924-1928), amb l'edició completa de *Les aventures d'En Perot Marrasquí*, *L'ingenu amor*, i *Sis Joans*. Per a aquest darrer recull, Riba ha escrit tres contes més: "Joan que turmentava les bèsties", "Joan Dropo" i "Joan Golafre", i d'aquests, segons ell mateix deia a Domènec Guansé en una entrevista en ocasió de la seva publicació (GUANSÉ 1928), havia acabat el que anomenava encara "Joan Peresós", és a dir "Joan Dropo", tot just uns dies abans, de tornada de Grècia.

Un cop acabat aquest darrer conte, Riba no n'escriurà cap més, però sí que en revisarà alguns per a edicions posteriors, ja a la postguerra.

Aquesta producció de narrativa és doncs petita, des del punt de vista del volum, i circumscrita a un període cronològic també limitat. Per a la nostra anàlisi, hem triat uns textos que ens donessin tanmateix prou informació sobre l'idiòlecte ribià i la seva evolució al llarg dels anys.

GUILLOT, BANDOLER

Història textual

A l'edició de Marfany de les *Obres completes* ribianes (1965-1967), dins l'apartat de la narració, trobem en primer lloc segons l'ordre cronològic *Les aventures d'En Perot Marrasquí*, mentre Sullà (1992), seguint també l'ordre cronològic, posa aquesta obra en segon lloc, darrere *Guillot, bandoler*. Les raons de l'un i de l'altre són justificables segons els criteris que exposen: Marfany té en compte la primera data de publicació *tout court*, i Sullà la primera data de publicació com a volum solt i complet. Marfany considera rellevant que el *Perot Marrasquí* es comencés a publicar el 1913, tot i que no aparegués com a volum fins al 1924, mentre Sullà només considera que *Guillot, bandoler* va aparèixer complet abans, segurament cap al 1918.

Allò que ens ha fet triar, doncs, aquest "primer" conte, no ha estat només el fet que fos efectivament el "primer" dels textos publicats en vida de Riba, cosa que com veiem és discutible, sinó que per una banda era un text breu, cosa que per a la nostra anàlisi representava una comoditat, i per altra banda que, com ens diu Sullà, Riba no el va recollir en cap volum posterior i no va tenir, doncs ocasió d'afegir-hi modificacions.

Pel que fa al CTILC, aquest text no hi ha estat inclòs.

Hem dit que Riba no va modificar el seu text després de la primera edició i podrem fer, doncs, la nostra recerca limitant-nos a la forma amb què

apareix el 1918 per a l'editor Muntañola. Sortosament podem trobar-lo reproduït en línia dins el Corpus Literari Digital elaborat per la Càtedra Màrius Torres⁶⁸:

<http://www.catedramariustorres.udl.cat/materials/biblioteca/index.php>

Respecte a l'edició última del text, que va curar Enric Sullà dins les *Obres Completes* de 1992, hem de fer-ne aquí alguns comentaris.

El curador hi indica els criteris que ha seguit, en gran part obligat pel format de la col·lecció que no li permet per exemple incloure-hi un aparat crític. Afirmar també que en el cas concret de *Guillot, bandoler* ha respectat tant l'ortografia com el lèxic i la morfologia (SULLÀ 1992b: 64), però que no s'ha pogut estar de corregir alguns "errors mecànics".

Si bé és cert que Sullà hi respecta algunes formes com ara "trapacer" o "dugues", que comentarem més avall, les seves correccions són molt més abundants del que ens podríem esperar pel que diu a la seva nota. Així, corregeix sistemàticament l'article determinat femení davant de vocal àtona:

- l'innocència, l'indisciplina > la innocència, la indisciplina

Corregeix l'ortografia d'alguns mots:

- agavellador > agabellador
- mig dia > migdia
- despiedat > despietat
- davassall > devessall
- assenglotada > assanglotada
- altissonant > altisonant
- mutuu > mutu
- càrregs > càrrecs

⁶⁸ La pàgina exacta és la següent:

http://www.catedramariustorres.udl.cat/materials/biblioteca/visor.php?acronim=guil&titol=Guillot%20bandoler&any=1918&acr_autor=riba&nom_autor=Carles+Riba&zoom=&tipus=_autors&pos=0

- treient > traient
- munió > munió

I també fa algunes correccions de puntuació o de sintaxi (eliminació de punt després del subjecte; correcció de vacil·lacions en l'ús de *per/per a*).

Classificació de gènere

Abans de passar a analitzar específicament la llengua d'aquest conte, cal veure dins de quin gènere s'inscriu.

És evident, malgrat que la fórmula d'inici no sigui en aquest cas alguna de les tradicionals "vet aquí que una vegada", o altres, que Riba pretén escriure alguna cosa que recorda una rondalla i aquest serà un condicionant d'alguns dels aspectes que veurem.

No parlem de "rondalla" en el sentit específic de la tradició catalana, sinó com a text adreçat a infants dins de la tradició més àmplia que inclou per exemple les obres dels germans Grimm pel que fa al folklore germànic. Pensem que les traduccions del mateix Riba d'aquests autors apareixeran l'any següent amb el títol de *Contes d'infants i de la llar* (Editorial Catalana, 1919 i 1921).

Cal dir, per altra banda, que la crítica s'ha decantat a veure la inspiració de *Guillot, bandoler* en el *Roman de Renard* o en altres poemes medievals (ROVIRA 1988: 450; VALRIU 1994: 106) amb animals com a protagonistes. Efectivament, en *Guillot*, és a dir el mascle de la guineu, ens fa pensar de seguida en el *goupil* que l'autor anònim anomenava Renard en el poema medieval francès. Com també ens recorden els seus paral·lels del text francès altres diversos noms de personatges, com el del gall Cantaclar sense anar més lluny, idèntic al Chantecler francès.

De tota manera, el to del nostre conte és molt diferent del del *Roman de Renard*. Si veiem a tots dos una transposició del món animal al món humà, el que importava al primer era sobretot la ridiculització dels forts davant de l'astúcia dels febles, i Renard acabava en tot cas sortint sempre bé de les seves aventures. Al conte de Riba, en canvi, com bé diu Sullà (1992a: 18), importa sobretot la moral final : "Qui la fa, ve un dia que la paga", i Guillot acaba, doncs, executat a la plaça pública amb gran alegria de tothom.

La moral ens pot fer pensar en altres gèneres de contes amb animals com ara les faules, i ja hem vist com Riba admirava La Fontaine i "la vibració justa dels seus mots" (*OC/2*: 249, vegeu més amunt, pàg. 43), però també hem de pensar en les rondalles d'animals de la tradició catalana.

En aquestes és cert que la guineu normalment surt ben parada de les seves males accions, mentre el llop en canvi sovint acaba pagant-les amb la mort, per exemple a la rondalla del llop fredolic que la guineu enreda perquè s'escalfi al forat de la xemeneia de la barraca de les cabres:

tot plegat, distret, girant-se i pergirant-se, ell que cau a una marmita d'aigua calenta que les cabres tenien al foc per rentar-se els peus, i allí va morir (BERTRAN 1989: 196).

També trobem algun exemple en què és la guineu qui acaba malament, per exemple a la rondalla en què enreda un cotoliu i l'ocell es venja. Després d'amagar uns gossos sota la palla, fa creure a la guineu que els ulls dels animals són raïms i la convenç perquè se'ls mengi, de manera que els gossos la maten:

La guineu que es tira a la palla per menjar-se els raïms, i els gossos que l'atrapen i la maten (BERTRAN 1989: 207).

No podem deixar de pensar, també, en llegir els contes de Riba, en d'altres autors que han utilitzat aquest gènere en època moderna o contemporània, adaptant-lo a la seva manera. Oscar Wilde (*The happy prince and other tales*), per exemple, el 1888, en fa una utilització molt personal. En parlarem més endavant.

Estudiarem ara quines són les característiques que defineixen el gènere de la rondalla, per veure quines afecten el nostre text.

Si ens basem en l'estudi clàssic de Cristina Lavinio (1980) pel que fa a la *fiaba*⁶⁹, que ella oposa per una banda al *mito* i per l'altra a la *leggenda*, i que creiem que podem relacionar amb la nostra "rondalla", veiem com el text de Riba n'acompleix els determinants: caràcter profà i no sacre, caràcteracrònic dels fets narrats, i fets fantàstics percebuts com a tals, presentats al lector amb intenció purament lúdica. Així mateix, la fórmula d'obertura, que com hem dit no és la tradicional, s'inscriu en el ventall més ampli de fórmules que normalment són de tancament, i que com ens diu Giovanna Cerina (1980), representen uns:

modi di mediazione tra il mondo fiabesco e il mondo quotidiano, attraverso la simulazione di una sorta di contemporaneità tra l'io emittente e i personaggi (CERINA 1980: 121).

En el nostre cas, amb l'ús del verb en present "Encara els caus ne van plens de les malifetes de Mestre Guillot...", es crea un espai en què trobem en un mateix pla el temps de la situació narrativa i el temps remot del conte. Tant la fórmula d'obertura com la de tancament són en tot cas característiques del gènere, i serveixen tradicionalment per crear aquesta frontissa entre el món real i el món màgic en què tot és possible, que els animals parlin, o, com veurem en el

⁶⁹ El terme italià *fiaba* no s'ha de confondre amb el semblant *favola*, que correspondria al nostre "faula". La *fiaba* correspon en canvi a la nostra "rondalla". Veg. per exemple ARQUÉS 2002, *Diccionari italià-català*.

recull *Sis Joans*, que els nens paguin alguna malifeta convertint-se en gat o en ruc.

Seguint encara l'estudi de Lavinio (1980: 100), ens fixem que la llengua d'aquestes narracions recorda d'alguna manera la llengua oral, tot i que es tracta en realitat d'una llengua elaborada literàriament.

No totes les característiques que l'estudiosa determina són rellevants en el nostre cas, però sí que ens sembla important en primer lloc la mimesi del llenguatge parlat, que es tradueix per exemple en el recurs al diàleg amb el lector: "Jo us el podria fer d'antuvi més antipàtic... (*OC/5*: 69)" i que Riba utilitza també a *Sis Joans*. En aquest sentit, no estem d'acord amb la consideració d'Albert Jané (2012: 382) que veu aquest tret com a característic d'un "escriptor moralista", sinó que per a nosaltres es tracta d'un tret de coherència amb el gènere.

En segon lloc ens interessen les qüestions lèxiques. Lavinio (1980: 101) nota la possibilitat de l'ús de termes connotats com a arcaics o literaris en textos com els que estem tractant: termes diferents dels que s'utilitzen en l'àmbit de la comunicació quotidiana, que en el cas de les rondalles catalanes podríem relacionar amb substantius com "donzella" o adjectius com "formosa". En el cas de Riba veurem com podem aplicar aquests conceptes.

La llengua

Si ens fixem per començar en el registre, veiem com l'autor busca un to col·loquial, però també hi barreja alguns arcaïsmes i cultismes.

Seguint la proposta de Lluís Payrató (1988: 46), considerem que la delimitació del registre col·loquial té un marge d'arbitrarietat, ja que la realitat és un *continuum* lingüístic infragmentable, però també que és molt evident en

algun cas el contrast entre el to general d'un text i l'aparició de lèxic corresponent a un registre diferent⁷⁰. Per altra banda, i tal com vèiem també a l'estudi de Lavinio, en el nostre cas ens trobem amb una mimesi literària del llenguatge parlat, i no pas amb una situació real de col·loquialitat.

Parlarem, doncs, d'arcaïsmes en el sentit de termes que podien sonar antiquats ja a l'època d'escriptura del conte que ens ocupa, i de cultismes en el sentit de termes pertanyents a un registre més formal que el del context. Veurem a més com Riba també utilitza mots que pertanyen a llenguatges més tècnics o d'especialització que tampoc no s'escaurien en una situació col·loquial. Creiem que si més no en molts d'aquests casos es tracta d'un recurs estilístic coherent amb el gènere dins el qual es col·loca el nostre text.

Registre col·loquial, marques d'oralitat

El registre col·loquial es mostra en l'ús de múltiples marques de subjectivitat que recorden l'origen oral del gènere⁷¹:

interjeccions: "Déu me'n guard!" (OC/5: 69)

datius ètics: "ja me'n veié la bèl·lica munió avançant" (OC/5: 72)

diminutius: "pujaven [...] tan instruïdets" (OC/5: 69)

Però sobretot en les construccions idiomàtiques i en alguns dels termes triats, que veurem tot seguit.

Tot i que es considera la utilització de construccions idiomàtiques, locucions o frases fetes, com un recurs típic del registre col·loquial, cal dir que si consultem el *Diccionari de locucions i frases fetes* (RASPALL - MARTÍ 1996), o

⁷⁰ Payrató parla per exemple de "grotesques barreges de castellanismes i arcaïsmes en la parla corrent" (1988: 48).

⁷¹ Citem per l'edició de Sullà OC/5 si no ho indiquem altrament .

també altres diccionaris més moderns i més ambiciosos, com el *Diccionari de sinònims de frases fetes* (ESPINAL 2006), veiem com no totes les expressions que hi apareixen donarien aquest to a un determinat context. Així hi podem trobar gairebé de costat: "d'amagatotis", que efectivament ens esperàriem en un context col·loquial o informal, i "damunt dit", que pertany clarament a un registre escrit o formal. Tindrem com a punt de referència, doncs, el primer d'aquests volums, però prendrem en consideració només les construccions idiomàtiques que efectivament podem classificar dins un registre col·loquial.

En el conte que estem estudiant trobem mostres abundants d'aquestes construccions:

amb prou feines (*OC/5: 69*)

el cas és que (*OC/5: 69*)

anar per les branques (*OC/5: 70*)

allò que se'n diu (*OC/5: 70*)

sense embuts (*OC/5: 71*)

marxà com una seda (*OC/5: 71*)

La veritat on sigui (*OC/5: 73*)

i a més algunes presenten un cert grau de creativitat per part de l'autor. Així trobem:

caigués qui caigués (*OC/5:70*), (en lloc de la més freqüent "caigui qui caigui")

o bé:

cara a cara, i l'arma a la pota (*OC/5: 69*)

També cal citar dins aquest grup de construccions idiomàtiques les parèmies i els refranys⁷². Com veurem, no podem classificar els exemples que trobem al nostre text com a parèmies perquè no els hem trobat l'ús popular o antic, però sí com a refranys, ja que la forma és sentenciosa i el·líptica i expressen un pensament a manera de judici:

ja és cosa sabuda que la gent d'una certa edat s'estimen més deu marrades que una dreuera (*OC/5: 70*).

Aquesta dita representa ben bé el saber popular, sempre conservador, i encara que no l'hem trobada en els diversos reculls de parèmies que hem consultat, si més no de forma literal, és evident que Riba l'està utilitzant com a refrany. Alguns refranys coneguts que transmetrien una idea semblant podrien ser:

No deixar les vies velles per les novelles;

o bé

A poc a poc se va lluny (*CONCA - GUIA 1996: 57, 250, 284*)

El segon exemple d'aquest tipus de construcció s'allunya encara més de la forma fossilitzada de la parèmia, però recorda altre cop la saviesa popular:

aqueixa trista llei que multiplica la cogula entre els blats i el lladre entre la gent de bé (*OC/5: 69*).

⁷² Seguint el DIEC2, considerem "parèmia" o "proverbi": "Màxima, dita, d'ús popular, antiga, especialment que conté un ensenyament"; considerem "refranys": "frase que, en sentit directe o al·legòric, i generalment de forma sentenciosa i el·líptica, expressa un pensament a manera de judici en què es relacionen almenys dues idees".

Altres trets col·loquials es poden veure en la tria del lèxic pròpiament dit, per exemple: "pujar", pel verb més neutre "créixer", dins la frase "pujaven tan ben nodrits" (*OC/5: 69*), o bé "donar", dins "i com que l'ofici donava" (*OC/5: 69*), pels més tècnics "produir" o "rendir".

Incloem també en aquest apartat alguns desplaçaments emfatitzants dels elements de l'oració, típics del llenguatge oral, per exemple: "Els sermons, no cal dir que avorreixen la mainada" (*OC/5: 70*).

Cultismes

Riba, coherent amb la tradició de la rondalla descrita per Lavinio, barreja en el seu text alguns termes connotats com a no col·loquials.

Hi trobem sobretot cultismes com "bèl·lic" (*OC/5: 71*), "morigerat" (*OC/5: 69*), etc, i també tecnicismes que mostren una imitació del llenguatge de la justícia i de la política. Per exemple verbs com "al·legar" (*OC/5: 71*), expressions com "podem prescindir de parlar" (*OC/5: 71*), "es declara insuficient" (*OC/5: 72*), o substantius com "els menors" (*OC/5: 70*), "peremptorietat" (*OC/5: 71*), etc.

Dins aquest apartat inclourem encara alguns termes que no podem considerar cultismes, però que sí que pertanyen a un registre especialitzat no gaire freqüent en els contes per a nens. Del llenguatge de la carnisseria en sentit propi, trobem aquí: "palpissos" (*OC/5: 69*) (per al qual dins el CTILC hi ha un total de 27 resultats); "tatxó" (*OC/5: 72*), en lloc del fabrià "tatx", del qual parlarem més endavant; "cansalada" (*OC/5: 72*). Aquesta contaminació entre diversos registres, en aquest cas entre un registre bèl·lic i el més casolà de la carnisseria, és utilitzat per Riba com a recurs humorístic.

Trets lingüístics generals

Ens fixarem ara en aquells trets del llenguatge de l'obra que no es poden considerar conseqüència del gènere al qual pertany, i que ens donaran, doncs, informació sobre l'idiòlecte de l'autor en el moment de la seva creació. Parlarem per sobre d'algunes qüestions d'ortografia, morfologia i sintaxi respecte a les quals podem aprofundir consultant l'estudi de M.P. Perea (2012) i ens aturarem amb més deteniment sobre el lèxic.

Ortografia

Ja hem vist alguns exemples de formes prefabrianes a les quals podem afegir: "totduna" (*OC/5: 70*), "vintisset" (*OC/5: 71*), "vetaquí" (*OC/5: 71*), que Sullà conserva segons l'original en la seva edició (veg. més amunt, pàgs. 170-171). Com sabem, Riba no va tenir ocasió de revisar el seu text en un moment posterior, si no, probablement hauria modificat totes aquestes formes, com ho va fer efectivament en el cas de *Perot Marrasquí* per a la forma "totduna", que canvia en "tot d'una" ja el 1924 (QUINTANA 2007: 76).

Morfologia

Veiem en aquest text algun pronom proclític en forma plena: "els caus **ne** van plens" (*OC/5: 69*), al costat d'altres en forma reforçada: "del ball **en** sortiren festeigs" (*OC/5: 73*). Segons Perea (2012: 357-358), la solució general en els textos de Riba és en aquests casos la forma reforçada, és a dir la que correspon a l'estàndard i el barceloní, tot i que també s'aprecien formes plenes sobretot en el cas del pronom "en".

Si fem una recerca al CTILC veiem com efectivament la forma "ne" anteposada a un verb només té 8 ocurrencies dins de l'obra ribiana recollida, i 7 d'aquestes són a la primera versió de l'*Odissea*. A la segona versió de l'*Odissea* Riba va considerar necessari corregir aquestes formes és a dir que en l'evolució del seu llenguatge veiem com la seva intenció és de no allunyar-se de l'estàndard.

Pel que fa al possessiu "llur", Perea (2012: 360) també ha notat que Riba l'utilitza de forma molt freqüent, tot i que en una carta de 1941 ell mateix comentarà a Josep Pous i Pagès que hauria preferit renunciar-hi (GUARDIOLA 2005: 174):

Crec impossible ressuscitar mots gramaticals [...]. Si ara fos a començar, jo mateix potser renunciaria al *llur*, que uso sistemàticament.

Aquest és, doncs, un exemple de l'actitud de Riba d'acceptació disciplinada de les regles gramaticals. Cal dir, tanmateix, que si Fabra, a la *Gramàtica* considerada "oficial"⁷³ (FABRA 1918: 62) posa "llur" dins el quadre dels adjectius possessius, també diu que es tracta d'un possessiu arcaic.

Sintaxi.

Esmentem alguns fenòmens sintàctics rellevants que trobem en aquest conte però sobre els quals no aprofundirem, remetent al treball de Perea ja citat:

⁷³ La *Gramàtica* de 1918, de què hem parlat més amunt. Citem per la primera edició, però indiquem que se'n pot consultar l'edició de 1933 en facsímil en línia a la pàgina web de l'IEC.

- concordança del participi amb el complement directe ("no hi hagué pietat per qui mai n'havia tinguda" [OC/5: 73])⁷⁴
- concordança de "gent" en plural ("la gent [...] s'estimen més deu marrades..." [OC/5: 70]; "eren mala gent" [OC/5: 73])
- indicacions temporals (vacil·lacions: "al primer dia", però "el segon dia" [OC/5: 70])⁷⁵
- temps verbals (preferència pel passat simple "fou", "ideà", "cercà" etc)
- ús de la perifràstica de futur ("anava a amollar" [OC/5: 71])
- vacil·lació en l'ús de "com" i "com a" ("Els uns atacaven com a lleons i els altres es defensaven com a tigres" [OC/5: 72]; "giravoltaven com arestes en un torbellí de flames" [OC/5: 72]; "eren mala gent, però moriren com a herois" [OC/5: 73])
- vacil·lació en l'ús de "per" i "per a"⁷⁶

Lèxic

Ens fixarem ara de forma aprofundida en alguns aspectes del lèxic d'aquest conte que plantegen alguns problemes interessants⁷⁷.

En primer lloc, ens cal fixar-nos en alguns termes que no apareixen al DGLC, el qual com ja sabem va aparèixer en una data posterior, però que ens serveix com a punt de referència).

⁷⁴ Veg. PEREA 2012: 366-367.

⁷⁵ Veg. PEREA 2012: 369-370.

⁷⁶ Veg. PEREA 2012: 367-368.

⁷⁷ Com hem dit, el treball de Perea que hem citat abundantment aprofundeix sobre els aspectes d'ortografia, morfologia i sintaxi però passa de forma superficial sobre les qüestions de lèxic.

- **trapacer** (OC/5: 69): no apareix, tampoc amb formes ortogràfiques diferents, al DGLC, però sí al DCVB i al DIEC2 amb la forma "trapasser".

- **salta-camins** (OC/5: 69): al DGLC només apareix "saltamarges", com a "lladre de camps", i igualment al DCVB. Al CTILC només hi trobem una ocurrència de "salta-camins", en una obra de Joaquim Ventalló de 1968.

- **tatxó** (de cansalada) (OC/5: 72): no apareix als reculls lexicogràfics sota aquesta forma, però és un derivat de "tatx", "Porció d'una cosa que hom en separa per comprovar-ne la qualitat" (DGLC i DIEC2).

- **viuda** (OC/5: 70): Veiem com Riba utilitza aquí la forma que després Coromines defensarà aferrissadament sense aconseguir incloure-la a la segona edició del DGLC (veg. més amunt, al capítol corresponent). L'any en què surt publicat el conte aquesta era la forma més freqüent segons el CTILC i per altra banda el propi Fabra l'acceptava amb la indicació "h." ("habitualment") al *Diccionari ortogràfic* de 1917⁷⁸. De tota manera, dins l'obra de Riba⁷⁹ recollida al CTILC i també a la correspondència que no hi és inclosa aquest és l'únic cas en què trobem aquesta forma i no "vídua". Riba segueix, doncs, disciplinadament les indicacions fabrianes, excepte aquí.

⁷⁸ Hem consultat la versió recollida a l'OC de Fabra, volum 4, que correspon a la segona edició, de 1923.

⁷⁹ El CTILC recull una primera ocurrència al *Primer llibre d'estances*, de 1919, mentre els exemples que hem trobat a la correspondència són ja del 1938 i del 1949 (GUARDIOLA 1989: 493 i 1991: 392).

- **dugues** (*OC/5*: 70). Trobem aquesta forma del català familiar del femení de "dos", molt estesa al parlar viu de Barcelona, Girona, etc (*DECat,III,192*), però no acceptada per Fabra.

Continuem ara amb aquells termes que plantegen problemes per altres motius. Alguns d'aquests presenten un ús dubtós.

- **vianda**:

DCVB, 1. Menja, comestibles; 2. llegum i hortalisses;

DIEC2, f. Menjar² 1. "Es proveïren de prou vianda per al llarg viatge. Van servir les millors viandes de la comarca."

DGLC, nom genèric de tot allò que hom menja.

L'ús que en fa Riba és dubtós perquè recorda el sentit del "*viande*" francès, especialitzat exclusivament per a la carn:

"només de la **vianda** que sobrava a la seva nombrosa família en proveïa les tres botigues de caça i ocelleria més acreditades de la capital" (*OC/5*: 69).

Si en aquest cas no en tenim la certesa, cal dir que altres ocurrències d'aquest terme en altres contextos ribians també ens deixen aquest dubte; per exemple a l'*Odissea*, tant en la versió de 1919 com la de 1953⁸⁰:

"I en ser que el Cíclop s'omplí l'enorme ventrell de **viandes humanes**" (*Odissea II*, 1919, pàg. 17); "Quan el Cíclop per fi va haver-se omplert la gran panxa de **viandes humanes**" (*Odissea 1953*, pàg. 165)

Per altra banda, fent una recerca al CTILC, amb filtre cronològic 1914-1923, de 105 resultats trobats, n'hi ha alguns que mostren aquesta mateixa ambigüïtat, i dos on clarament el sentit és el de "carn":

⁸⁰ Tal com hem dit, la versió de l'*Odissea* de Riba recollida al CTILC és la de l'editorial Alpha, de 1953.

"En estreta cautivitat, en aquarium per exemple, (la carpa) menja **viandes** i deixa per elles els grans i altres productes vegetals." (Francesc d'Assís Darder, *Piscicultura industrial*, 1915);

"100 grams de **vianda** magra donen 80 calories; 100 grams d'arroç, 345 calories; 100 grams de pa, 257 calories; 100 grams de patates, 98 calories" (J. Tarruella i Albareda, *Higiene de l'alimentació*, 1917).

És cert que tots dos casos representen el món de les ciències, on les influències lingüístiques poden ser diferents de les habituals.

Per altra banda, però, a l'*Atles lingüístic del domini català* (VENY-PONS vol. II, 2003: mapa 386) a la pregunta semàntica sobre què vol dir el mot "vianda" les respostes són vagues a tot el territori, excepte a la zona d'influència francesa, on vol dir "carn": això és, al Rosselló, al Conflent, al Capcir, a l'Alta Cerdanya (però no a Llivia), i al Vallespir. Curiosament, també a Cubells (Noguera).

Afegim a més que a la versió provisional del *Diccionari Descriptiu de la Llengua Catalana* (DDLCC) que es pot consultar en línia aquesta accepció sí que hi és recollida.

- **juí**: Segons Coromines (DECat,IV,934), aquesta és la forma més popular per a "judici", tot i que el lingüista també proposa una certa distinció sinonímica que de tota manera no seria rellevant aquí. Segons Veny (2007: 65), es tracta simplement d'un dialectalisme i efectivament, sempre segons Coromines (DECat,IV,935), la forma usada per Riba actualment hauria deixat de pertànyer al llenguatge parlat en català central, però restaria plena de vigor no sols a València i a les Illes, sinó encara a Tortosa, d'on, recordem-ho, era originari el pare del nostre autor. La pregunta seria, doncs, si Riba utilitza "juí" com a forma marcada de registre popular, o bé com a dialectalisme pertanyent al

llenguatge patern; en tot cas, a partir de 1919 ja no en trobem ocurrencies en la seva obra.

Acabarem aquest apartat dedicat al lèxic amb el grup de mots que representen diversos tipus de tractaments, i que Riba usa per als diferents personatges, començant pel mateix Guillot, anomenat Mestre Guillot.

Cap d'aquests tractaments no es pot considerar genuí en català, i sobretot no ho és el "don" de "don Conill de Flairabrisés", però tampoc no ho és ni tan sols el "Mestre" de "Mestre Guillot". Segons les definicions dels diccionaris, és "mestre" qui ensenya o és capaç d'ensenyar, o bé el menestral capaç de fer el seu ofici independentment i ensenyar aprenents (Diec2; GDLC; DGLC), però el tractament "mestre" només s'aplicaria a músics o artistes, a certs religiosos, o bé com a vocatiu per a un desconegut. És cert que al CTILC trobem molts exemples de la mateixa forma utilitzada per Riba al nostre conte: Sagarra parla de "mestre Adam" a la seva traducció de la *Divina Comèdia* (1947), i molts homes de la cultura són anomenats de la mateixa manera en múltiples publicacions, sense que hagin de ser necessàriament músics. El mateix Pompeu Fabra és anomenat sovint "Mestre Pompeu Fabra" en senyal de respecte, però ni tan sols el DDLC recull aquesta accepció.

Dit això, l'ús que en fa Riba en aquest conte es pot inscriure altre cop en la imitació de l'estil rondallístic. Per una banda, "mestre", "compare", "Missenyor", "Don", són termes connotats com a arcaics, i per l'altra recorden concretament algunes obres en les quals Riba s'inspirava, des del *Roman de Renard* a les faules de La Fontaine. Del primer, a més, pren la inspiració per als noms d'alguns personatges, el gall Chantecler i els dos fills de Renard, Percheaie i Malebranche, però sobretot la profusió dels diversos tractaments, "sire",

"*compère*", etc; de La Fontaine no cal insistir en el famós "*Maître Corbeau*", traduït a més per Carner com a "mestre corb"⁸¹.

Resumint, doncs, els aspectes interessants referits al lèxic en aquest conte primerenc de Carles Riba, veiem com ja en aquest moment la intenció de l'autor és seguir les indicacions fabrianes, les quals, però, encara no han estat fixades, de manera que hi trobem algunes vacil·lacions, sobretot pel que fa a l'ortografia de certs mots.

Hi trobem també alguns termes que Fabra no recollirà al DGLC però Alcover al DCVB sí, com per exemple "trapacer" (al DCVB amb la forma "trapasser"); d'altres que són exclusius de Riba, com "salta-camins", calcat sobre "saltamarges"; trobem també algunes formes dialectals o localismes que Riba abandonarà en la seva obra posterior, com "juí" o "dugues".

Pel que fa a l'estil del conte, veiem com algunes de les tries lèxiques són coherents amb el gènere dins el qual podem incloure'l. Així veiem com s'hi barregen alguns trets que li donen un aire de col·loquialitat amb alguns termes que pertanyen a un lèxic culte o bé especialitzat. Dins aquest apartat podem esmentar els diversos tractaments, des de "Don" a "mestre", passant per "missenyor".

Per acabar, citem el cas especial de "vianda", mot que Riba utilitza amb una accepció que ni Fabra ni els altres diccionaris no recullen fins avui, però que sí que trobem al DDLIC, en la seva versió encara consultable exclusivament en línia. És clar, doncs, que es tracta d'una accepció que cal considerar legítima.

⁸¹ veg. La Fontaine, *Faules*, Editorial Catalana, Barcelona 1921; i l'edició més recent, a cura de J. Subirana, *Faules*, Destino, Barcelona 1995.

SIS JOANS

- Els sis Joans: consideracions preliminars i diferents edicions dels contes

Les aventures d'aquests sis Joans són especialment útils per a la nostra investigació per diversos motius.

En primer lloc, en compondre aquests contes Riba fa, segons les seves pròpies paraules, "uns utilíssims exercicis de simplicitat" (*OC/5*: 270)⁸², és a dir que la seva intenció és aquí també, i potser de manera encara més palesa que al *Guillot, bandoler*, crear un producte assequible a un públic ampli. Estem d'acord en part amb Lluís Quintana que en el seu comentari d'un altre escrit de Riba per a infants, *Perot Marrasquí*, afirma que es tracta d'un "bon llibre destinat a un lector que no existeix" (QUINTANA 2007: 80) però deixant de banda si aquest lector existeix o no, el que ens interessa és veure quines estratègies utilitza Riba per intentar arribar-hi.

En segon lloc, la cronologia de creació dels textos ens proporciona dues fotografies d'un mateix estil de llenguatge amb una distància de deu anys, el temps transcorregut entre "Joan Feréstec", el primer dels contes que estudiarem, publicat el 1918, i "Joan Dropo", l'últim, que apareix per primer cop dins el recull publicat el 1928.

Per altra banda, la darrera revisió dels textos va ser feta pel seu autor el 1951, en una situació històrica, lingüística i personal totalment diferent i això ens proporcionarà informacions interessants. Hi trobem a més un text d'introducció escrit per ell mateix al moment de la publicació del recull complet

⁸² Citem per l'edició de Sullà *OC/5* si no ho indiquem altrament.

i que s'adreça, a diferència de la resta, a "la gent gran", amb totes les diferències d'estil que veurem que això representa.

La idea inicial dels contes sobre un personatge anomenat Joan va partir de l'editor Antoni Muntanyola, que ja havia encarregat a Josep Morató un "Joan Mofeta". El mateix any 1918 també va encarregar a Carles Riba dos contes més, que serien "Joan Feréstec" i "Joan Barroer", i encara un altre, "Joan Brut", que però no es va arribar a publicar per problemes de l'editorial. Riba hi va continuar treballant pel seu compte i va escriure tres contes més: "Joan que turmentava les bèsties", "Joan Golafre" i "Joan Dropo", que acabarien apareixent junt amb els tres primers sota el títol *Sis Joans* a l'editorial La Mirada l'any 1928. El text d'aquesta edició, és a dir la primera de la versió conjunta de tots sis contes és la que ha estat entrada al CTILC, sense la part titulada "Paraules a la gent gran". Posteriorment, Riba encara en va fer una revisió per a l'editorial Joventut, que seria publicada el 1951, i és aquesta versió que recull Enric Sullà a la seva edició de les *Obres Completes* (1986-92).

En un primer moment vam basar per comoditat la nostra recerca en el text fixat per Sullà, ja que tal com ens diu ell mateix a la "Nota a l'edició":

el criteri que he aplicat ha estat d'adoptar les solucions de l'última edició de què va tenir cura Carles Riba mateix (SULLÀ 1992b: 64).

Aquesta afirmació ens autoritzava a veure-hi la reproducció del text de 1951, però en un segon moment, ens vam adonar que l'editor havia introduït alguns canvis que ens podien portar a conclusions equivocades. Ell mateix en realitat ho havia advertit una mica més avall a la mateix "Nota" (SULLÀ 1992b: 64), però amb una formulació que podia confondre un lector poc atent:

tan sols quan hi ha hagut alguna vacil·lació estrictament ortogràfica, l'he corregit d'acord amb les normes vigents.

Veurem en el seu moment quins són aquests canvis que Sullà aplica al text de Riba.

Dels sis contes, hem triat el primer, "Joan Feréstec", i l'últim, "Joan Dropo", i n'hem col·locat les edicions que indiquem a sota.

De "Joan Feréstec":

Primera edició, il·lustrada, Muntanyola, 1918

Primera edició dins el recull *Sis Joans*, no il·lustrada, La Mirada, 1928

Segona edició del recull, aquest cop per a Ed. Joventut, il·lustrada, 1951

Edició Sullà dins *Obres Completes/5. Narrativa*, Ed. 62, 1992

De "Joan Dropo":

Primera edició (en absolut), dins el recull *Sis Joans*, sense il·lustracions, La Mirada, 1928

Segona edició, aquest cop per a Ed. Joventut, il·lustrada, 1951

Edició Sullà dins *Obres Completes/5. Narrativa*, Ed. 62, 1992

-El gènere

Ens tornem a trobar amb uns textos adreçats si més no teòricament a un públic infantil, i el model en què es basa Riba torna a ser el de la rondalla, aquest cop mantenint-ne fins i tot la tradicional fórmula d'inici: "Una vegada..."; amb lleugeres diferències per a cada conte: "... era un noi que es deia Joan" (*OC/5*: 271), "... era un Joan més brut que una guilla" (*OC/5*: 286), "...era un noi, que de més a més de dir-se Joan era molt ric" (*OC/5*: 296), "en una casa tenien un Joan tan dropo, que fins em fa venir mandra de contar-ho" (*OC/5*: 323).

En el seu comentari d'introducció a aquests contes dins l'edició de les obres completes de Riba (SULLÀ 1992a: 42), Enric Sullà recull l'opinió general de la crítica que considera el primer, "Joan Feréstec", d'estil esquemàtic i superficial mentre veu més qualitat en el darrer, és a dir "Joan Dropo". Hi tornarem en parlar d'aquest, però de moment afirmem que "Joan Feréstec", d'efecte molt més immediat, és perfectament coherent amb el gènere dins el qual el podem incloure.

Sullà també fa una afirmació que caldria analitzar més a fons del que ens podem permetre en aquest treball i és respecte a les intervencions del déu cristià dins la trama dels contes:

[...] del primer a l'últim conte: el narrador usa el mateix llenguatge farcit d'expressions religioses, invoca la providència a cada pas i no deixa de comentar situacions i actituds, amb l'objectiu de subratllar la moral final[...] (SULLÀ 1992a: 42).

Segons Max Lüthi (1979-1982: 76), els personatges divins cristians, dins els quals l'estudiós inclou no només Déu sinó també els sants o els diables, no haurien d'aparèixer als contes, "*sono solo dei falsi sostituti dei vari esseri soprannaturali delle fiabe[...]*", però en canvi mostra algun exemple de la seva presència en contes serbo-croats. De tota manera, insisteix més endavant, malgrat aquests exemples, "*Nel mondo autentico della fiaba, non c'è bisogno di scomodare Dio affinché metta tutto a posto; l'ordine si instaura per forza propria*" (LÜTHI 1979-1982: 125).

En la tradició catalana és cert que sovint l'element màgic és introduït per algun sant o "Nostro Senyor" mateix, però caldria tenir en compte quines rondalles van ser reelaborades pels autors dels reculls, en gran part capellans, des del mateix Verdaguer a mossèn Alcover⁸³. En el cas que ens ocupa, Riba ha

⁸³ Dec aquesta consideració al Dr. Josep M. Pujol (1947-2012).

estat classificat sempre com a autor catòlic, i de fet ha estat sovint criticat per alguns sectors per aquest motiu, però caldria veure fins a quin punt les aparicions divines que presenta, si més no en els seus contes, no responen a un simple recurs literari, coherent amb el gènere. Per altra banda, és interessant de veure com un autor en principi tan poc religiós com Oscar Wilde pot utilitzar en els seus contes les intervencions del Déu cristià (pensem en el final de *The selfish giant*, per dir-ne només un exemple⁸⁴).

No podem, però, analitzar aquí aquests aspectes, i ens limitarem a les qüestions lingüístiques.

-La llengua

Veurem els aspectes lingüístics que es relacionen amb el gènere, com ara la tria d'una llengua que recorda d'alguna manera l'oralitat tot i que és elaborada literàriament, i també aquells que hi puguin estar en contrast. En concret, veurem l'evolució d'aquests aspectes entre el primer conte i l'últim, i també com les "Paraules a la gent gran", pel fet de tenir un destinatari diferent, mostren alguns fenòmens específics. Per a això, ens fixarem especialment en el lèxic.

- Morfologia i sintaxi

Pel que fa a la morfologia i la sintaxi, tal com havíem fet amb *Guillot, bandoler*, esmentarem aquí alguns usos interessants de Riba en aquests textos, remetent al treball ja citat de M.P. Perea per a aprofundiments (PEREA 2012).

⁸⁴ *And the child smiled on the Giant, and said to him, "You let me play once in your garden, to-day you shall come with me to my garden, which is Paradise".*

- De forma coherent amb el que havíem dit al conte anterior, ja no trobem aquí cap cas de **pronom proclíctic en forma plena**, excepte un cop a la primera edició de "Joan Drogo" i Riba el modifica a la segona (veg. més avall).
- Trobem en canvi, també de forma coherent amb el que havíem dit, el possessiu **llur**, tot i que només a les "Paraules a la gent gran", que com veurem és un text especial, i a "Joan Drogo", que presenta una llengua més elaborada, i no a "Joan Feréstec".
- Continuen les vacil·lacions en l'ús de **per / per a** davant d'infinitiu, tot i que algunes es corregeixen a la segona edició.
- **Quantitativus** amb la preposició "de" (PEREA 2012: 363): "tanta de felicitat" (dins "Paraules a la gent gran"); "tanta de feina", "tanta de gent" (dins "Joan Feréstec")
- El temps verbal narratiu és gairebé de forma exclusiva el **passat simple**, tot i que en algun cas trobem també el passat perifràstic. En l'anàlisi de variants veurem fins a quin punt aquesta és o no una decisió radical de l'autor.

"Paraules a la gent gran" (OC/5: 269-270)

- Un text especial

Riba va escriure unes pàgines de presentació dels seus contes sobre sis Joans al moment de fer-ne l'edició en forma de volum l'any 1928. En aquestes poques pàgines, l'autor vol presentar-los a aquells que seran els responsables de fer-los llegir als vertaders destinataris que són els nens.

El to és col·loquial, com en els contes pròpiament dits, però veurem algunes característiques que l'allunyen de l'estil de la resta del recull.

Són col·loquials, per exemple, les marques de subjectivitat que ens recorden la llengua oral, com ara alguna exclamació: "Ai, que aniríem lluny!" (OC/5: 269), i també alguns mots que denoten unes tries lèxiques en aquesta direcció: el verb "reparar-se", per exemple ("s'hi han repapat" [OC/5: 269]).

- Lèxic

És en algunes tries lèxiques que veiem la distinció respecte a la resta de l'obra. Els mots com el verb "reparar-se", que són els que ens esperaríem en un conte infantil, són pràcticament inexistents, mentre hi trobem amb gran freqüència d'altres de registre més elevat. Això ens permet, per altra banda, esbrinar quins eren efectivament, per a Riba, els mots de registre elevat, adients per a unes paraules dedicades a adults i no a un públic infantil. Ens fixarem només en alguns exemples que ens semblen representatius, i els analitzarem recorrent al CTILC⁸⁵.

⁸⁵ Cal tenir en compte que el CTILC no recull les introduccions i per tant no hi han estat entrades aquestes "Paraules a la gent gran".

- **repapar-se**: tant si es tracta d'una "formació onomatopeica damunt el radical *pap-*, imitador del so de cosa voluminosa que cau", com diu DCVB, com si, més probablement, és un verb derivat de *pap* "guier dels ocells etc", derivat del verb llatí infantil PAPPARE "menjar" (DECat, VI, 243-244), aquest és un mot marcat semànticament, i molt adient a un context de conte infantil. Efectivament, excepte les tres ocurrencies dins *Sis Joans* no el trobem en cap altre text de Riba (CTILC).

- **infant**: dels mots que indiquen "nen", Riba utilitza "infant" dins *Sis Joans* només en aquest cas o dins "Joan Dropo". Segons el DGLC, sembla que el terme més neutre és "nen" ("*infant*: nen, noi petit; *nen*: noi petit"), però a l'entrada "criatura" amb aquesta accepció el mateix diccionari remet només a "infant". Pel que fa a Riba, ell utilitza preferentment "criatura" (16 ocurrencies dins *Sis Joans*, CTILC) però la seva tria evoluciona i al darrer dels contes prefereix "infant" (6 ocurrencies totes a "Joan Dropo", CTILC).

- **conhort**: segons Coromines (DECat, II, 882), és un mot popular però fora del Principat i sobretot "És un dels mots que foren represos amb més braó pels homes de la Renaixença", tot i que "l'entusiasme amb què se'n serviren [...] s'entebeí una mica a fi de segle". Riba l'utilitza, doncs, de forma coherent aquí i no als contes pròpiament dits, i en general a la seva obra només a la primera època (CTILC: 5 ocurrencies a l'obra de Riba; *Històries extraordinàries*, 1915; *primer llibre d'Estances*, 1919; primera versió de l'*Odissea*, 1919; *L'ingenu amor*, 1924).

-**avençat**: el mateix passa amb aquesta forma del verb "avençar", que Riba utilitza aquí però no als contes, i que per altra banda abandona

completament a la resta de la seva obra a partir dels anys 20 (CTILC: 16 ocurrencies a l'obra de Riba; 13 de les quals a *L'Antic orient*, 1920, i la resta a *Històries extraordinàries*, 1915, i primera versió de *l'Odissea*).

-àdhuc: si per a Pericay i Toutain (1997² [1996]: 119) es tracta d'un arcaisme inacceptable, Coromines, en canvi (DECat, I, 51), tot i admetent que als anys 20-30 alguns autors el defugien perquè el consideraven pedantesc, afirma que arriba a "figurar fins en la ploma dels estilistes millors i més parcs en arcaïsmes". Per a Riba en tot cas no es tracta d'un terme adient per a contes infantils i l'utilitza dins *Sis Joans* a part d'aquí només un cop a "Joan que turmentava les bèsties" i tres a "Joan golafre", que és per altra banda el penúltim del recull. Veurem en l'apartat sobre "Joan Dropo" l'evolució del tipus de llengua entre els primers contes i els darrers.

-ver, vera: tampoc aquest adjectiu és adient, per a Riba, per a contes infantils, dins els quals prefereix "veritable"; l'utilitza en canvi de forma prou freqüent quan escriu poesia. Al CTILC trobem 21 ocurrencies de "ver, vera" en tota l'obra de Riba, sempre a la poesia, amb la sola excepció d'una ocurrencia dins *Històries extraordinàries*, de 1915. "Veritable" es troba en canvi en 26 ocasions, en textos de tota mena, tant poètics com de prosa com també a les cartes.

Pel que fa a les altres formes, "vertader/verdader", d'ús prou freqüent a l'època com podem comprovar consultant el CTILC⁸⁶ i sobre les quals hi va haver posteriorment desacord entre Coromines i Moll (veg. DECat, IX, 136 i també la carta de Joan Coromines a F. de B. Moll dins FERRER-PUJADAS 2002: 291 i 293), Riba es posiciona amb Fabra, i prescindeix

⁸⁶ Els índexs de freqüència que trobem al CTILC durant el període 1914-1959 són els següents: "verdader" 299, dels quals 252 entre 1914 i 1928; "vertader" 284, dels quals 136 entre 1914 i 1928; "veritable" és clarament el més freqüent amb 4.413 ocurrencies en tot el període; "ver" 1.095.

de totes dues. Efectivament, al DGLC no apareix cap de les dues formes, i "ver, vera" remet a "veritable"; Riba no utilitza mai "verdader" i "vertader" en una sola ocasió.

- Les dues edicions

Quadre de variants entre la primera edició, de 1928, i la de 1951.

	1928	1951
1	el mitjà dels homes	la mitjania dels homes
2	males conseqüències adequades	∅ conseqüències adequades
3	i encara, gràcies	i encara gràcies
4	deformador	deformant
5	que per a fer veure	que per ∅ fer veure
6	mereixerà de no adonar-se'n	mereixerà que no se n'adoni
7	ací	aquí

Com veiem, el nombre de variants tant substitutives com destitutives és mínim i no hi ha cap variant instaurativa. Algunes correccions són adequacions a la normativa fabriana (**mitjà** > **mitjania**), és a dir que són conseqüència del desig d'adequació al codi lingüístic (VENY-MESQUIDA 2004), mentre en d'altres veiem un afany de precisió (**deformador** > **deformant**, eliminació de la coma a la variant 3), o bé d'estilització amb la supressió d'elements superflus (**males conseqüències adequades** > **∅ conseqüències adequades**). Ho veurem també en analitzar les diferents edicions dels contes.

- **mitjà > mitjania**

Riba corregeix segons el DGLC que no admet "mitjà" com a substantivació de l'adjectiu, i utilitza, doncs, "mitjania", que hi apareix amb l'accepció: "terme mitjà entre dos extrems".

- **deformador > deformant**

L'afany de precisió porta Riba a preferir el sufix "-nt" per a aquest adjectiu deverbal: si fem una recerca al CTILC ens adonem que, si bé tots dos adjectius són utilitzats amb valors equivalents fins un cert moment de la primera meitat del segle XX, els diversos autors prefereixen el segon en referència a "miralls", "vidres" etc. Cal dir que si no trobem ocurrencies de "deformant" a partir de 1937 i "deformador" és utilitzat fins i tot en una ocasió com a qualificatiu de "vidre"⁸⁷, això és degut al fet que "deformant" no apareix al DGLC. Riba no ho té en compte, ja que un mot derivat, com veurem més endavant, no necessàriament ha de tenir cabuda en el diccionari.

- **mereixerà de no adonar-se'n > mereixerà que no se n'adoni**

Veurem la preferència de Riba per la **posició proclítica** del pronom feble en comentar els contes pròpiament dits.

- **ací > aquí.**

Perea (2012: 360) nota que, en el corpus ribià que estudia, la primera forma domina numèricament sobre la segona, però recordem que aquest corpus arriba fins el 1935. Com veiem aquí, el criteri de Riba canvia posteriorment.

⁸⁷ Delfi Abella i Gibert: *Mossèn Cinto vist pel psiquiatre*, 1958: "[...] un món vist a través del vidre deformador d'un trastorn delirant [...]".

- **per a > per**

La variant n. 5 és una correcció de "per a" davant d'infinitiu. Efectivament, a la versió de 1928 trobàvem "**per a** fer veure allò que no es pot veure s'han inventat els símbols", que no seguiria la pauta d'utilització fabriana que ha estat descrita per Coromines, Solà i molts altres gramàtics que s'han ocupat de la qüestió. De tota manera, cal dir que Riba no modifica altres casos similars, com per exemple: "se n'han valgut descaradament **per a** donar lliçons al públic".

"Joan Feréstec", el primer dels sis Joans (*OC/5*: 271-278)

- Una llengua amb aires de col·loquialitat

Els primers contes de la sèrie eren àlbums il·lustrats: "Joan Feréstec" va aparèixer el 1918 en un volum format 18x18 amb dibuixos de Junceda, i aquest fet té el seu pes en les tries lingüístiques de l'autor dels textos. El to és directe i l'estil concentrat, com ho demostra, per altra banda, la llargada del conte: a l'edició de Sullà "Joan Feréstec" ocupa set pàgines, contra les setze de "Joan Drogo", l'últim de la sèrie, que apareixerà deu anys més tard.

L'autor en va revisar el text en dues ocasions: per a la primera edició conjunta dels sis contes, l'any 1928 (*La Mirada*), que apareixerà sense il·lustracions, i per a l'edició de 1951 (*Joventut*), amb dibuixos de J. Narro, que

és la que recull Sullà a *Obres Completes/5. Narrativa*⁸⁸. Per a la nostra anàlisi lingüística, hem tingut en compte aquestes diferents versions i en presentem la col·lació. També comentarem l'edició de Sullà, que, com hem dit més amunt, presenta algunes variants que indicarem en el seu moment.

D'acord altra vegada amb el gènere al qual es vol adaptar, l'autor utilitza una llengua amb aire de col·loquialitat però en realitat elaborada literàriament (vegeu més amunt, al capítol sobre *Guillot, bandoler*). Entenem en aquest sentit el comentari de Serrahima:

Hauríem de parlar d'una imatge literària del to col·loquial, que en el darrer dels contes, "Joan Drope", s'enfila molt amunt sense deixar de ser el que és (SERRAHIMA 1972: 330).

Veurem en parlar de "Joan Drope" com no estem ben bé d'acord amb la segona part d'aquesta afirmació: en l'últim dels contes del recull la llengua és intencionadament poètica i el to col·loquial simplement decoratiu.

Marques d'oralitat

Com a *Guillot, bandoler*, trobem aquí també un gran nombre de marques d'oralitat que donen aire de col·loquialitat al llenguatge: "com si us digués" (*OC/5*: 271), "Ja veieu" (*OC/5*: 271), "espereu-vos" (*OC/5*: 271), "ja us dic jo que" (*OC/5*: 271), etc, i també d'exclamacions: "Qui atura un mestre...!" (*OC/5*:

⁸⁸ Veg. bibliografia.

275), "Que és trista la vida d'un bulldog!"(OC/5: 274); o bé de dislocacions: "La mare, tot era fer sospirs i exclamar..." (OC/5: 271).

Per altra banda, hi trobem també moltes construccions idiomàtiques, i veurem quin ús hi fa l'autor de cultismes i arcaïsmes.

A més, però, hi veiem una marcada preferència per les formes derivades que ens sembla rellevant i que estudiarem a continuació.

Creació de mots: formes derivades i compostos

Els romanistes que han estudiat les característiques del llatí vulgar hi han trobat coincidències amb els parlars populars, i veurem com algunes d'aquestes es poden aplicar al nostre text.

Einar Löfstedt, per exemple, (LÖFSTEDT 1980: 32) parla en tots dos casos d'assimilacions, de pleonasmes, i sobretot, cosa que ens interessa aquí, de la "*sostituzione di espressioni logore, appassite o scolorite con espressioni concrete, corpose, spesso rozze*". Riba també pretén afegir corporeïtat i color als mots per donar un to popular al seu llenguatge utilitzant el recurs de la derivació, tot i que, com veurem, aquest no n'és l'únic motiu.

La derivació, per altra banda, especialment en els casos en què ens trobem sufixos de tipus valoratiu (augmentatius, diminutius o despectius), es relaciona amb un altre tret del llatí col·loquial de què parla Löfstedt, i que coincideix en general amb els parlars col·loquials, i aquest és el subjectiu-emocional (LÖFSTEDT 1980: 33 nota).

Ara fixem-nos per exemple en la frase següent del nostre text, on trobem en l'espai de dues ratlles quatre paraules derivades (OC/5: 272):

Doncs, vet aquí que un dia el nostre Joan degué llevar-se amb l'ànima **gatívola** exclusivament, perquè es sentia tot **rodoteulades**, **irritadís** i **esgarrapador**.

Veurem en primer lloc quines són les formes de creació de mots que trobem efectivament en el nostre text i ens fixarem en quines de les formes resultants són mots lexicalitzats. Per a això, ens basarem en el DGLC i veurem quines formes hi són recollides, tenint en compte, però, que algunes no hi apareixen per la seva previsibilitat, com explicarem més endavant.

Quadre general de derivats i compostos utilitzats per Riba a *Joan Feréstec*

Derivació: sufixos i prefixos⁸⁹ (quadre basat en CABRÉ 2002: 772-774, tot i que hem posat al mateix quadre el prefix des-)

-às/-assa	ullassos	morràs	
des-	desespantant		
-dís/ -dissa	irritadís		
-dor/ -a	esgarrapador	mormoladors	
-ej(ar)	fresseja	ronsejant	
-era	estarrufer	juguera	
-et/-a	germanet germaneta	rialleta	
-í/-ina	salvatgins		
-ia ⁹⁰	ferotgia		
-íssim/ -a	dolorosíssim	violentíssim	eficacíssima
-ívol/ -a	gatívola	mengívoles	
-ment, adv	feréstegament		
-ment, subst	enravenxinament		
-ó/ -ona	ninó		

Derivació zero o conversió

⁸⁹ No ens interessa aquí la problemàtica sobre la classificació dels verbs com a prefixats o com a parasintètics tractada per Bernal en referència a Fabra (<http://www.upf.edu/universitat/presentacio/pompeufabra/bernal.html>) i ens basem en els criteris que la mateixa estudiosa atribueix a Fabra.

⁹⁰ Aquest sufix no és inclòs al quadre de Cabré (2002), però la mateixa autora en parla al cos del seu text.

adj>subst	amorrada		
-----------	----------	--	--

Composició

no incl. al DGLC	rodeteulades	guarda-rodes	
incl. al DGLC	busca-raons		

Per entendre en quins casos ens trobem davant d'una creació pròpiament dita o bé si es tracta d'un mot lexicalitzat, i tal com hem indicat més amunt, cal tenir en compte que la previsibilitat del valor semàntic d'algunes formes derivades fa que no tinguin entrada al diccionari (tot i que el valor pragmàtic pugui no ser tan previsible, veg. CABRÉ - RIGAU 1986: 77). Aquestes serien les unitats lexemàtiques formades amb sufixos valoratius: diminutius, augmentatius i despectius. Cabré i Rigau (1986: 74) inclouen aquests sufixos entre els aspectuals, segons la definició de Coseriu, i indiquen com "aplicats a radicals nominals, actuen com si fossin adjectius", és a dir que afegeixen un matís al radical, sense modificar-ne els trets. Així, podem diferenciar el valor del sufix -et, segons si apareix a la forma "peuet", o a "pitet". Al primer cas, es tracta efectivament d'un valoratiu que el parlant interpreta encara com a tal, mentre al segon cas la forma ha estat totalment lexicalitzada i per tant tindrà una entrada pròpia al diccionari.

Dit això, de les formes que hem recollit al quadre anterior, tres sufixos són aspectuals (-às; -et; -ó) i per tant els lexemes resultants no seran inclosos al diccionari segons el que acabem d'explicar. De la resta, encara n'hi ha deu més que tampoc no són recollits al DGLC: **desespantar, esgarrapador, mormolador, estarrufer, juguera, irritadís, gatívola, amorrada** (subst.), **rodeteulades, guarda-rodes**.

Són totes aquestes formes no recollides al diccionari (utilitzem el DGLC com a exemple i prescindim de si les recull en canvi el DCVB o un diccionari

més modern com el DIEC2) les que ens interessin, perquè ens demostren l'interès de Riba per utilitzar un llenguatge més creatiu. Si a *Guillot, bandoler* es limitava a l'ús d'algun diminutiu, aquí trobem encara diminutius i també augmentatius, però sobretot un seguit d'altres formes que no podem classificar com a aspectuals. Totes són d'altra banda fàcilment interpretables i demostren a més la seva pròpia vitalitat i la productivitat dels afixos amb els quals s'han format.

Per altra banda, també cal relacionar aquests usos amb l'atenció i fins i tot la preocupació que a l'època havia mostrat Pompeu Fabra per la vitalitat dels diferents sufixos en català. Recordem en aquest sentit les múltiples "Converses" sobre aquest tema⁹¹, i en particular, pel que fa al sufix *-ívol*, el que escrivia el 12 de desembre de 1919:

Cal, doncs, que [...] cerquem de vivificar els nostres sufixos fent-los aptes a produir nous derivats.

En el dialecte central la majoria dels sufixos de derivació eren com petrificats, incapços de donar naixença a noves formacions. Comptant, per exemple, amb un nombre reduïdíssim d'adjectius formats amb el sufix *ívol*, aquests difícilment podien servir de model per a la formació de nous adjectius en *ívol*; però Verdaguer introduí en la llengua literària una munió d'aquells adjectius, i *ívol* pogué així esdevenir un sufix productiu, i fou possible la creació de nous adjectius terminats en *ívol* (FABRA 2010: 159).

Riba pretén, doncs, per una banda donar color al llenguatge del seu conte, i per l'altra seguir les indicacions de Fabra.

⁹¹ Elisenda Bernal en nota al seu article consultable en línia:

<http://www.upf.edu/universitat/presentacio/pompeufabra/bernal.html> dóna una llista de les converses filològiques en què Fabra parla dels sufixos.

Fraseologia

Ja hem parlat del gran nombre de locucions idiomàtiques i de frases fetes que trobem a "Joan Feréstec" i que mostren altre cop la voluntat de l'autor d'acostar-se a una aparença d'oralitat, tal com havia fet a *Guillot, bandoler*. Remetem al *Diccionari de locucions i frases fetes* (RASPALL - MARTÍ 1996) per a consultar accepcions etc:

- vet aquí; "i vet aquí tota la família tarada" (OC/5: 271, 272)
- anar a parar; "No sé pas on anirà a parar aquest noi" (OC/5: 271)
- "ben mirat!" (OC/5: 273, 275, 277)
- "cara de prunes agres" (OC/5: 274)
- perdre el món de vista: "havia perdut el món de vista" (OC/5: 274)
- I encara; "sinó en cas que li anés la vida. I encara" (OC/5: 275)
- "amb prou feines si" (OC/5: 277)
- "i tot el sant dia" (OC/5: 277)

De la mateixa manera, veiem una intencionalitat semblant a l'ús de parèmies de què hem parlat en comentar *Guillot, bandoler* en la frase: "que ell poc pensa en tu tant si plou com si fa sol" (OC/5: 277), que no pot no recordar al lector la coneguda cançó infantil: "Plou i fa sol, les bruixes es pentinen", sobretot si pensem que el tipus de públic al qual Riba s'adreça hauria de ser efectivament un públic infantil.

- Qüestions de lèxic

Cultismes o arcaïsmes?

Respecte a *Guillot, bandoler*, que hem estudiat anteriorment, aquest conte no presenta cultismes o arcaïsmes. La llengua utilitzada sembla la que ens esperaríem d'un conte per a infants tot i que com veurem a continuació hi ha alguns mots que ens poden sorprendre.

Els termes que veurem a continuació poden semblar antiquats, però tenen sempre una justificació semàntica relacionada amb una fidelitat a Fabra portada a l'extrem. Vegem-los tots amb deteniment, fixant-nos en els comentaris de Fabra, però també en l'opinió de Coromines i en les ocurrències del CTILC.

- **llucar**: si Fabra recull al DGLC aquest hipònim de "veure", donant -ne la definició "Saber veure, copsar, el sentit, l'essència, la qualitat, etc. (d'alguna cosa)", Coromines en canvi subratlla el fet que es tracta d'un verb que no apareix en cap text anterior al 1805, i tampoc l'utilitzen els clàssics de la Renaixença, de manera que sembla tenir una "magra història" i per tant ell no sembla gaire partidari del seu ús. Pel que fa a Riba, podem veure com l'utilitza aquí seguint una necessitat semàntica i atenint-se estrictament a l'accepció fabriana: "Però aquella vareta màgica de la Providència, que ningú no la **lluca** i va fent el seu fet, degué tornar a colpir En Joan" (*OC/5*: 274). Amb els anys, però, el mateix Riba sembla trobar-lo superflu, de manera que si, segons el CTILC, en trobem un total de 7 ocurrències de les diverses formes a la seva obra fins el 1928, ja no en trobem cap més als escrits posteriors a aquesta data. Cosa encara més interessant, Riba utilitza **llucar** a la primera versió de

l'Odissea, però no a la segona, demostrant així que la modificació és totalment volguda.

- **afuar**: aquest verb té dues accepcions diferents, encara que segons Coromines totes dues deriven de "fus", en el sentit "d'aprimar-se, pendre forma estirada com un fus" (DECat, IV, 239,b); la primera es relaciona amb la forma directament, mentre la segona col·loca el mot entre els verbs de moviment i significa "incitar a envestir ||pron. llançar-se impetuosament sobre algú o alguna cosa..."(DGLC). El CTILC no diferencia les entrades segons l'accepció, però si llegim les 15 ocurrències d'**afuar** que recull en l'obra ribiana podem veure com totes excepte una, a més de la que hem trobat aquí, estan relacionades amb el moviment. Aquesta altra ocurrència relacionada amb la forma es troba a la primera versió de *l'Odissea* però no a la segona, de manera que veiem com aquí altre cop Riba utilitza un hipònim fabrià, en aquest cas d'"aprimar", que li sembla semànticament útil però que més endavant abandonarà: "Les dents li creixeren i se li **afuaren**, el nas se li aixafà, les galtes se li feren totes penjants" (*OC/5*: 274).

- **furtar**: vet aquí un altre hipònim, en aquest cas del verb "robar". Fabra al DGLC n'ofereix la definició "robar d'amagat sense violència ni intimidació", és a dir exactament allò que fa un gat, que, com ens diu Riba, l'únic menjar que té és el que "es **furta** a la cuina a riscos del cop d'escombria o de l'amorrada als fogons roents o de la dutxa d'aigua gelada" (*OC/5*: 273). Altre cop, Riba utilitza l'hipònim adient, i altre cop també el deixarà de banda a la seva obra posterior. Efectivament, les tres ocurrències de **furtar** que el CTILC recull en l'obra de Riba són del 1928 o anteriors, mentre "robar" és més general i en trobem 19 ocurrències en obres que arriben fins al 1953.

- **pler** ("a **pler** nostre" [OC/5: 271]): és freqüent a l'obra de Riba sense distincions de període. A més a més, en el cas de *Sis Joans*, l'autor havia escrit a la primera versió del conte "a gust", per a després canviar la forma amb la que trobem aquí. Coromines (DECat,VI,600,a) comenta que "apareix també força aviat la forma contracta *pler* [...] sovint en locucions que tendeixen a estereotipar-se, *haver pler*, *venir de pler*, *fer o estar a pler...*", i més avall diu "que continuava tenint vitalitat en la llengua escrita de la Renaix., ens ho mostra no sols un escriptor distingit com Ruyra [...], sinó també l'estil populatxer d'Abdon Terrades". Riba, doncs, l'adopta com a part integrant del seu idiolecte sense considerar-la de cap registre específic.

- **feréstec**: el qualificatiu del Joan d'aquest conte, "**Feréstec**", també pot sonar estrany a les orelles d'un lector actual, sobretot si es tracta d'un jove o d'un nen, que entendrien molt més fàcilment l'hiperònim "salvatge" (veg. FRANQUESA 1998), però Riba el prefereix justament perquè és menys freqüent i això el fa més adient per a un malnom. Cal dir que es tracta d'un terme que apareix en tota mena d'escrits del nostre autor, fins i tot a les cartes a Josep Obiols, en què l'estil és més relaxat (CTILC : **Títol** [Cartes a Josep Obiols (1920)]**Autor** Riba, Carles (Jordi March)**Any d'edició** 1920 **Tipus N** **Classificació** Correspondència. *De nits ronda el sometent: surten tots els abrics i bufandes de campanya. Per damunt els embolcalls, sotgen uns ulls que s'esforcen a ser feréstecs. Fa molt de fred.*)

Lèxic especialitzat

A més d'aquests termes que acabem de veure i igual que a *Guillot*, *bandoler*, trobem en aquest conte alguns mots escadussers pertanyents a un lèxic especialitzat que no correspondria en principi al que esperaríem en un conte per a nens. De la mateixa manera que vèiem a l'altre conte, aquest recurs respon al desig d'afegir un toc humorístic al text. Així, veiem com la "mainada" de l'exemple següent no correspon a l'accepció "conjunt de criatures, d'infants" (DIEC2) sinó al més bèl·lic "antigament, companyia de gent d'armes al servei d'un senyor" (DIEC2).

- **mainada**: "anava a escometre la **mainada** enemiga, que ja l'esperava en ordre de batalla..." (OC/5: 276)

Doblets sinonímics

Parlarem amb profunditat de doblats sinonímics en analitzar el lèxic de "Joan Drogo". No en trobem aquí, si més no de rellevants, com tampoc no en trobàvem a *Guillot*, *bandoler*, si no és respecte a "ésser "/"ser", dels quals Riba sembla preferir el primer. Curiosament, a les cartes podem veure com aquesta seva preferència seria en realitat només aparent, ja que ell mateix hi afirma el contrari ja el 1941:

Quant a ésser o ser, la llengua es permet d'oscil·lar encara; jo prefereixo el segon, però, fora d'algun moment en vers, escric, per disciplina, exclusivament el primer (GUARDIOLA 2005: 174).

- Les tres edicions del conte: col·lació i anàlisi de variants

Veurem ara les variants entre les tres edicions de "Joan Feréstec" fetes en vida del seu autor. Aquestes variants no afecten els aspectes que acabem d'estudiar (donem per comentat el cas de "pler"). Les hem classificat segons si eren variants ortogràfiques, lèxiques, estilístiques o morfosintàctiques. Ens fixarem especialment en els tres primers tipus i sobretot en les variants lèxiques, i remetem a l'estudi de Perea ja citat (PEREA 2012) per a aprofundiments sobre la morfosintaxi de la llengua de Riba.

"Joan Feréstec"

nota: no recollim canvis en la puntuació, excepte algun cas especialment rellevant, com l'eliminació de l'interrogant inicial (variant 39).

	1918	1928	1951
1	un noi molt mal geni que	un noi ø que es deia Joan	=
2	a gust nostre	a pler nostre	=
3	i En Joan	=	i en Joan

4	que el viure	que ø viure	=
5	La mamà	La mare	=
6	El papà	El pare	=
7	que En Joan	=	que en Joan
8	si de més	si a més	=
9	com que En Joan	=	com que en Joan
10	es va encarregar	s'encarregà	=
11	es sentia	=	se sentia
12	feia puntes al coixí	feia punta al coixí	=
13	L'innocent criatura	La innocent criatura	=
14	si és que [...] hi haguessin	=	si és que [...] hi havia
15	de repent	=	de sobte
16	uns pèls de bigoti	uns pèls ø llargs	=
17	punxaguts	punxeguts	=
18	en els breus (relativament) instants que...	en els instants breus (relativament) que...	=
19	es girà com per protestar	es girà ø per protestar	=
20	d'En Joan	=	d'en Joan
21	bufit	=	bufec
22	En tot aquell dia no es veié En Joan enlloc de la casa.	=	ø
23	Que n'és de trista la vida	Que és trista la vida	=
24	després d'hores ø de	després d'hores i	=

		hores de	
25	esquerdalenc	escardalenc	=
26	a riscos del cop d'escombra	=	a risc del cop d'escombra
27	Que n'és de trista la vida	Que és trista la vida	=
28-29-30	el papà (x3)	el pare (x3)	=
31	portava la cara senyalada	duia la cara senyalada	=
32	es sentia	=	se sentia
33	quan ell s'acostava, ells s'apartaven	quan ell s'acostava, ø s'apartaven	=
34	A En Joan	=	A en Joan
35	tot d'una	de sobte	=
36	mès	més	=
37	d'En Joan	=	d'en Joan
38	s'anà atansant	=	s'anà acostant
39	¿Em deixeu [...] jugar?	Em deixeu[...] jugar?	=
40	semblava ø submís	semblava tot submís	=
41	més gresca hi fan tres	més gresca ø fan tres	=
42	això En Joan	=	això en Joan
43	endinsà	enfonsà	=
44	colpir En Joan	=	colpir en Joan
45	que a un ø	que a un home	que, a un home,
46	tornà a veure-hi	=	quan hi tornà a veure

47	d'En Joan	=	d'en Joan
48	fent tremolar ø el jardí	fent tremolar tot el jardí	=
49	no es veié En Joan	=	no es veié en Joan
50	Que n'és de trista la vida	Que és trista la vida	=
51	es pot ésser lleig	es pot ésser molt lleig	=
52	guardacantó	guarda-rodés	=
53	una de les potes	una de les dues potes	=
54	si aquell ø que passa	si aquell altre gos que passa	=
55	les ferums mengívoles	=	les sentors mengívoles
56	Que n'és de trista	Que és trista la vida	=
57	el papà ho havia manat	el pare ho havia manat	=
58	foren molt llargs de contar	serien molt llargs de contar	=
59	Bastarà ø dir	Bastarà de dir	=
60	convençut	persuadit	=
61	tornar a col·legi	tornar al col·legi	=
62	l'impenetrable papà	l'impenetrable genitor	=
63	convenient de no parlar-n'hi	convenient de no parlar-li'n	=
64	tan extraordinària ø	tan extraordinària i	=

	tan exemplar	tan exemplar	
65	a En Joan	=	a en Joan
66	d'En Joan	=	d'en Joan
67	qui amb una rialleta, qui...	=	quin amb una rialleta, quin...
68	qui fins i tot amb una imitació	=	quin fins amb una imitació
69	agafat pel monyó	agafat pel puny	=
70	tivar	=	tibar
71	fins provà	∅ provà	=
72	però En Joan	=	però en Joan
73-74-75-76- 77	guita (x5)	guitza (x5)	=
78	... mans i peus de persona sinó unglots de ruc	... mans i peus de persona sinó ∅ de ruc	=
79	una acció tant de bèstia	=	Sullà (1992) una acció tan de bèstia
80	acompanyada de paraules	acompanyada amb paraules	=
81	Que n'és de trista la vida	Que és trista la vida	=
82	cloït	=	clos
83	dret fins per dormir	=	dret fins per a dormir
84	pròxim	=	proïsme
85	esquena que s'aguanta sobre	esquena que es té sobre quatre potes	=

	quatre potes		
86	passar justament per allí on et manen	passar just per allí on et manen	=
87	Que n'és de trista la vida	Que és trista la vida	=
88	amb més ø compte	amb més de compte	=
89	passen les dotze hores	passaren les dotze hores	=
90	i En Joan	=	i en Joan
91	continua	continuava	=
92	un ruc per ø cavalcar	un ruc per a cavalcar	=
93	A la primeria, En Joan	=	A la primeria, en Joan
94	El pobre papà	El pobre pare	=
95	i la trista mamà	i la trista mare	=
96	resaven	pregaven	=
97	s'apiadés del fill	s'apiadés d'aquell fill	
98	S'escolà el segon dia, i el tercer, i el quart, i el cinquè	S'escolà el segon dia, ø el tercer, i el quart, i el cinquè	=
99	contra els que així abusaven	=	contra els qui talment abusaven
100	I decorregué la segona setmana. I En Joan...	I decorregué la segona setmana. En Joan...	=
101	que En Joan	=	que en Joan

102	anques, En Joan	=	anques, en Joan
103	Fins a un dia	=	Fins ø un dia
104	d'En Joan	=	d'en Joan
105	per vora de l'estany	per vora l'estany	=
106-107-108- 109	En Joan (x4)	=	en Joan (x4)
110	és de posar la boca	=	és posar la boca
111	assegut en terra	=	assegut a terra
112	devien començar a dir-li de motiu	devien començar dient-li de motiu	=

En curar l'edició d'aquest conte per a les *Obres Completes* el 1992, Sullà, que com hem vist en principi pretenia presentar fidelment la darrera versió revisada per l'autor, modifica el text original de 1951 en dues ocasions: no recull les comes afegides a "que, a un home," (variant n. 45); elimina la *t* de *tant* a "una acció tant de bèstia" (variant n. 79: l'hem inclosa com a variant per comoditat, tot i que no és de Riba).

Variants ortogràfiques

Sobre un total de 111 canvis introduïts per Riba respecte a la primera versió (recordem que una de les modificacions del quadre va ser introduïda per Sullà), 29 són modificacions ortogràfiques.

- En/en

En primer lloc, ens fixem en el canvi sistemàtic de la majúscula de l'article personal, *En*, a la forma habitual actualment amb minúscula, *en*, que es produeix a la tercera versió del text, el 1951.

Segons Pujol - Solà (1995²: 167), la qüestió de les majúscules i les minúscules no va ser mai tractada per Fabra i les gramàtiques normalment l'esbandeixen amb poques ratlles.

Pel que fa al cas concret de l'article personal, si consultem el CTILC ens adonem que no hi ha gaire regularitat en la utilització o no de la majúscula, i això no només en les cartes, on ens podem esperar un relaxament de la forma, sinó també en obres narratives pensades per a la publicació. El mateix Josep Carner vacil·la entre una forma i l'altra a la correspondència amb Jaume Bofill i Mates, per exemple, però també a *L'elefant robot*, de 1918. Posteriorment sembla que la situació es regularitzi però vers una preferència de la forma amb majúscula, com podem veure en les obres publicades el 1928 d'autors tan diversos com Josep Pla, Pere Coromines, Lola Anglada o el mateix Riba.

Si ens concentrem en canvi únicament en les narracions per a infants, veiem una certa regularitat al voltant del 1928: Folch i Torres usava sistemàticament la minúscula, mentre Carles Soldevila en canvi, a *Lau*, preferia la majúscula. Si acceptem, com diu la crítica (ROVIRA 1988: 428) l'existència de dos tipus de literatura infantil catalana en aquesta època, segurament Folch i Torres pertanyeria a la majoritària, o més de consum, mentre Carles Soldevila representaria la més "culturalista", influïda pel noucentisme, i seria per tant lògic que la tria de Riba fos la mateixa que la de l'autor de *Lau*.

El 1951, data de la publicació de la tercera edició de *Sis Joans*, Riba es decanta, però, de forma sistemàtica per la minúscula, en un moment en què les obres narratives que apareixen al CTILC (de Josep Pla i de Caterina Albert i Paradís), prefereixen encara la forma "En".

Si la preferència per la forma amb minúscula s'ha acabat tanmateix imposant, avui dia malgrat "la marea creixent de majúscules amb què la vida moderna amenaça d'ofegar-nos" (PUJOL - SOLÀ 1995²: 167) i actualment només en algun cas excepcional podem trobar "En" (veg. CTILC, grup cronològic 1984-1988, últim període tractat en el Corpus) és interessant notar la presa de posició del nostre autor ja el 1951.

Pel que fa a les altres variants ortogràfiques, la majoria són de la versió de 1928 i representen una adequació a les propostes de Fabra recollides ja al *Diccionari ortogràfic* o a la *Gramàtica* de 1918:

- **puntas** > **punta**. (FABRA 1918: 33)
- **L'innocent criatura** > **La innocent criatura**. (FABRA 1918: 29-30)⁹²
- **punxaguts** > **punxeguts**. (*Diccionari ortogràfic*, pàg.363)⁹³
- **esquerdalenc** > **escardalenc** (*Diccionari ortogràfic*, pàg.216)⁹⁴

Esmentem, sense comentar-la ulteriorment, la forma "mès", corregida a la segona edició i que ens sembla un error d'impremta.

La versió de 1951, a part de la minúscula de l'article personal "en", només presenta un altre canvi ortogràfic, ja que, com hem dit, la modificació de "una acció tant de bèstia" per "una acció tan de bèstia" és de Sullà i no de Riba:

- **tivar** > **tibar**. Efectivament el mateix Fabra el 1932 al DGLC encara recollia només la primera forma, i segons comprovem al CTILC Riba la utilitza

⁹² Fabra diu que "davant les vocals *i* o *u* febles [...] són possibles *la* i *l'*, però és preferible *la*".

⁹³ Citem per Pompeu FABRA, *Diccionari ortogràfic*, dins *Obres completes*, 4, Direcció Jordi Mir i Joan Solà, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 2008. La pàgina corresponent és: 593.

⁹⁴ Idem, pàg. 446.

en tota la seva obra excepte a la segona versió de l'*Odissea* (1948)⁹⁵ i en aquesta darrera versió de *Sis Joans* (1951). Cal tenir en compte que, segons Coromines (DECat, VIII, 479, a, nota 1) la grafia *tivar* fou una innovació de P. Labèrnia "feta a la lleugera" i que Fabra va decidir tornar a *tibar* en els anys 1931-1933, sense, però, arribar a temps per modificar l'entrada del DGLC. La segona edició del DGLC (1954) sí que la recull, però és rellevant que Riba l'accepti ja com a mínim sis anys abans de la seva publicació.

Variants lèxiques

Reproduïm aquí la part del quadre general de variants que correspon a les variants lèxiques.

1918	1928	1951
a gust nostre	a pler nostre	=
La mamà	La mare	=
El papà	El pare	=
si de més	si a més	=
de repent	=	de sobte
bufit	=	bufec
el papà (x3)	el pare (x3)	=
portava la cara senyalada	duia la cara senyalada	=
tot d'una	de sobte	=
s'anà atansant	=	s'anà acostant
endinsà	enfonsà	=

⁹⁵ Recordem que el CTILC recull l'*Odissea* en l'edició de 1954, però hem comprovat que ja a l'edició per a bibliòfil de 1948 apareixia la forma *tibar* amb be alta.

guardacantó	guarda-rodes	=
les ferums mengívoles	=	les sentors mengívoles
el papà ho havia manat	el pare ho havia manat	=
convençut	persuadit	=
l'impenetrable papà	l'impenetrable genitor	=
agafat pel monyó	agafat pel puny	=
guita (x5)	guitza (x5)	=
pròxim	=	proïsme
esquena que s'aguanta sobre quatre potes	esquena que es té sobre quatre potes	=
passar justament per allí on et manen	passar just per allí on et manen	=
El pobre papà	El pobre pare	=
i la trista mamà	i la trista mare	=
resaven	pregaven	=
contra els que així abusaven	=	contra els qui talment abusaven

Són relativament pocs els canvis lèxics entre les tres versions que hem estudiat. A part de la preferència per "pler" en lloc de "gust" que ja hem comentat, vegem-los ara amb atenció, en primer lloc, pel que fa a la versió de 1928:

- mamà, papà > mare, pare, genitor.

Riba prefereix en aquesta segona edició evitar la forma "mamà"/"papà" i

la canvia de manera sistemàtica per la més neutra "mare"/"pare" (en un sol cas, la canvia per "genitor").

Per a aprofundir sobre les motivacions d'aquesta tria, podem consultar l'article de dialectologia social d'Emili Boix-Fuster (2007) que estudia les diferents formes de la variable "progenitor/a", especialment com a vocatiu, en català central barceloní.

Les conclusions d'aquest paper que considerem rellevants per al nostre treball són: en primer lloc, que tant la variant "mamà"/"papà" com "mama"/"papa" estan marcades, és a dir que cadascuna provoca rebuig en els sectors socials que no la utilitzen (pensem en la classificació de Labov sobre estereotips, marcadors i indicadors [LABOV 1994]); mentre que la variant "mare"/"pare" és la forma neutra, no marcada.

En segon lloc, que la forma "mamà"/"papà" va tenir un procés d'expansió al Principat o, si més no, a l'àrea d'influència barcelonina, fins a la guerra civil, i va ser utilitzada per sectors de classes mitjanes i altes, fins i tot de la petita burgesia: en són exemple el grup dirigit per J. M. Folch i Torres, o els mateixos Pompeu Fabra i Josep Pla, que usaven "mamà".

D'altres sectors coetanis com Joan Coromines, en canvi, estigmatitzen durament aquesta variant com a espúria a la llengua (DECat, V, 404, b), i és interessant especialment l'oposició virulenta de Coromines a un ús habitual a un gran nombre d'autors que van des de Pla al mateix Pompeu Fabra.

No podem excloure que el contacte de Riba amb el jove Coromines, que va ser deixeble seu a la Fundació Bernat Metge ja els anys 1926-1928, és a dir just abans de la publicació de la segona edició de "Joan Feréstec", pugui haver tingut una certa influència en la decisió de l'autor a favor de la forma no marcada, sobretot tenint en compte la confiança que més endavant demostrarà per les opinions del lingüista. De tota manera, el resultat final és coherent amb un model noucentista, d'una llengua correcta i sense estridències.

Cal a més tenir en compte que si Boix-Fuster, basant-se en Coromines,

insisteix en la presa de posició del sector capitanejat per Folch i Torres (BOIX-FUSTER 2007: 470) a favor de les formes "mamà"/"papà", una recerca al CTILC ens demostrarà com la preferència real d'aquest autor, si més no als seus escrits i tot i la tradicional oposició al grup de Riba i Soldevila, és també la forma no marcada "mare"/"pare", respecte tant a "mamà"/"papà", com a "mama"/"papa".

Un nombre important de variants lèxiques a l'edició de 1928 correspon a un desig d'adequació als criteris fabrians, però també als gustos lingüístics de l'època. Farem referència al DGLC, tot i que la primera edició d'aquest és el 1932, considerant la proximitat professional entre el nostre autor i Fabra, i veurem com en alguns casos Riba prefereix canviar una forma admesa al DGLC per una altra que en el mateix DGLC hi sembla preferible; explicarem els detalls en cada cas.

- de més > a més

No podem saber si la segona forma d'aquesta locució de valor addicional era preferible per a Fabra perquè si bé apareix a l'entrada "més" del DGLC en primer lloc entre les locucions que signifiquen "encara", aquestes segueixen l'ordre alfabètic; Coromines, en canvi, posa en primer lloc la forma "de més" (DECat, V, 614, b).

Fent una recerca amb el CTILC, però, podem afirmar que Riba prefereix "a més" en tots els seus textos excepte els més antics i fa la mateixa modificació que hem trobat aquí també entre la primera i la segona versió de l'*Odissea*.

- tot d'una > de sobte

La primera forma no apareix al DGLC. Per altra banda, és molt

interessant el comentari que fa Coromines respecte a la utilització d'aquesta expressió per part de Riba: en una carta a Francesc de B. Moll (FERRER - PUJADAS 2002: 284), del 26 d'agost de 1954, Coromines afirma que Riba utilitza alguns mallorquinismes, entre els quals "tot d'una", i comenta que ell, en canvi, no ho fa perquè no veu "l'avantatge que tenen per a la llengua literària". En tot cas, veiem aquí com Riba tendeix a voler eliminar els dialectalismes.

- **guardacantó > guarda-rodes**

Totes dues formes són recollides al DGLC, però podria semblar que Fabra dóna prioritat a la primera perquè és la que presenta la definició, mentre "guarda-rodes" remet a "guardacantó".

Riba, en canvi, modifica la seva decisió original segons una tendència general dels escriptors: al CTILC només trobem tres ocurrències de "guardacantó", de les quals les dues primeres són del segle XIX i l'altra apareix en uns mots encreuats de la revista *Tele-Estel* (1970, núm. 179). Trobem en canvi un total de quinze ocurrències de "guarda-rodes", la primera de les quals en un text de Verdaguer, encara al segle XIX, i la resta en autors com Bertrana, Puig i Ferrer, etc.

- **monyó > puny**

Tot i que el DGLC dóna com a segona accepció de "monyó": "Puny, carp", no hi ha dubte que la primera accepció: "Part que resta d'un membre amputat" és preponderant, mentre la primera accepció de "puny" és, en canvi: "Part de la mà que uneix la mà pròpiament dita [...] amb l'avantbraç"⁹⁶. Riba modifica el seu text, doncs, de forma coherent amb els criteris fabrians.

⁹⁶ Afegim que Riba no utilitzarà mai, segons el CTILC, la forma alternativa "canell".

- guita > guitza

Aquesta modificació també pretén seguir els criteris fabrians, de forma potser encara més clara. El DGLC recull l'adjectiu "guit -a" amb l'accepció: "Dit del cavall, mul, ase, etc., que acostuma a tirar guitzes", però no el substantiu; en canvi sí que recull el substantiu "guitza".

- resar > pregar

Igualment, aquí: el primer verb apareix al DGLC però només a l'addenda i amb la indicació *cast*.

A l'edició de 1951 trobem altres variants que consisteixen clarament en l'eliminació d'unes formes que no són recollides al DGLC:

- de repent > de sobte.

Segons Coromines (DECat VII, 22, a) *de repent* és un derivat savi de *repente* només modern i menys genuí que *de sobte* i efectivament el no trobem al DGLC. Riba modifica de forma coherent aquesta forma a tots els seus escrits, de manera que a l'edició de 1951 de *Sis Joans* apareix un sol "de repent" (que segurament l'autor devia passar per alt) mentre els altres han estat modificats en "de sobte" o "d'improvís". Segons veiem al CTILC, també a l'*Odissea* Riba modifica aquesta locució i cap de les tres ocurrencies de la primera edició torna a aparèixer a l'edició del 53.

- bufit > bufec

El primer no apareix al DGLC.

- **pròxim > proïsme**

El primer no apareix al DGLC.

Pel que fa a la resta de variants lèxiques, continuen sent fins un cert punt adequacions a les directives fabrianes, però sobretot ens mostren el desig de precisió del nostre autor. Vegem-ne primer algunes de les que corresponen a l'edició de 1928.

- **portava la cara senyalada > duia la cara senyalada**

És coneguda la teoria ribiana recordada per Coromines (DECat, III, 218, b; 219, a) sobre la diferenciació entre els sinònims "portar" i "dur", com a hereus d'uns originals llatins també diferents: *ferre* i *ducere*, que mantindrà durant tota la seva vida com veurem tot seguit. El primer equivaldria a "portar (a coll, o d'ací d'allà, transportar)", mentre el segon a "conduir".

Fabra no té en compte aquesta distinció al DGLC:

portar *v. tr.* Anar carregat amb (alguna cosa), anar amb (alguna cosa) a sobre; anar amb (algú) al costat, davant, darrera, etc., menant-lo, menar, dur [...].

dur *v. tr.* Portar, menar.

i cal dir que Coromines tampoc no la veia gens clara, com podem comprovar a la carta que envia al mateix Riba el 9 de maig de 1956 per agrair-li la revisió que aquest ha fet de la seva traducció de *l'Eunuc* per a la FBM. A més d'altres comentaris, Coromines diu (FERRER - PUJADAS 2002: 167-168):

Respecto en general la distinció que introdueix entre *dur* i *portar*, per bé que dubto que tingui cap fonament aquesta distinció sinonímica en català, en el llenguatge

tradicional ni el la llengua parlada d'enlloc. Recordo que fa prop de 30 anys vostè em va parlar d'aquesta diferenciació, i des de llavors hi he estat molt atent i no he sabut veure que cap més escriptor antic ni modern la practiqui, ni que existeixi en cap parlar actual; també recordo molt bé que en vaig parlar poc després a En Fabra i que ell va mostrar gran astorament i va dir-me que no creia que existís aquesta distinció (no l'admet en el seu diccionari).

Pel que fa a Riba, podem citar un altre exemple de la seva precisió en l'ús diferenciat de cadascun dels dos sinònims ja en una carta a Josep Obiols de 1920: "Tornarem, home, tornarem. Quan el petit Oriol o la petita Francesca (o Gràcia) començarà a poder ser duta --ja no portada-- pel món." (CTILC; carta recollida a GUARDIOLA 1989: 107).

- **endinsà > enfonsà**

És evident que si es tracta de dents que es claven, com al context que se'ns presenta aquí: "el cas és que s'abraonà damunt la germaneta, i li **enfonsà** al braç tots vuit incisius i els quatre ullals" (*OC/5*: 274), el verb adient serà "enfonsar" i no "endinsar" (tot i que potser el més precís seria justament "clavar", que però Riba no pren en consideració). Al DGLC les definicions dels dos verbs no presenten massa contrastos, però sí que a "enfonsar" s'afegeix la idea de "pitjar", és a dir d'empènyer amb força, absent a "endinsar".

(DGLC) Endinsar: Ficar endins, introduir. Enfonsar: Fer anar cap al fons; fer penetrar (una cosa) profundament dins una altra, pitjar cap a l'interior.

- **convençut > persuadit.**

"la feréstega criatura, **persuadit** que els seus cops de geni desplaien no solament a la família, sinó a Algú que és més amunt i té més poder, estava decidit a no esgarrapar ni mossegar" (*OC/5*: 275). "Persuadir" indica una acció

més forta o com a mínim més efectiva que no pas "convèncer", però aquest matís només es pot veure per la presència en la definició del segon verb dels "arguments", necessaris, doncs, per "convèncer" però no per "persuadir".

(DGLC) Convèncer: Emmenar (algú) amb arguments a reconèixer alguna cosa com a vera, a adoptar una opinió, una resolució, etc. Persuadir: Induir (algú) a creure, a fer, alguna cosa.

De les variants que corresponen a l'edició de 1951 ens fixem en les següents.

- les ferums mengívoles > les sentors mengívoles

La connotació de desagradable que té "ferum" no és adient per a quelcom de "mengívol".

(DGLC) Ferum: Olor forta que fan certs animals; que fan la carn i altres substàncies quan comencen a passar-se.

Hem de donar un relleu especial al cas següent. Aquí la modificació no implica una simple adequació a una directiva fabriana, perquè el terme és acceptat al DGLC, però tampoc no respon a un desig de precisió semàntica.

- s'anà atansant > s'anà acostant

Tots dos verbs són recollits al DGLC, i també trobem un nombre de ocurrences semblant de l'un i de l'altre al CTILC, però en canvi vegem què en diu Coromines, (DECat, I, 469, b):

Avui *atansar* és un mot d'estil noble, d'estil més popular en el dialecte occidental [...] que en el català central: no pertany a l'ús col·loquial de Barcelona ni, en general, de les ciutats.

Coromines encara més endavant insisteix que és molt usat en el Baix Maestrat i Tortosa. Per altra banda, el trobem recollit com a pertanyent al lèxic tortosí a MASSIP 1991.

El Riba madur decideix substituir aquest verb que considera un localisme per la forma més general, coherent amb la seva posició respecte als dialectalismes que podem veure per exemple a la carta a Coromines de 29 de setembre de 1954 i que ja hem citat a la primera part d'aquest treball:

Sí, el que cal fixar i unificar és l'idioma bàsic, i tothom pot fer [...] el sacrifici dels seus petits dialectalismes; a mi, barceloní d'ascendència tortosina, no em costa pas gens d'escriure *estat* per *sigut*, ni *nosaltres* per *nosatros* o *natros*[...] (recollit a GUARDIOLA 2005: 261; FERRER-PUJADAS 2002: 122).

Aquesta és una tria molt significativa ja que no estem davant d'un dialectalisme no acceptat per Fabra. Riba decideix tanmateix no utilitzar-lo i ho fa de manera sistemàtica: segons els textos recollits al CTILC, després de *Sis Joans* no tornem a trobar "atansar" en una obra ribiana si no és un cas escadusser en una de les traduccions dels tràgics⁹⁷. Per altra banda, el canvi que veiem a l'edició de *Sis Joans* de 1951 és paral·lela al canvi que es produeix de forma sistemàtica entre les dues versions de l'*Odissea*: segons el CTILC, la versió de 1919 presenta 37 ocurrències d'"atansar", mentre no en trobem cap a la de 1953. Viceversa, en aquesta darrera no hi trobem "atansar", i en canvi 40 ocurrències d'"acostar".

⁹⁷ Sòfocles, *Tragèdies. Volum III. Electra. Filoctetes*, trad. Carles Riba (pòstum), Fundació Bernat Metge, Barcelona 1961 (pàg. 35).

Variants estilístiques

Reproduïm aquí la part del quadre general de variants que correspon a les que hem anomenat estilístiques (és a dir les que no són substitucions d'una unitat lèxica sinó de construccions i que corresponen a una decisió que no està relacionada amb qüestions de correcció gramatical).

	1918	1928	1951
1	un noi molt mal geni que	un noi ø que es deia Joan	=
2	uns pèls de bigoti	uns pèls ø llargs	=
3	en els breus (relativament) instants que...	en els instants breus (relativament) que...	=
4	es girà com per protestar	es girà ø per protestar	=
5	En tot aquell dia no es veié En Joan enlloc de la casa.	=	ø
6	després d'hores ø de	després d'hores i hores de	=
7	quan ell s'acostava, ells s'apartaven	quan ell s'acostava, ø s'apartaven	=
8	semblava ø submís	semblava tot submís	=
9	que a un ø	que a un home	=
10	fent tremolar ø el jardí	fent tremolar tot el jardí	=

11	es pot ésser lleig	es pot ésser molt lleig	=
12	una de les potes	una de les dues potes	=
13	si aquell ø que passa	si aquell altre gos que passa	=
14	tan extraordinària ø tan exemplar	tan extraordinària i tan exemplar	=
15	fins provà	ø provà	=
16	... mans i peus de persona sinó unglots de ruc	... mans i peus de persona sinó ø de ruc	=
17	s'apiadés del fill	s'apiadés d'aquell fill	
18	S'escolà el segon dia, i el tercer, i el quart, i el cinquè	S'escolà el segon dia, ø el tercer, i el quart, i el cinquè	=

El primer que veiem en estudiar les variants de tipus estilístic entre les tres versions de "Joan Feréstec" és que totes menys una van ser introduïdes a l'edició de 1928. Recordem que aquest és el moment en què Riba prepara el volum que aplegarà per primer cop els diversos contes, algun, com aquest, ja publicat anteriorment, i algun altre de nou, sota el títol de *Sis Joans*. Sembla evident que l'autor va considerar que calia fer-ne una revisió a fons per tal d'adaptar-lo al nou context, mentre a la nova edició de 1951 aquesta revisió ja no semblava necessària; si més no pel que fa a l'estil. Tinguem en compte que, tal com ja hem vist, l'autor sí que hi introdueix variants que hem classificat diversament.

Variants destitutives

La primera intenció de l'autor és d'estilitzar el seu text. Així, moltes de les variants són supressions d'elements que es poden considerar superflus (els indiquem en negreta), i que poden ser tant de valor semàntic com sintàctic:

1. un noi **molt mal geni** que es deia Joan => un noi que es deia Joan
2. uns pèls **de bigoti** llargs i punxeguts => uns pèls llargs i punxeguts
4. es girà **com** per protestar => es girà per protestar
5. **En tot aquell dia no es veié En Joan enlloc de la casa** => \emptyset
7. quan ell s'acostava, **ells** s'apartaven => quan ell s'acostava, s'apartaven
15. **fins** provà => provà
18. S'escolà el segon dia, **i** el tercer, i el quart, i el... => S'escolà el segon dia, el tercer, i el quart, i el...

De les 18 variants que hem inclòs en aquest capítol, podem classificar-ne 7 en aquest apartat, tot i que cal esmentar de forma especial el cas següent:

16. mans i peus de persona sinó **unglots** de ruc => mans i peus de persona, sinó de ruc

Aquí, l'eliminació del mot "unglot" correspon més aviat a la voluntat de fidelitat a les indicacions fabrianes que ja hem vist a l'apartat del lèxic. Efectivament, si "unglot" apareix al DGLC, la definició que en dóna Fabra no correspon a un animal de peu rodó com és el ruc del nostre context. Per a Alcover, en canvi, "unglot" tant pot ser el d'un animal de peu rodó com el d'un de peu partit:

(DGLC) unglot *m.* Ungla del porc i els altres animals de peu partit.

En canvi

(DCVB) unglot: [...] **2.** La part còrnia de la pota dels animals de peu rodó; cast. *casco*. Cada una de les puntes còrnies de la pota dels animals de peu forcat; cast. *pezuña*. Amb unglots de diable ganxuts altres n'arranquen, *Atlàntida vi*. L'unglot de la somera s'esllavissa damunt del gel, *Sagarra Nadal 45*. Uns dimonis cornuts i grotescs, la cama acabada en unglots de cavall. Espriu *Anys 158*.

Variants instauratives

De la resta de variants, en trobem 6 que consisteixen en l'addició d'algun element, cosa que matisa, doncs, la intenció d'estilitzar el text, que l'autor no vol portar fins a les darreres conseqüències:

8. semblava \emptyset submís => semblava **tot** submís

9. que a un => que a un **home**

10. fent tremolar \emptyset el jardí => fent tremolar **tot** el jardí

11. es pot ésser lleig => es pot ésser **molt** lleig

12. una de les potes => una de les **dues** potes

13. si aquell que passa => si aquell **altre gos** que passa

14. tan extraordinària tan exemplar => tan extraordinària **i** tan exemplar

17. s'apiadés del fill => s'apiadés d'**aquell** fill

En tots aquests casos, pesa més la recerca de precisió que no pas el desig d'estilització. Notem per altra banda que a **8** i **10**, tot i que l'autor afegeix la mateixa forma "tot", el significat és diferent en l'un i en l'altre. A **10** es tracta de l'accepció 1, segons el DIEC:

(DIEC) **tot²-a** 1 / adj. [LC] Enter, sencer.

mentre a **8** es tracta de l'accepció 4:

4 2 adj. [LC] Del tot. Aquells nens estaven tots avergonyits

Pel que fa a **9**, hi tornarem amb deteniment, però acabem ara la panoràmica de les variants estilístiques del nostre text.

Genuïnitat

La resta de variants que hem inclòs en aquest apartat, en realitat les més interessants, responen a una recerca de genuïnitat, com podem veure clarament ja en el canvi en l'ordre dels elements del primer cas:

3. en els breus (relativament) instants que... => en els instants breus (relativament) que...

Cal dir que tot i que el català és una llengua amb un ordre relativament poc fixat, a l'interior del sintagma les posicions ho són molt més (BADIA 2002: 1633). Creiem que el motiu que empeny Riba a canviar les posicions dels elements en aquest cas és el relleu excessiu que hi té l'adverbi en la col·locació original: el parèntesi ja indicava que l'element podia no ser al lloc que li pertocava, però l'autor s'adona, a la segona versió, que de tota manera aquella posició no és prou genuïna.

Si pensem ara en l'italià, on l'adverbi té una mobilitat més gran i fins i tot es pot col·locar en situació de tmesi (entre l'auxiliar i el verb): "*Ci sono sempre andato in macchina*", cosa que no seria admesa en català (*"Hi he sempre anat en cotxe") veiem com Manzoni, per exemple, preferirà molt sovint eliminar aquestes interposicions durant el procés de correcció de *I promessi sposi* (MENCACCI 1995, citat per MAURONI 2006). Ja sabem la importància que aquestes correccions van tenir per a la "*questione della lingua*" i per a la fixació

de la llengua italiana moderna. Riba, de la mateixa manera, proposa en la segona versió una forma molt més lineal que la primera.

Per altra banda, el canvi de posició no es limita a situar l'adverbi fora del sintagma, sinó que desplaça l'adjectiu o més ben dit el torna a la posició no marcada, darrera del nom, continuant, doncs, en la mateixa línia de genuïtat i linealitat.

6. després d'hores \emptyset de => després **d'hores i hores** de

En aquest cas la repetició, que ens remet als usos de la llengua col·loquial, forma una locució usada amb gran freqüència per autors de totes les tendències. Si fem una "consulta complexa" al CTILC acotant el lema *hora* exclusivament a la forma *hores*, el sistema ens permet limitar ulteriorment aquesta recerca bloquejant la posició següent, que fixem amb el codi morfològic de "conjunció", i encara la posició següent, que fixem amb la repetició del lema *hora* en la forma *hores*. D'aquesta manera, el CTILC ens dona un total de 304 ocurrències de la locució *hores i hores*, d'autors tan diversos com Joan Oliver, Carles Salvador, Josep Pla, Dolors Monserdà, Alexandre Plana o Rubió i Tudurí, a més del mateix Carles Riba en un escrit anterior, del 1915.

El sistema ens permet ordenar també els resultats per ordre cronològic, i així ens trobem amb dues primeres ocurrències de finals del segle XIX i començaments del segle XX: 1887 Verdaguer *Excursions i viatges* pàg.54 línia 28; 1902 Rusiñol *El poble gris* pàg. 42 línia 23 (recordem que les obres recollides al CTILC van des de 1832 a 1988). L'última ocurrència és de 1988, cosa que demostra l'ús continuat de la locució: 1988 Moncada *Camí de sirga* pàg. 178 línia 3.

Tornem ara a **9**.

9. que a un => que a un **home**

Mirem la frase sencera:

"Imagineu quin mal deu fer que, a un, de repent li facin un cos nou" =>

"Imagineu quin mal deu fer que, a un **home**, de repent li facin un cos nou".

No era imaginable que Riba utilitzés "un" en construcció impersonal i podem considerar aquesta una correcció d'un error tipogràfic o d'una simple badada a la primera edició. Ens interessa més el fet que utilitzi "un home" i no pas l'impersonal "hom" o "un hom".

Tot i que avui els gramàtics poden defensar la construcció amb "un" en el llenguatge no formal (BARTRA 2002: 2173), no es considera una forma recomanable (veg. per exemple el llibre d'estil de la UB: *Criteris Universitat de Barcelona, CUB*⁹⁸), i en trobem molt pocs casos al CTILC. Per altra banda, la construcció amb "hom" o "un hom" és considerada arcaïtzant, i tant Bartra (2002: 2173) com el mateix text que hem donat com a exemple de normativa no en recomanen l'ús.

CUB: El pronom *hom*

En els textos redactats a la Universitat de Barcelona no es recomana la utilització del pronom *hom* (pronom que s'utilitza per construir frases amb el subjecte no explícit), atès que es considera d'un registre massa arcaïtzant i solemne. Per construir frases sense subjecte determinat, es prefereixen altres construccions, com ara la construcció impersonal amb el pronom *es* i el verb en veu activa (l'anomenada *passiva reflexa*, la construcció corresponent amb el verb en passiva, etc).

Bartra, però, (BARTRA 2002: 2173) hi afegeix un comentari il·luminant:

Només es pot trobar en el llenguatge escrit de nivell formal o pretesament formal.

Tot i això, podem constatar que es tracta d'una mena d'*últim recurs*.

⁹⁸ <http://www.ub.edu/criteris-cub/criteri.php?id=1026>.

Efectivament Bartra afirma que Fabra a les definicions del DGLC "usa molt abundantment les construccions pronominals de subjecte indeterminat i les passives perifràstiques", i és només en aquells casos en què es podria produir ambigüitat, o bé la forma no seria admesa, que fa servir "hom".

Tornem a Riba. Si consultem el CTILC, ja hem vist que no hi trobem cap ocurrència de la forma "un" com a pronom en tota l'obra ribiana, però ens adonem que *hom* tampoc no és gaire freqüent:

"hom" en tota l'obra ribiana segons el CTILC, 46 ocurrències

- 1915 Històries extraordinàries	2
- 1919 L'Odissea I - II - III.....	16
- 1920 L'Antic Orient.....	7
- 1920-1921 Cartes a Josep Obiols.....	3
- 1924 L'ingenu amor.....	13
- 1954 L'Odissea	4
- 1957 Esbós de tres oratoris.....	1

Riba, doncs, de la mateixa manera que Fabra, tendeix a no utilitzar aquesta forma, i sobretot tendeix a utilitzar-la cada cop menys a mesura que afina el seu estil literari. Fixem-nos per donar només un exemple, en les 16 ocurrències a la primera versió de l'*Odissea*, del 1919, que es redueixen a 4 a la segona versió, del 1954.

En el text que ens ocupa, adreçat a un públic infantil, l'autor efectivament prescindeix totalment d'aquesta forma.

Altres variants

Recollim al quadre següent la resta de variants en les diverses edicions del conte. Remetem a l'estudi de Perea ja citat (PEREA 2012) i a les nostres

indicacions generals a la introducció al recull *Sis Joans* per a les qüestions de morfologia i sintaxi que no tractarem aquí (per exemple la morfologia dels pronoms proclítics, assimilació o no del pronom de tercera persona, etc). Veurem en canvi alguns fenòmens que l'estudiosa no esmenta i que són importants per a la nostra recerca.

	1918	1928	1951
4	que el viure	que ø viure	=
10	es va encarregar	s'encarregà	=
11	es sentia	=	se sentia
14	si és que [...] hi haguessin	=	si és que [...] hi havia
23	Que n'és de trista la vida...	Que és trista la vida...	=
26	a riscos del cop d'escombra	=	a risc del cop d'escombra
27	Que n'és de trista la vida...	Que és trista la vida...	=
32	es sentia	=	se sentia
39	¿Em deixeu [...] jugar?	Em deixeu [...] jugar?	=
41	més gresca hi fan tres	més gresca ø fan tres	=
46	tornà a veure-hi	=	quan hi tornà a veure
50	Que n'és de trista la vida	Que és trista la vida	=

56	Que n'és de trista	Que és trista la vida	=
58	foren molt llargs de contar	serien molt llargs de contar	=
59	Bastarà ø dir	Bastarà de dir	=
61	tornar a col·legi	tornar al col·legi	=
63	convenient de no parlar-n'hi	convenient de no parlar-li'n	=
67	qui amb una rialleta, qui...	=	quin amb una rialleta, quin...
68	qui fins i tot amb una imitació	=	quin fins amb una imitació
80	acompanyada de paraules	acompanyada amb paraules	=
81	Que n'és de trista la vida	Que és trista la vida	=
82	cloït	=	clos
83	dret fins per dormir	=	dret fins per a dormir
87	Que n'és de trista la vida	Que és trista la vida	=
88	amb més ø compte	amb més de compte	=
89	passen les dotze hores	passaren les dotze hores	=
91	continua	continuava	=
92	un ruc per ø cavalcar	un ruc per a cavalcar	=
103	Fins a un dia	=	Fins ø un dia
105	per vora de l'estany	per vora l'estany	=

110	és de posar la boca	=	és posar la boca
111	assegut en terra	=	assegut a terra
112	devien començar a dir-li de motiu	devien començar dient-li de motiu	=

- quan tornà a veure-hi > quan hi tornà a veure

L'anteposició dels clítics en construccions perifràstiques esdevé un canvi estilístic que Riba va madurant al llarg dels anys i que arriba a aplicar de forma sistemàtica, talment com si es tractés d'una regla de la gramàtica normativa, tant en els seus escrits com en la seva tasca com a corrector. Es tracta, però, d'una regla que no apareix formulada, ni explícitament ni implícitament, en cap dels escrits de Fabra i amb la qual altres no estan d'acord.

Coromines, per exemple, en una carta de 1956, es queixa, com ja hem vist, d'una sèrie de correccions "de català" que Riba ha fet a la seva traducció de l'*Eunuc* entre les quals hi ha aquesta. Segons Coromines, totes dues construccions poden ser acceptades:

No veig cap fonament per al bandejament de l'enclisi del pronom darrera infinitiu precedit d'auxiliar (*vol donar-me'l* i anàlegs canviats sempre en *me'l vol donar*) (FERRER - PUJADAS 2002: 167).

- es va encarregar > s'encarregà

Contràriament al que veiem aquí, la tendència dels escriptors és actualment d'utilitzar de forma preferent el passat perifràstic com a temps narratiu en lloc del passat simple. Salvador Espriu, per exemple, modificava en aquest sentit la nova edició de 1984 de *Les roques i el mar, el blau*, i indicava a

les seves "Notes i observacions complementàries", datades l'any anterior, que ho feia de manera sistemàtica:

L'autor ha decidit, en aquest edició, suprimir tots els perfets simples i canviar-los per imperfets o per pretèrits perifràstics. Podria adduir moltes raons a favor del seu determini, però creu que ara el portarien massa lluny (ESPRIU 1984: 187).

Pel que fa a Riba, cal dir que la modificació del passat perifràstic en passat simple que trobem aquí és un fenomen puntual, i al conte següent en trobarem en sentit contrari.

"Joan Dropo", l'últim Joan (OC/5: 323-339)

- Llengua col·loquial o llengua poètica?

Continuant amb l'encàrrec per al recull de Joans, Riba va escriure'n l'últim, "Joan Dropo", titulat "Joan Peresós" en un primer moment (GUANSÉ 1928, veg. més amunt, pàg. 166), de tornada de l'illa de Santorini, on havia estat entre el 28 d'agost i l'1 de setembre de 1927 (SULLÀ 1992a: 39).

Per a la crítica de l'època i també la posterior es tracta del conte més reeixit de la sèrie, sobretot perquè podria insinuar la promesa d'una novel·la (SULLÀ 1992a: 42 i també SERRAHIMA 1972: 43), i és cert que és un text molt més elaborat que els primers, com d'altra banda també ho és "Joan Golafre", el conte immediatament anterior. En el nostre treball veurem, però, com el llenguatge que Riba hi utilitza no s'adiu justament al gènere al qual en principi el conte hauria de pertànyer.

Ja hem vist com la mateixa llargada del text ens mostra una actitud diferent de l'autor respecte al seu conte. Aquí Riba s'esplaia molt més en les descripcions, per exemple en la de l'illa mateixa on es desenvolupen els fets, retrat fidel de Santorini, i també es deixa anar molt més a les expansions líriques.

No podem deixar de pensar en una certa participació emotiva de l'autor amb el defecte d'aquest Joan, sobretot si ens fixem que el personatge acaba escrivint versos i que per altra banda Riba es presenta ell mateix d'alguna manera quan comenta que el pare d'en Joan: "no era escriptor d'ofici, com jo, sinó fuster com Sant Josep" (OC/5: 323). Efectivament, les cartes ens confirmen

que la mandra era un dels defectes que el nostre autor era conscient de tenir i del qual s'averkonyia. Vegem per exemple què diu el 17 de juny 1920 a J.M. López-Picó:

Madame fa versos com una fúria; jo, mandra com sempre. No cregueu que no sigui una catàstrofe, una vera ensolciada [sic] moral, això de descobrir, a vint-i-sis anys, que un hom és incapaç d'esforç metòdic, que és mancat d'imaginació, i que no engendra sinó una sola idea cada quinze dies (GUARDIOLA 1989: 66).

En tot cas, per a l'objecte de la nostra investigació ens caldrà veure com aquest canvi en l'actitud de l'autor es reflecteix en la llengua utilitzada.

La intenció de Riba continua sent aquí seguir les regles del gènere de la rondalla, com podem comprovar pel mateix incipit (*OC/5*: 323):

Una vegada en una casa tenien un Joan tan dropo...

amb l'afegitó irònic:

...que fins em fa venir mandra de contar-ho.

També vol mantenir la llengua amb aire de col·loquialitat que havia utilitzat, com hem vist, a "Joan Feréstec", però en realitat hi posa per davant el desig de creació poètica, deixant de banda o simplement en segon terme alguns recursos que a l'altre conte li havien estat molt productius. Veurem com canvia en aquest text l'ús de termes modificats (derivats etc), els mots de registre col·loquial i la fraseologia. A més, aprofundirem sobre algunes qüestions de lèxic que en aquest conte ens proporcionaran informació rellevant sobre l'evolució de l'idiòlecte ribià.

Registre col·loquial, marques d'oralitat, fraseologia

Les marques d'oralitat que apareixien de forma ben abundant tant al *Guillot* com al "Joan Feréstec" continuen presents en aquest conte, però de forma molt més reduïda. Hi trobem efectivament algunes exclamacions (*OC/5: 323*):

Quina equivocació, la d'aquest Joan!

i també alguna aparició del narrador (*OC/5: 323*):

no era escriptor d'ofici, com jo, sinó fuster, com Sant Josep.

L'ús de frases fetes també és més limitat, tot i que en trobem algunes en les quals Riba torna a intervenir de forma creativa, sobretot al començament del conte.

Recordant la dita "a taula i al llit, al primer crit", el narrador explica:

en Joan ja no anà ni a la taula ni al llit (*OC/5: 324*)

i elaborant una frase sobre la idea de qui "és un somiatruites", ens diu:

tenia cervell i pensament, i només li treballaven per a somiar truites (*OC/5: 323*)

En un altre cas, encara, pren una frase feta en el sentit literal per crear una imatge còmica barrejant a més el registre col·loquial de la locució amb un terme tècnic, "l'aiguacuit"⁹⁹:

⁹⁹ aiguacuit: Matèria gelatinosa que se dissol en aigua calenta i serveix per aferrar fusta (DCVB).

li queia la bava a l'aiguacuit (*OC/5: 325*)

A la resta del conte les frases fetes apareixen, però sense la freqüència que ens esperariem en un text d'aquestes característiques:

entre cap i coll (*OC/5: 323*)

fer sermons (*OC/5: 323*)

tocant l'ase (*OC/5: 328*)

Era per a caure-hi d'esquena (*OC/5: 337*)

- Qüestions de lèxic

El nombre menor de construccions fraseològiques en aquest conte respon, no hi ha dubte, a una voluntat més creativa de l'autor: Riba hi posa més del seu estil i no tant del llenguatge tradicional, cosa que la crítica, tal com hem vist, ha interpretat de forma positiva. De tota manera, això l'obliga a posar tot l'accent del col·loquialisme que esperariem en un context com aquest en la tria de certes formes lèxiques. Aquestes, per altra banda, no són gaire abundants, i algunes podrien ser fins i tot discutibles. Ho veurem a continuació amb deteniment.

Lèxic col·loquial

- **nyonya**: es tracta d'un mot de creació expressiva (DECat, V, 996, a), molt adequat a un context col·loquial.
- **galifardeu**: el mateix DIEC2, tot i considerant-lo de LC (lèxic comú), hi afegeix la indicació POP ([emprat] popularment).
- **repapaven**: vegeu comentari sobre el verb "reparar-se" més amunt dins el capítol sobre "Paraules a la gent gran".
- **clepsa**: un altre mot de creació expressiva (DECat, II, 757, a).
- **horripilar**: si bé al DIEC2 apareix amb la indicació de LC (lèxic comú) o bé com a terme mèdic, i Coromines només indica que es tracta d'un dels compostos savis d'*HORROR* (DECat, IV, 817, a), les ocurrències que trobem d'aquest mot al CTILC ens demostren que es tracta, sí, d'un mot d'ús corrent, però l'exageració del sentiment al qual es refereix ens faria pensar a un to col·loquial. (CTILC: Títol La romeria de Recasens **Autor** Calvet de Budallés, Damas **Any d'edició** 1864 **Tipus L Classificació** Teatre. *Llur vida corre tranquila./ Y la lletra 'ls horripila*).

Dialectalismes

- **xomp, -a**: en tot el CTILC en trobem únicament aquesta ocurrència. Es tracta d'una forma dialectal que prové del tortosí (MASSIP 1986) i podria pertànyer, doncs, a l'idiòlecte familiar ribià. L'autor que reivindica la

superació de les variants dialectals¹⁰⁰ del català pot justificar l'ús d'aquest terme pel fet d'haver-lo inclòs en un context de to col·loquial, però recordem que en analitzar les variants de les diverses edicions de "Joan Feréstec" havíem vist com el mateix Riba havia preferit prescindir en un segon moment d'un localisme tan innocu com "atansar".

Castellanismes

Creiem que és per aquest mateix motiu, és a dir perquè es troba en un context de llengua que vol semblar col·loquial, que Riba fins i tot es permet algun castellanisme escadusser.

- **retrassat**: no trobem cap altra ocurrència d'aquest participi ni tampoc del verb "retrassar" en cap altra obra de Riba, si més no en cap de les que han estat recollides al CTILC, incloses les cartes. Per descomptat, tampoc no apareix al DGLC, mentre sí que el trobem al DCVB i també al Coromines (DECat, VII, 290, a), però a tots dos s'hi indica que es tracta d'un castellanisme.

- **matxet**: aquest altre castellanisme tampoc no apareix al DGLC mentre sí que el recull el DCVB en la forma no derivada. Coromines no el considera totalment rebutjable (DECat, V, 831, b) i després d'indicar que va ser "rebut per conducte del castellà *macho* [...] i rarament usat fins c. 1600", afirma que "en la nostra llengua ja començava de penetrar en el S. XVI".

¹⁰⁰ Vegeu més amunt (p.32) el comentari de la traducció feta per Maria Antònia Salvà de les *Geòrgiques cristianes* de Francis Jammes : "quan sobre el verb català el cisme batega les ales eixelabrades".

Creació de mots: formes derivades i compostos

Respecte a "Joan Feréstec", veiem aquí un interès menor per l'ús de formes derivades i pels compostos.

Quadre de derivats i compostos utilitzats per Riba a *Joan Drogo*

Derivació: sufixos i prefixos (seguim els mateixos criteris que al quadre referit a *Joan Feréstec*).

En **negreta** els sufixos i els fenòmens que no apareixien a *Joan Feréstec*; \emptyset indica en canvi que no hi ha ocurrencies a *Joan Drogo* d'un sufix o d'una forma de creació productiva a *Joan Feréstec*).

-ada	manada		
-am	gallam		
-arro/-a	cossarro		
-às, assa	ditàs		
des-	\emptyset		
-dís/ -dissa	escoladís	trampeladís	
-dissa	cantadissa		
-dor/ -a	marejador		
-ej(ar)	xarrupeig ¹⁰¹		
	fustejar	blavejar	ribotejar
	sedassejar	perlegen	parpellegen
-era	badallera		
-et/ -a	empenteta	poblet	reconet
	matxet	panxeta	negociets
	fusteret	joguina	ombreta
	foradet	teuladet	xiprerets
	llumet	germanet	farcellet
	veueta	noiet	
-í/ -ina	cristal·lines		
-ia	\emptyset		
-íssim/ -a	prolongadíssima	subtilíssim	

¹⁰¹ Substantiu derivat regressiu del verb "xarrupejar".

-ívol/ -a	∅		
-ment, adv	golafrement	frenèticament	
-ment, subst	escarrassament	entendrimient	llanguiment
-ó/ -ona	grassó		
-ós/ -osa	flairós	xafogós	bafarós
	plorós		
-ut/ -uda	llargaruda		

Parasíntesi

	encimbellat		
--	-------------	--	--

Derivació zero o conversió

adj>subst	∅		
-----------	---	--	--

Composició

no incl.Fabra	∅		
incl.Fabra	esmaperdut		

Si ens fixem en el quadre, ens adonem que la majoria de derivats són valoratius, especialment diminutius, o bé formes adverbials en -ment, tan freqüents que no les hem indicades totes. Pel que fa a la resta, si bé el nombre absolut de termes derivats és prou elevat, cal tenir en compte que el text és molt més llarg, i per tant ens trobem amb una quantitat relativa molt menor. Per altra banda, ens adonem també que la majoria són mots lexicalitzats, és a dir, seguint el criteri que havíem utilitzat amb el conte anterior, que són recollits al DGLC.

Si deixem de banda els valoratius (augmentatius en -arro, o -às; diminutius en -ó i -et) només 6 dels mots derivats que hi trobem es poden considerar creacions per derivació de l'autor (respecte als 10 que havíem trobat a "Joan Feréstec", text que, com hem dit, és molt més curt). Aquests són: **gallam**, **marejador**, **escoladís**, **trampeladís** (en parlarem amb més profunditat més endavant), **escarrassament**, **bafarós**, a més d'**encimbellat**, cas particular format

simultàniament per un prefix en- i un sufix -at, i que classifiquem com a parasintètic seguint el suggeriment de Cabré (2002: 765).

Podem deduir, doncs, que Riba ha anat madurant uns criteris de creació que s'han allunyat de les indicacions de Fabra, si més no pel que fa a l'ús dels derivats. Si bé n'utilitza de valoratius perquè això donarà un to "rondallístic" al seu text, ja no considera necessari utilitzar-ne d'altres per donar-los nova vida com Fabra reclamava: és rellevant, per exemple, que no aparegui cap sufix -ívol en tot aquest conte.

Cultismes i arcaïsmes?

Tampoc aquí trobem cultismes o arcaïsmes pròpiament dits però sí alguns termes poc utilitzats en contextos col·loquials i que en principi no ens esperaríem en un tipus de text com el que ens ocupa. Respecte a "Joan Feréstec", on els termes d'aquest tipus podien ser justificats gairebé sempre per motius de precisió semàntica, les justificacions aquí es fan més difícils.

- **batxiller** (adj). Malgrat que aquest mot aparegui al DCVB i també al Diec2 com a terme del lèxic comú, fins i tot amb l'accepció que li trobem aquí de "tafaner", Coromines en comenta la gairebé nul·la vigència en l'actualitat: "amb la fi de l'EM el mot entra en irremeiable decadència en català" (DECat, I, 736, a). Efectivament, el CTILC només en recull dues ocurrències al segle XX: la primera és la que tenim aquí, i la segona a l'edició de 1938 d'*Aloma* (com sabem, l'estil de Mercè Rodoreda va evolucionar molt després d'aquesta publicació).

- **pler**. Remetem al que dèiem respecte a aquest terme a "Joan Feréstec".

- **sollevar**: en parlarem en tractar les variants de les diverses edicions.

- **esfreixurar-se**. Aquest terme ens resulta estrany malgrat que Coromines comenti (DECat IV, 191, a) que devia ser molt popular i malgrat aparegui tant al DGLC com al Diec2 etc, sempre amb el sentit d'"escarrassar-se". Efectivament, el CTILC només en recull dues ocurrencies a més de la que ens ocupa. La primera a *La parada*, de Joaquim Ruyra (1919) i la segona a *Els tres al·lucinats* de Puig i Ferrer (1926).

- **albirar**. Aquest cas és una mica diferent, ja que el verb "albirar" no és tan poc freqüent com podríem pensar (1205 ocurrencies al CTILC, en les dues formes "albirar"-"ovirar"). Riba l'utilitza en 22 ocasions en tota la seva obra, sempre amb una voluntat de precisió semàntica. Les diferents ocurrencies d'aquest verb ens el presenten amb l'accepció de 'pensar, considerar', que Coromines considera d'ús antic (DECat I, 150, b), però sobretot amb l'accepció que tenim aquí, és a dir 'percebre des de lluny, arribar a veure al lluny' (DECat I, 150, b):

Per una finestra de l'obrador, el bon fuster l'**albira** tot just[...] (OC/5: 329)

Un altre exemple d'ús ribià amb aquesta accepció poden ser els dos versos ben coneguts de l'elegia segona, de les *Elegies de Bierville*, on el valor semàntic del verb que té per objecte la imatge de Súnion és ben clar:

per l'exiliat que entre arbredes fosques t'**albira**
súbitament, oh precís, oh fantasmal! [...]

- **cloquer**. A l'entrada *cloquer*, el Diec2 ens remet a "campanar", i Coromines per la seva banda comenta (DECat, II, 764, a), amb algunes matisacions¹⁰², que es tracta d'un arcaisme. És rellevant que Riba l'utilitzi en aquest conte: això ens confirma que la seva actitud envers la llengua aquí és diferent. És cert que en tota l'obra ribiana recollida al CTILC no trobem mai "campanar", però les 3 ocurrencies que hi trobem de "cloquer" apareixen en obres que poden compartir una mateixa actitud lingüística: a més de la que trobem aquí, en tenim un exemple en una obra del 1915: *Històries extraordinàries*; i un altre en un text poètic: *Estances, llibre segon*, del 1930.

- **engorjar**. Segons Fabra (DGLC), l'única accepció d'aquest verb seria "Ficar a la gorja, fer engolir a la força, engargullar"; segons Coromines, en canvi, seria només un derivat de 'gorg', i per tant un terme de descripció geogràfica. Si ens fixem en els usos que trobem efectivament tant al CTILC com també a les definicions del DCVB, les accepcions són diverses i justament la més freqüent és la que trobem aquí.

DCVB: **2.** Fer-se passar per la gorja; engolir; cast. *engullir, tragar*. S'aturà per a engorjar tres o quatre forquillades, Víct. Cat., Sol.38. || **3.** fig. Engolir. Obre sa gola la terra | y engorje l'infern als franchs, Camps i F., Poes. 81;

Al CTILC veiem com aquesta accepció, tant en senti propi com en sentit figurat, representa una mica més de la meitat del total de les ocurrencies presents (17/32), sense que hi tingui cap influència el període cronològic. Riba segueix, doncs, l'ús corrent, tot i que s'allunya de Fabra i de Coromines.

¹⁰² "MiF l'usa decididament des de ben jove" (DeCat, II, 764, a). A l'entrada "campanar", Coromines comenta encara: "amb caràcter no tan predominant des dels orígens, com podria donar a entendre la seva difusió tan general avui en les quatre regions de la llengua" (DeCat II, 464, a).

- **dropo**. Comentem aquest terme perquè ocupa una posició rellevant en ser el nom del protagonista i perquè Riba el va preferir a l'adjectiu que tenia com a idea inicial, que era, com ens diu Sullà, "peresós" (SULLÀ 1992a: 39; GUANSÉ 1928). "Peresós" és un terme estrany a l'idiome ribià: en trobem una sola ocurrència dins tota l'obra ribiana recollida al CTILC. Aquesta única ocurrència es troba a la primera versió de l'*Odissea* i Riba la canviarà a la segona versió, el 1953:

Od. (1919, I: 128) "Nausica, per què et posà al món, tan peresosa, la mare?";

Od. (1953: 115) "Nausica, i doncs, ¿per què et va parir tan deixada la mare?".

"Dropo", en canvi, apareix en 8 ocasions en l'obra ribiana i és especialment rellevant que es mantingui tant a la primera versió de l'*Odissea* com a la segona. Coromines no indica que hi hagi cap diferència de genuïtat entre un i altre, per tant la preferència de Riba és personal. Potser hi podria haver influït, creiem, el fet que "dropo" sembla, si més no, més idiomàtic que "peresós", el qual recorda molt el castellà "*perezoso*". Com a alternativa a "dropo", Riba prefereix "mandra": tant el substantiu: 4 ocurrències dins aquest mateix conte; o, com hem vist, l'adjectiu invariable (en una carta, veg. més amunt, pàg. 242).

Lèxic especialitzat

De la mateixa manera que a *Guillot, bandoler* i a "Joan Feréstec" trobàvem mots especialitzats de l'ofici del carnisser o del registre bèl·lic amb

una intenció irònica evident (vegeu més amunt els apartats corresponents), aquí l'ofici del pare d'en Joan justifica l'ús de mots tècnics com "aiguacuit". La intenció, però, ja no és irònica, com vèiem en aquells dos contes, sinó de precisió.

- **aiguacuit**: el mot apareix al DGLC ("Cola, pasta feta coent retalls de pells i que, dissolta en aigua calenta, serveix per a enganxar"), tot i que es tracta d'un terme poc utilitzat en obres narratives. El CTILC en recull un total de 39 ocurrences, de les quals només 10 en textos de narrativa.

- **gúbia**: també apareix al DGLC ("Enformador de làmina semicircular"), mentre el CTILC en recull un total de 38 ocurrences, de les quals només 6 en obres de narrativa.

- **grop**: DGLC "Nus de la fusta; concreció envoltada d'un material diferent o menys dur, per ex., en un vidre, en una gemma, en una roca, en el sòl. [...]". Al CTILC trobem les diferents accepcions d'aquest mot, entre les quals la utilitzada aquí per Riba.

A més d'aquests tres exemples, podem incloure en aquest apartat substantius d'eines o objectes, o verbs relacionats amb l'ofici de fuster com: "ribot", "bast", "encenall", "enformador", "desbastar".

Adjectivació

No podem deixar aquesta anàlisi dels aspectes lèxics rellevants en aquest conte sense fer referència a l'adjectivació.

Hem vist com Riba abandona o si més no redueix aquí alguns dels recursos que havia utilitzat de manera productiva a "Joan Feréstec", com la creació de mots per derivació, la fraseologia, etc. Augmenta en canvi de forma exponencial la descripció i per tant la presència d'adjectius. En tenim un bon exemple a la descripció de la rampa que porta fins a la part alta de l'illa (*OC/5*: 326):

la rampa **zigzaguejant**, que tenia uns esglaons **suaus, llargs**, dolçament **encatifats** de fems.

Cal dir que aquest recurs ja era present al conte immediatament anterior, seguint l'evolució de l'estil que ja hem notat en altres ocasions. Així, no ens podem estar de citar la frase següent, de "Joan Golafre", on trobem a més una comparació que és una imatge poètica (*OC/5*: 311):

Quatre hores caminà, **lent, convex i trontolladís**, com un carro de vela [...] al llarg de la mar **riolera**.

Doblets sinonímics

En aquest conte ens trobem amb diversos casos d'això que denominem "doblets" i dels quals hem parlat només de passada a "Joan Feréstec".

Aquests termes que veurem tot seguit poden ser sinònims o quasi sinònims i tenen generalment un ús diferenciat segons el registre. Tot i que en molts casos els diccionaris no ho recullin, el lector mitjà els classifica com a més o menys cultes, o fins i tot com a més o menys correctes.

A "Joan Feréstec" només havíem localitzat un sol cas d'aquesta mena, que seria el doblet "ser"/"ésser", mentre aquí en veurem diversos. Presentem el mot que apareix al conte i analitzem l'ús que en fa Riba en relació amb l'altre terme del doblet.

- **adobar**. Amb l'accepció de "Posar en bon estat una cosa que estava rompuda o espanyada; cast. *remendar, recomponer, arreglar*" (DCVB), aquest terme va ser considerat per molts correctors preferible a "arreglar", cosa que va portar una certa polèmica de la qual parlava encara Ricard Fité el 2004: "Entre les entrades que l'*Avui* considera acceptables i que l'IEC no beneeix fins al 1995 hi ha: *acollida, aforat, [...] arreglar* ('reparar', 'adobar') [...]" (FITÉ 2004: 30). Cal dir que Coromines considerava "arreglar" totalment genuí (DECat VII, 219, a): "Tenen tort certament els pseudo-puristes que creuen que *arreglar* sigui menys bon català que *arranjar*, manlleu francès, mentre que *arreglar* apareix ens els textos catalans, com veiem, 350 anys abans que en castellà".

Si ens fixem en l'ús que en fa Riba segons els textos recollits al CTILC, veiem com una certa predilecció per "adobar" no el priva d'utilitzar també "arreglar", sense que puguem trobar-hi motivacions de registre ni tampoc cronològiques: a "Joan Barroer", per exemple, hi utilitza tots dos termes com a sinònims. A la seva obra en general, per altra banda, sobre un total de 17 ocurrències de tots dos termes veiem com "arreglar" apareix 7 cops i "adobar" 10 (dels quals, però, 3 presenten una accepció diferent). El fet que aquí aparegui "adobar" no ens ha de portar, doncs, a conclusions de purisme o d'ultracorrecció que serien exagerades.

- **finar**. Riba utilitza en la seva obra, de forma coherent amb els índexs de freqüència generals, preferentment "morir" i no "finar" (CTILC: a

l'obra ribiana 248 ocurrencies de "morir" i només 66 de "finar"). A *Sis Joans* també trobem una proporció semblant (4 "morir" i 1 "finar"), però el que ens sembla especialment rellevant és que l'única ocurrencia de "finar" al recull és a "Joan Dropo". Aquest fet confirma altre cop com en aquest conte la seva actitud lingüística ha canviat.

- **finir**. Coromines (DECat III, 1000, b) considera aquest verb com a "modernament desaparegut de la llengua corrent" i afegeix que pot ser utilitzat només "com a terme poètic o del llenguatge elevat". Efectivament, només en trobem 7 ocurrencies en tota l'obra ribiana i és rellevant, doncs, que aparegui en aquest conte, pel mateix motiu que ja hem comentat en el cas anterior.

- **cercar**. Com ens diu Coromines (DECat II, 675, b), la concurrència que ha sofert aquest verb amb el castellanisme "buscar" ha fet que avui tingui una vitalitat molt migrada, excepte a les Illes Balears. És interessant, doncs, l'ús que en fa Riba, perquè representa una seva presa de posició: no trobem cap ocurrencia de "buscar" en tota la seva obra recollida al CTILC. Recordem altres posicions d'escriptors que esmenta Coromines (DECat II, 354, a): Verdaguer intenta "reaccionar contra la condemnaió definitiva" de "cercar" com a arcaica, però per altra banda, per a ell "*buscar* era un verb digne de les ocasions més agosarades"; en canvi Pere Coromines, és a dir un escriptor de l'escola de *L'Avenç*, "va usar, cada vegada més, *cercar* en la seva prosa de to elevat, per poc que ho fos".

- **darrer/últim**: Riba utilitza tots dos adjectius amb una preferència per "darrer", preferència més marcada si tenim en compte que moltes de les ocurrencies del mot "últim" són en realitat dins la locució adverbial "a

l'últim" (CTILC, ocurrencies dins l'obra ribiana: "darrer" 128; "últim" 91, de les quals 42 "a l'últim"). Pensem que Fabra (DGLC) recollia exclusivament aquesta locució i que Coromines, malgrat reconegui que "últim" és un mot molt usual avui (DECat VIII, 975,a), parla de "darrer" (DECat, VII, 265, b), amb un entusiasme que no ens podem estar de reproduir aquí: "la nitidesa del gran mot, que a tots els nostres països serva una aura esplèndida, de llargs segles catalans[...]". El criteri de Riba és doncs coherent amb el que hem anat veient al llarg d'aquest estudi. Pel que fa concretament al conte que ens ocupa veiem com el canvi d'actitud lingüística de què ja hem parlat radicalitza la posició de l'autor, de manera que hi trobem exclusivament "darrer" mentre "últim" només apareix dins la locució "a l'últim". En altres contes anteriors del mateix recull, en canvi, hi podríem trobar alguna ocurrencia d'"últim" com a simple adjectiu: dins "Joan Barroer" i "Joan que turmentava les bèsties".

- **trampa**. Si bé hi ha hagut una tendència a preferir el més nostrat "parany", "trampa" és igualment correcte i el trobem tant al DGLC com al DECat (VIII, 711 i següent entrada "trapa"). Albert Jané en feia una defensa a la columna "El llenguatge" el 1978 (dins *Avui*, 24/XI/78). Riba l'utilitza aquí de forma coherent amb el tipus de llenguatge que vol adoptar.

- **batallada**. No cal que ens entremetiguem massa amb aquest substantiu sinònim idèntic de "campanada" (al DIEC2 i també al DCVB tots dos presenten la mateixa definició). Al llarg de la història i tal com podem comprovar al CTILC, tots dos termes han estat utilitzats de forma més o menys equivalent, però podem trobar un matís diferent, entre l'un i l'altre, indicat per Coromines (DECat I, 730, b) en referiment a

"batallada": 'campanada, sense ventar la campana'. En aquest sentit, dins el context del conte que ens ocupa aquesta forma és més adient, ja que es tracta d'un càstig i la connotació de dolor pot ser més forta si es concentra l'atenció en el cop del batall i les seves conseqüències, més que en la campana que es venta.

Rareses i hàpaxs

Veurem a continuació alguns mots, formes o accepcions molt poc freqüents i fins algun hàpax. Ens interessen perquè són veritables rareses i ens sorprenen encara més en un context de conte infantil.

Per una banda ens corroboren el fet que Riba està utilitzant un nivell de llenguatge diferent al dels contes anteriors. Per altra banda també ens demostren que Riba se sent molt més segur respecte a la llengua: de la mateixa manera que hem vist com utilitzava algun castellanisme, aquí veurem com utilitza alguna paraula amb una accepció que no és ben bé la que recullen els diccionaris.

- **coronisa**. No sabem per quin motiu Riba prefereix aquesta forma a la més freqüent "cornisa", que per altra banda ell mateix utilitza en un altre cas, segons el CTILC. Coromines (DECat II, 941, b) esmenta aquesta forma secundària sense fer-hi comentaris específics i per tant no ens hi entretindrem, però citem el mot com a sorprenent dins el context.

- **trampeladís**. Trobem aquí l'única ocurrència, segons el CTILC, d'aquest adjectiu derivat d'un verb "trampelar" que també és molt poc freqüent. És justament aquest verb que ens interessa aquí. Segons Coromines (DECat, VIII, 249, b), "trampelar" és predilecte de Verdaguer, del qual trobem dues ocurrències d'aquest verb al CTILC.

Les úniques altres dues són de Cebrià de Montoliu, dins *Institucions de cultura social* (1903), i, de Guerau de Liost a *Selvatana amor* (1920).

- **erol**. Aquest substantiu és problemàtic, perquè l'accepció amb què Riba l'utilitza s'allunya de totes les definicions presents als diccionaris (DGLC, DCVB, DIEC2) i també del que diu Coromines (DECat, III, 418, b). Tots els lexicògrafs semblen estar d'acord que l'"erol" ha de tenir alguna relació amb sembrats, horts, flors o bolets, així com veiem en general en els textos recollits al CTILC; el mateix Riba a les altres tres ocurrencies del mot segueix aquest criteri, però no aquí: "L'**erol** de platja i la mica de moll són deserts" (*OC/5*: 336).

- **de bocons**. Ens sorprèn aquí l'ús de la preposició "de", quan sembla que la forma més idiomàtica d'aquesta locució seria amb "a".

El Diec2 recull únicament la forma amb la preposició "a" i el DCVB defensa fins a tal punt aquesta construcció que en proposa la grafia "abocons". Coromines (DECat,II,19,a), tot i ser contrari a aquesta grafia, també presenta la forma amb la preposició "a", però cal dir que ell mateix usa en altres llocs totes dues construccions (DECat, II, 19, b; DECat, II, 20,a). Al CTILC també hi trobem ocurrencies de totes dues, però de les 9 ocurrencies de la locució amb "de", 6 són de Riba i només 3 d'altres autors, mentre les 4 que presenten la forma amb "a" són d'autors tan diversos com Joan Santamaria (1935), Ferran Soldevila (1956), Manuel de Pedrolo (1979) i el mateix Pompeu Fabra (a la *Gramàtica* anomenada "pòstuma", del 1956).

La forma usada per Riba ha estat considerada prou rellevant per a ser recollida al DDLC, justament amb l'exemple que trobem aquí, cosa que en demostra encara la importància.

- **esbotzar**. No és gens freqüent utilitzar aquest verb per a dir "trencar un sobre", com tenim al nostre context, acció per a la qual ens esperariem més aviat "esquinçar" o "estripar".

Ho podem comprovar veient les ocurrencies recollides al CTILC. D'aquestes, en trobem una: "aquell beneit del nuador **ha esbotzat** uns papers que feien de vidre d'una finestra de la quadra" (*El cor del poble*, Ignasi Iglésias, 1902), en què es parla de papers, però aquests fan la funció del vidre. En trobem, però, una altra, on l'objecte esbotzat és un telegrama, i és per tant similar a la que tenim aquí; tanmateix es tracta d'un text poètic: "Ja n'agafa un a l'atzar; ben de pressa l'**esbutzava**" (*Brins a l'oratge*, Joan Pons i Marquès, 1975). Creiem justament que Riba utilitza aquest verb de forma hiperbòlica, segons un criteri potser més adient al llenguatge poètic, que ja hem vist que és el seu objectiu en aquest conte.

Les dues edicions del conte: col·lació i anàlisi de variants

Presentem a continuació el quadre de les variants entre la primera edició, que en aquest cas és la de 1928, ja que el conte no va aparèixer publicat abans, i la segona, és a dir la darrera que Riba va poder supervisar. Com en el cas de "Joan Feréstec", aquestes variants no afecten els aspectes que ja hem estudiat.

Indiquem també les variants introduïdes per Sullà en la seva edició de les *Obres Completes* de 1992. Com hem comentat abans, en curar aquesta edició Sullà, que en principi pretenia presentar fidelment la darrera versió revisada per l'autor, modifica el text original de 1951 i veurem com en algun cas el canvi és especialment rellevant.

Joan Dropo

Variants: quadre complet

	1928	1951	Sullà
1	En Joan	en Joan	
2	recó	=	racó
3	En Joan	en Joan	
4	destroces	destrosses	
5	sublevat	sollevat	
6	volia ajudar-la	la volia ajudar	
7	En	en	
8	de repent	d'improvís	
9	tofes	copes	
10	Hi veia una trampa	=	Hi havia una trampa
11	arronçant	arronsant	
12	per a	=	per
13	trenta tres	trenta-tres	
14	d'En Joan	d'en Joan	
15	Li féu l'efecte	Li va fer l'efecte	
16	Quan a l'últim	=	Quan ø l'últim
17	els poblets	els pobles	
18	reconet	=	raconet
19	eren	eran	
20	volia repartir-la	la volia repartir millor	
21	Però al cinquè dia	=	Però el cinquè dia
22	d'En Joan	d'en Joan	

23	Mentrestant En Joan	Mentrestant en Joan	
24	els ulls a En Joan	els ulls a en Joan	
25	i torna a cloure'ls	i els torna a cloure	
26	es mira fit En Joan	es mira fit en Joan	
27	dóna a en Joan	dóna a en Joan	
28	volen anar-se'n	se'n volen anar	
29	de tant en tant ne treuen la citació	de tant en tant en treuen la citació	
30	quaranta cinc	quaranta-cinc	
31	quaranta dos	quaranta-dos	
32	recons	=	racons
33	enternir	entendrir	
34	d'En Joan	d'en Joan	
35	per En Joan	per en Joan	
36	no veu En Joan	no veu en Joan	
37	corre cap al seu marit	corre cap el seu marit	
38	el pare d'En Joan	el pare d'en Joan	
39	posant-li una mà [...] a sobre	posant-li una mà [...] a damunt	
40	Ell la rebutja	Ell la repel·leix	
41	això l'esbrava	això el desfoga	
42	no sap a qui vol matar	no sap qui vol matar	
43	com En Joan	com en Joan	
44	crida En Joan	crida en Joan	
45	s'hagués pogut arrapar en unes mates	s'hagués pogut arrapar a unes mates	
46	Mentrestant, En Joan	Mentrestant, en Joan	
47	culpable, En Joan	culpable, en Joan	

48	el pare callà, En Joan	el pare callà, en Joan	
49	El Pare es sentí vençut	El pare se sentí vençut	
50	la segona: En Joan	la segona: en Joan	
51	es convulsiona tot	es convulsa tot	
52	el cap d'En Joan	el cap d'en Joan	
53	deixà la copeta del màstic	deixà la copeta de màstic	
54	tormells	turmells	
55	podia aturar-se	es podia aturar	
56	inmòbil	immòbil	
57	mànegues	remolins d'aire	
58	giravoltadisses	crystal·lines	
59	la volta cristal·lina	la volta pura del cel	
60	enterniment	entendrint	
61	aixeca els ulls en l'aire	aixeca els ulls enlaire	
62	"Germanet rossinyol -- pensa--; com t'estimo...	"Germanet rossinyol -- pensa--; rossinyol miraculós, que ara cantes fora del teu temps: com t'estimo...	
63	el cap d'En Joan	el cap d'en Joan	
64	hora darrera hora, En Joan	hora darrera hora, en Joan	
65	ha trescat ø la serra	ha trescat per la serra	
66	sense objecte, En Joan	sense objecte, en Joan	
67	recó	=	racó
68	una infants	uns infants	
69	De sobte, En Joan	De sobte, en Joan	

70	sinistres, En Joan	sinistres, en Joan	
71	Vina	Vine	
72	Vina...	Vine...	
73	per fer-ne fugir les males idees	=	per fer-se fugir les males idees
74	Ves-hi	Vés-hi	
75	el cervell d'En Joan	el cervell d'en Joan	
76	el metge, En Joan	el metge, en Joan	
77	Però En Joan	Però en Joan	
78	volgué esperar-se	es volgué esperar	
79	Però En Joan	Però en Joan	
80	no volia entretenir-se	no es volia entretenir	
81	el pare d'En Joan	el pare d'en Joan	
82	De la seva antiga peresa	=	De la ø antiga peresa
83	I recordant-se del rossinyol d'aquella lúgubre nit del seu càstig, ø	I recordant-se del rossinyol d'aquella lúgubre nit del seu càstig, com si també sortís del seu temps...	

Nota a l'edició de Sullà

Abans d'analitzar les variants entre les dues edicions aparegudes en vida de Riba, cal fer un comentari sobre l'edició de les obres completes curada per Enric Sullà, l'any 1992, la més moderna de l'obra ribiana tot i que hagin passat vint anys.

Com ja havíem indicat pel que fa a "Joan Feréstec", malgrat la meticulositat de Sullà, la manca d'un aparat crític pot portar a lectures filològicament errònies, i això es pot veure de forma concreta aquí. Si l'estudiós declara, en la seva "Nota a l'edició":

el criteri que he aplicat ha estat d'adoptar les solucions de l'última edició de què va tenir cura Carles Riba mateix (SULLÀ 1992b: 64),

i minimitza els canvis que ha introduït als textos recollits, declarant que es tracta únicament de modificacions en casos de "vacil·lació estrictament ortogràfica" (SULLÀ 1992b: 64) que ha corregit "d'acord amb les normes vigents" (SULLÀ 1992b: 64), el cert és que en el context de la nostra recerca, i en el conte que ens ocupa, els canvis són rellevants.

Cal dir que la intervenció de l'editor és notable en aquest conte però no ho era al que hem estudiat anteriorment. A "Joan Feréstec" havíem trobat únicament dues modificacions entre el text de 1951 i l'edició de Sullà, mentre aquí són més abundants.

D'aquestes, algunes probablement són errors d'impremta:

De la seva antiga peresa > De la ø antiga peresa. (OC/5: 339)

D'altres poden ser qüestions de sintaxi que no estudiarem aquí:

Però al cinquè dia > Però el cinquè dia (OC/5: 327)

mentre un cas resulta especialment rellevant per al nostre treball.

Efectivament, Sullà fa les següents modificacions de forma sistemàtica:

recó > racó; reconet > raconet; recons > racons,

Hauria estat realment rellevant que aquest canvi s'hagués produït el 1951, si tenim en compte les disputes que es van produir sobre la inclusió o no de la forma "racó" a la segona edició del Diccionari Fabra (que apareixeria finalment amb "racó" com a forma exclusiva el 1954).

Vegem només com a exemple d'aquestes discussions alguns fragments de la carta de Coromines a Riba del 14 d'octubre de 1954: el lingüista hi insisteix, des de Chicago, que la nova edició no aparegui abans que ell hagi tornat i hagi tingut l'oportunitat de defensar una sèrie de canvis, entre els quals apareix "racó".

Vol dir, doncs, que tot el diccionari ja està tirat fins a la Z? Suposo que sí (millor que m'equivoqués). [...] L'Aramon va oposar una resistència estrènia a deixar discutir i posar a votació els canvis que jo proposava sobre alguns mots, especialment *viuda*, *pendre* i *racó*. La resistència va arribar fins a l'extrem d'abusar de la seva funció de secretari per impedir que això constés en acta com a proposat per mi [...]" (FERRER - PUJADAS 2002: 125).

En tota la correspondència i tal com ja hem dit en un altre lloc (TURULL 2008: 74), Riba era la figura conciliadora entre Coromines i Aramon, però tot i així no accepta la proposta del lexicògraf fins que aquesta no ha estat admesa oficialment dins la nova edició del Diccionari.

Efectivament, la primera ocurrència (i l'única) de la grafia "racó" que el CTILC recull dins l'obra ribiana és a *Esbós de tres oratoris*, publicat el 1957, mentre a la versió de l'*Odissea* de 1953 es manté encara exclusivament "recó"¹⁰³.

¹⁰³ No esmentem l'únic cas de "racó" a *Sis Joans*, que en proporció a les 12 ocurrències totals no ens sembla representatiu i que també podem imputar a un simple error d'impremta.

Variants ortogràfiques

Deixant, doncs, de banda el cas de "recó"/"racó", passem a analitzar en primer lloc les modificacions ortogràfiques introduïdes per Riba respecte a la versió de 1928 a la darrera edició curada per ell mateix, és a dir la de 1951.

	1928	1951
1	En Joan	en Joan
3	En Joan	en Joan
4	destroces	destrosses
7	En	en
11	arronçant	arronsant
13	trenta tres	trenta-tres
14	d'En Joan	d'en Joan
17	els poblets	els pobles
19	eren	eran
22	d'En Joan	d'en Joan
23	Mentrestant En Joan	Mentrestant en Joan
24	els ulls a En Joan	els ulls a en Joan
26	es mira fit En Joan	es mira fit en Joan
27	dóna a En Joan	dóna a en Joan
30	quaranta cinc	quaranta-cinc
31	quaranta dos	quaranta-dos
34	d'En Joan	d'en Joan
35	per En Joan	per en Joan
36	no veu En Joan	no veu en Joan

38	el pare d'En Joan	el pare d'en Joan
43	com En Joan	com en Joan
44	crida En Joan	crida en Joan
46	Mentrestant, En Joan	Mentrestant, en Joan
47	culpable, En Joan	culpable, en Joan
48	el pare callà, En Joan	el pare callà, en Joan
50	la segona: En Joan	la segona: en Joan
52	el cap d'En Joan	el cap d'en Joan
54	tormells	turmells
56	inmòbil	immòbil
63	el cap d'En Joan	el cap d'en Joan
64	hora darrera hora, En Joan	hora darrera hora, en Joan
66	sense objecte, En Joan	sense objecte, en Joan
68	una infants	uns infants
69	De sobte, En Joan	De sobte, en Joan
70	sinistres, En Joan	sinistres, en Joan
71	Vina	Vine
72	Vina...	Vine...
74	Ves-hi	Vés-hi
75	el cervell d'En Joan	el cervell d'en Joan
76	el metge, En Joan	el metge, en Joan
77	Però En Joan	Però en Joan
79	Però En Joan	Però en Joan
81	el pare d'En Joan	el pare d'en Joan

Generalment, ens adonem que els canvis són adequacions als criteris fabrians, però amb matisos que analitzarem a cada lloc. Cal tenir en compte que alguns poden correspondre a errors d'impremta, per exemple la variant n. 19: "eren" > "eran", o les grafies "inmòbil" (variant 56) o "ves-hi" de l'edició de 1928¹⁰⁴ (variant 74).

- En/en

Per al canvi de la grafia majúscula/minúscula de l'article personal "en", remetem al que ja havíem dit al capítol sobre "Joan Feréstec".

- destroces > destrosses

Al DGLC, Fabra distingia entre *destroçar* "Rompre, deformar etc" i *destrossar* "desatrossar", derivat de *trossar*, és a dir "ajustar al cos (una peça de vestir) amb cordons o vetes etc", i en una de les converses filològiques (14/X/1920, FABRA 2010: 327) condemnava explícitament la grafia "destrosses", preferint-li "destroces". Això no obstant, segons Coromines (COROMINES 1974²: 92) ell mateix havia recomanat posteriorment canviar aquesta regla. Efectivament, Fabra afirma en una carta del 1948 adreçada a Coromines i datada a Prada, 20 de novembre de 1948:

Teniu tota la raó quan dieu [...] que la dualitat *tros-destroçar* constitueix una dificultat ortogràfica desconcertant (FERRER-FERRER-PUJADAS 1998: 79).

¹⁰⁴ La grafia "inmòbil" no és recollida al CTILC, tot i que aparentment hi hauria de ser, probablement perquè es considera efectivament un error d'impremta.

A diferència del que va passar amb "recó"/"racó", per als quals va ser necessària com ja hem vist una pressió important de Coromines, aquest canvi va ser acceptat per l'Institut sense problemes i, doncs, lògicament, per Riba ja el 1951.

- arronçar > arronsar

Quelcom de semblant passa amb "arronçar", que Fabra, tot i haver-ne acceptat la grafia al DGLC, tenia la intenció de modificar en "arronsar", tal com veiem en una carta a Joan Coromines de 20 d'abril de 1948.

És interessant llegir en aquest document com el mateix Fabra tenia dubtes sobre l'acceptació per part de l'IEC de totes les seves esmenes: "Tinc motius per creure que alguns dels canvis que proposarem vós i jo no obtindran, absent jo, l'aprovació dels actuals membres actius de la Secció" (FERRER-FERRER-PUJADAS 1998: 73). Efectivament, del grup d'onze esmenes on hi ha inclòs "arronsar" i que ell considerava que podrien ser acceptades sense problemes, finalment només tres, entre les quals el terme que ens ocupa, van aparèixer modificades a la segona edició del diccionari.

- trenta tres > trenta-tres; quaranta cinc > quaranta-cinc; quaranta dos > quaranta-dos

En un treball que Fabra va deixar inèdit sembla que el lingüista era contrari a la grafia dels numerals amb guionet (FERRER-FERRER-PUJADAS 1998: 159), però el fet és que ja al *Diccionari ortogràfic* de 1917 els numerals apareixen en la forma que coneixem (FABRA 2008: 664 "vint-i-dos"; "vint-i-dosè") i la regla no ha canviat fins ara. Riba modifica, doncs, de forma sistemàtica tots els numerals del text per adequar-los a la normativa.

- tormell > turmell

De la mateixa manera, la grafia "turmell" ja era considerada la forma correcta a la primera edició del DGLC i Fabra en parlava fins i tot de forma

explícita en una de les *Converses Filològiques* (n. 681 de 15/VII/1925, recollida a FABRA 2010: 686) considerant "tormell" una "falta d'ortografia". Riba corregeix, doncs, el terme segons la normativa.

- vina > vine

En aquest cas, tant el *Diccionari ortogràfic* com la *Gramàtica catalana* de 1918 i també les *Converses Filològiques* (FABRA 2010: 269; 489) confirmen que Fabra considerava inicialment "vina" la forma correcta¹⁰⁵. El DGLC en la seva segona edició també opta per aquesta grafia. Segons Coromines (COROMINES 1974²: 92) es tracta d'un canvi ja recomanat "pel Mestre en vida seva" i Riba l'accepta, com segurament també ho havia fet l'Institut de forma extra-oficial, ja el 1951.

Variants lèxiques i estilístiques

Paral·lelament a les modificacions ortogràfiques, moltes de les variants lèxiques segueixen el criteri d'adequació a la normativa fabriana, però cal analitzar-les més d'a prop. Alguns canvis en el lèxic provoquen nous canvis que podem classificar com a estilístics.

	1928	1951
5	sublevat	sollevat
8	de repent	d'improvís

¹⁰⁵ Com ja hem dit, algunes edicions d'aquests textos fetes després de la mort del lingüista modifiquen la grafia de "vina" en "vine", generalment sense indicar la intervenció sobre el text original. Sortosament, l'edició de les *Obres completes* (FABRA 2005-2013) esmena aquesta tradició poc filològica.

9	tofes	copes
33	enternir	entendrir
40	Ell la rebutja	Ell la repel·leix
41	això l'esbrava	això el desfoga
51	es convulsiona tot	es convulsa tot
57	mànegues	remolins d'aire
58	giravoltadisses	crystal·lines
59	la volta cristal·lina	la volta pura del cel
60	enterniment	entendriment
62	"Germanet rossinyol -- pensa--; com t'estimo	"Germanet rossinyol -- pensa--; rossinyol miraculós, que ara cantes fora del teu temps: com t'estimo
83	I recordant-se del rossinyol d'aquella lúgubre nit del seu càstig, ø	I recordant-se del rossinyol d'aquella lúgubre nit del seu càstig, com si també sortís del seu temps

- sublevat > sollevat

Riba modifica el seu criteri d'ús de "sublevar" després de la publicació de la primera edició del DGLC, on aquest verb i els seus derivats no apareixen. Segons Coromines, tant "sublevar" com "sublevació" van ser repudiats per Fabra i el seu dictamen és totalment motivat, de manera que el nostre autor accepta la indicació del lingüista i modifica de forma sistemàtica tots els usos que n'havia

fet, no només en aquest conte, sinó també a la segona versió de l'*Odissea*, com veiem consultant el CTILC:

i **sublevà** una maror com un déu no diria, i l'onatge no em comportava d'ésser dut a dalt l'armadia (Odissea I, pàg. 150, l. 22)

i **sollevà** una maror com un déu no diria, i l'onada no consentia que el raig em portés, per gemes que jo feia (L'Odissea 1953, pàg. 133, l. 24)

- de repent > d'improvís

Ja hem tractat aquest canvi al capítol sobre "Joan Feréstec".

- eterniment > entendriment; eternir > entendre

Coromines (DECat VIII, 413, a) no condemna totalment la forma "eternir", per a la qual troba ocurrències a l'obra d'autors de llenguatge tan espontani com el Baró de Maldà, o de la categoria fins i tot de Verdaguer, però admet que "té tot l'aire d'un castellanisme". Efectivament, Fabra no la va recollir al DGLC, mentre sí que la trobem al DCVB: Riba, doncs, modifica el seu text per adequar-lo a la normativa fabriana.

- es convulsiona tot > es convulsa tot

No trobem cap d'aquests dos verbs al cos de la primera edició del DGLC, però sí que trobem *convulsar* a l'Addenda.

- Ell la rebutja > Ell la repel·leix

Segons Fabra (DGLC) només "repel·lir" té l'accepció d'"allunyar violentament de si".

- això l'esbrava > això el desfoga

Fabra (DGLC) només recull "esbravar-se", verb pronominal, mentre admet "desfogar" també com a verb transitiu.

- mànegues > remolins d'aire

La fidelitat a les indicacions fabrianes obliga Riba a modificar el substantiu "mànega" perquè no seria adient en el context del conte: segons el DGLC només pot ser un remolí sobre l'aigua i no sobre la terra.

És molt probable que Riba pensés en el terme "mànega" a partir del conte de Ruyra "Mànegues marines", en què la utilització de l'adjectiu pot fer pensar que n'hi podria haver que es formessin sobre terra. Coneixem l'admiració general dels noucentistes per l'autor de *Marines i boscatges*, i a més, Riba s'havia adreçat a ell, com veiem en una carta de 1917 (GUARDIOLA 1993: 521), per proposar-li la publicació justament d'aquest conte dins la Biblioteca del Consell de Pedagogia.

Aquest canvi porta l'autor a haver de modificar també altres parts de la frase, concretament els dos punts següents.

- giravoltadisses > cristal·lines

Aquest canvi podria haver estat causat, com hem indicat al punt anterior, per la presència en aquesta versió de "remolins", que ja dóna la idea del moviment rotatori. De tota manera, és rellevant que en el canvi desaparegui una forma creada per derivació i sigui substituïda per una forma recollida al diccionari. Això confirma el desinterès de Riba en aquest conte pel que fa a la creació per derivació.

- la volta cristal·lina > la volta pura del cel

Com que acaba d'utilitzar l'adjectiu "cristal·lí", Riba en aquesta versió es veu obligat a canviar el qualificatiu de "volta", i es decideix per "pura", que per altra banda és un dels adjectius que preferirà en absolut dins la seva obra poètica (MEDINA 1986; GUANSÉ 1953).

- el rossinyol

Les variants 62 i 83 demostren que la meticulositat de Riba no es limita a les qüestions lingüístiques sinó que arriba fins i tot a l'etologia o, segons la tipologia de motius proposada per Veny-Mesquida (2004: 170), a la preocupació per les incoherències externes o referencials del missatge. El mateix Riba ho comenta en una carta a Josep M. Boix i Selva, el 4 d'agost de 1951, en què li comunica que aviat sortirà una nova edició de *Sis Joans*, però que ha hagut de corregir-hi alguns errors:

Mig per inexperiència de noi de ciutat [...] hi havien passat un parell d'errors greus en coses de la natura; els he corregits com he pogut[...] (GUARDIOLA 1991: 514).

Creiem, juntament amb Guardiola (1991: 515) i amb Veny-Mesquida (2004: 170) que l'error era que havia fet cantar el rossinyol de nit, i Riba corregeix el seu text afegint la consideració que es tracta d'un fet miraculós.

En realitat, cal dir que la tradició literària sempre ha fet cantar els rossinyols de nit: des de Shakespeare en el cèlebre diàleg de Romeu i Julieta sobre el rossinyol i l'alosa, a Oscar Wilde al conte "El rossinyol i la rosa". Potser aquest va ser un excés de meticulositat per part de Riba.

Altres variants

Quadre de les variants d'altres menes de les dues edicions de "Joan Drogo".

	1928	1951
6	volia ajudar-la	la volia ajudar
15	Li féu l'efecte	Li va fer l'efecte

20	volia repartir-la	la volia repartir millor
25	i torna a cloure'ls	i els torna a cloure
28	volen anar-se'n	se'n volen anar
29	de tant en tant ne treuen la citació	de tant en tant en treuen la citació
37	corre cap al seu marit	corre cap el seu marit
42	no sap a qui vol matar	no sap qui vol matar
45	s'hagués pogut arrapar en unes mates	s'hagués pogut arrapar a unes mates
49	El Pare es sentí vençut	El pare se sentí vençut
53	deixà la copeta del màstic	deixà la copeta de màstic
55	podia aturar-se	es podia aturar
65	ha trescat ø la serra	ha trescat per la serra
78	volgué esperar-se	es volgué esperar
80	no volia entretenir-se	no es volia entretenir

- morfologia pronominal

Tal com ja havíem vist al conte anterior, la modificació dels casos d'enclisi és sistemàtica.

A més, trobem un cas escadusser de pronom proclític en forma plena que és corregit per la forma reforçada a la segona edició del conte:

de tant en tant **ne** treuen la citació" > "de tant en tant **en** treuen la citació (OC/5: 329).

Riba corregeix també de forma sistemàtica els pronoms proclítics de tercera persona que davant d'una sibilant passen, per assimilació, de la forma reforçada a la forma plena. Segons Perea (2012: 358-359) la forma no

assimilada és, en els textos de Riba, la majoritària, però com veiem aquí, aquesta no és una tendència que continuï tot al llarg de la vida de l'escriptor¹⁰⁶.

- Li féu l'efecte > li va fer l'efecte

Com hem dit al conte anterior, la predilecció de Riba pel passat simple no és exclusiva, i si allà vèiem com modificava un passat perifràstic en un passat simple, aquí veiem l'exemple contrari.

¹⁰⁶ Per al seu estudi, Perea es basa en dos corpus: per una banda les cartes editades per Guardiola, que arriben fins el 1959, per l'altra, i aquesta és la part més consistent del material sobre el qual treballa, alguns textos de prosa que arriben fins el 1935 (PEREA 2012: 350-351).

IV

CONCLUSIONI

Nella travagliata storia culturale della Catalogna, scossa in particolare dalle conseguenze della guerra civile, Carles Riba è stato ampiamente citato non soltanto nella sua qualità di poeta, ma anche come linguista.

Così Joan Triadú nel suo studio già classico sulla poesia ribiana (TRIADÚ 1954: 11) iniziava il primo capitolo con questa affermazione: "*Carles Riba, com a lingüista que és --l'únic poeta català científicament preparat en lingüística, almenys fins a l'època en què començà a escriure[...]*". Affermazione ripresa da Medina nel 1984 e confermata dal titolo che Miquel Dolç dava al suo intervento al Simposi Carles Riba dello stesso anno: "*Carles Riba o la responsabilitat lingüística*" (DOLÇ 1986).

La posizione all'interno dell'Institut d'Estudis Catalans, la collaborazione con Fabra, il lavoro di correttore alla Fundació Bernat Metge, così come lo stesso ruolo di filologo classico oppure di scrittore potevano avallare questa tesi, ma è stata soprattutto la sua collaborazione alla riedizione del dizionario di Fabra a confermarla almeno apparentemente.

Da taluno si è invece voluto negare esplicitamente questo risvolto della sua figura di intellettuale, in particolare da Coromines, particolarmente critico nei confronti di quelle che considerava indebite ingerenze di un poeta in questioni linguistiche, ma anche da altri, come Pla, oppure dallo stesso Ferrater, che pure era un grande ammiratore della poesia ribiana.

Critiche, quelle di questi ultimi, che hanno messo in discussione anche la competenza di Riba nell'uso pratico della lingua.

Le perplessità in questo campo riguardano la sua capacità di dominare la sintassi nella prosa oppure di esprimersi seguendo lo spirito della lingua catalana. Così, Pla vede una contraddizione tra la volontà del nostro autore di mettere in primo piano la normalità e il fatto che: "*cregué, per influència dorsiana, que es podia escriure amb un estil contrari al geni de la llengua*" (PLA 1980: 368). Colpisce il fatto che invece le creazioni ed invenzioni di Carner, nume tutelare del catalano del novecento, siano considerate perfettamente consoni al "*geni de la llengua*". In parole dello stesso Pla: "*generalment parlava utilitzant formes verbals inusitades però perfectes [...]. Tan bons li eren els recursos del català medieval com els darrers popularismes que estilitzava ell mateix* (cit. in BUSQUETS 1977: 534)

Gli studi iconoclastici di Pericay e Toutain negli anni novanta, nonostante abbiano avuto una risonanza limitata, sono un nuovo elemento da aggiungere a questa corrente. Gli autori ponevano sullo stesso piano "*dos terrabastalls de naturalesa ben diversa*", il *noucentisme* e la guerra civile, e parlavano della situazione del dopoguerra come di un "*establishment*" dominato dalla figura di Riba (PERICAY - TOUTAIN 1997²: 11-12). Se il modello di lingua nella poesia era difendibile: "*en la poesia sí que sembla que aquest objectiu es va aconseguir d'una manera rotunda, i només cal llegir Salvatge cor, les Elegies de Bierville [...] per adonar-se'n*" (PERICAY - TOUTAIN 1997²: 167), nella prosa: "*Riba, Esclasans o Jordana [...] van contribuir [...] a promoure l'artifici i a fomentar la confusió*" (PERICAY - TOUTAIN 1997²: 21).

La nostra ricerca ci ha permesso di ridimensionare, da un lato, l'immagine di Riba linguista, sia dal punto di vista personale che da quello pubblico, e dall'altro di vedere come nella prassi si evolve l'idioletto ribiano: dai primi anni di tentennamenti tecnici, paralleli al progredire delle ricerche e delle

proposte di Pompeu Fabra che portano ad un progressivo aumento della sicurezza nell'uso della lingua, fino alla crisi della guerra civile e alla conseguente nuova situazione di pericolo che provoca nuove difficoltà.

Per quanto riguarda la prima parte del nostro studio, abbiamo visto come la formazione di Riba sia più filologica e filosofica che non propriamente linguistica. I suoi autori di riferimento sono i grammatici del classicismo francese, ad esempio, ma filtrati attraverso Gide; inoltre, sebbene sappiamo che aveva letto Saussure, il suo interesse si orienta non tanto sui problemi che egli solleva, bensì sui loro antecedenti nella filosofia classica; l'evolversi della questione della lingua italiana, infine, viene visto attraverso gli interventi del Manzoni in quanto autore di prosa.

I riferimenti alla lingua come problema sono, d'altra parte, frequenti nei primi scritti ma diminuiscono con la maturazione personale di Riba e soprattutto con la progressiva affermazione del catalano in tutti gli ambiti. Sarà la nuova situazione di disagio creatasi dopo la guerra a causare le sue nuove incursioni in questo campo.

Se la sua figura pubblica diventa, in particolare in questo periodo e durante quello che lui chiama "esilio interiore", anche quella del linguista, a causa dell'assenza fisica dal paese della maggior parte degli intellettuali catalani, abbiamo visto come in nessun caso è lui stesso ad attribuirsi, almeno nelle parole, questo ruolo: lo vediamo invece qualificarsi poeta, scrittore, professore di greco e, nella Fundació Bernat Metge, semplice collaboratore. In una lettera a Cambó (che, però, non spedirà) il termine che usa è addirittura quello di "Cenerentola" (GUARDIOLA 1991: 260): "[Jo] era un *hel·lenista passador, un col·laborador distingit entre tots, útil, insubstituïble; de vegades una ventafocs discreta [...]*".

Per quanto riguarda la polemica riedizione del dizionario di Pompeu Fabra nel 1954, nonostante l'interpretazione negativa del ruolo di Riba in quell'occasione, dovuta in particolare a Coromines, la posizione del nostro è sempre di rispetto verso le decisioni prese dai professionisti. Lo stesso Coromines è obbligato ad ammetterlo, ritenendo il segretario Aramon vero responsabile delle mancanze propriamente tecniche del dizionario così come venne effettivamente pubblicato.

Riba, però, accettando di scriverne il prologo dava in qualche modo garanzia al volume e accettava così una responsabilità come linguista. Per questo motivo nel suo testo insiste sul concetto di autorità, autorità che secondo lui, solo Fabra può avere. La situazione politica, l'isolamento degli studiosi e degli stessi catalanoparlanti provocato dalla dittatura franchista, rende indispensabile riproporre unicamente un dizionario già accettato da tutti e modificarlo nel minor modo possibile.

Alcune affermazioni contenute in questo prologo e che hanno provocato grandi polemiche non ancora sopite sono, peraltro, da reinterpretare. Se alcuni critici hanno visto nel riferimento alla qualità del "*gust*" di Fabra e soprattutto nel paragone con "*l'honnête homme*" un giudizio in qualche misura negativo, la manifestazione di un certo senso di superiorità del letterato sul linguista, abbiamo avuto modo di dimostrare come tali appunti non invalidino in nessun modo il tono ditirambico del resto del testo.

Riba qui, come nei suoi scritti poetici, e addirittura nei suoi racconti per bambini, non ammette una lettura banale, bensì esige nel lettore uno sforzo di interpretazione. Come afferma nelle "*Paraules a la gent gran*", introduzione all'edizione del 1928 di *Sis Joans*, la sua lettura è "*més aviat extensa*": questa lettura, ognuna delle sue letture, lascia un segno sul valore semantico di ogni parola. È quello che egli chiama: "tradizione": l'uso che nel corso del tempo arricchisce semanticamente ogni parola, e che a suo avviso manca nella lingua catalana, "*on els mots i els tombs sintàctics tenen més aviat un relleu virginal*, 282

agressiu, intervingut a penes per la literatura" (OC/2: 252-253). L'espressione "*honnête homme*", dunque, non può essere interpretata nel senso limitato che avrebbe la sua traduzione, ma deve essere letta con tutte le connotazioni positive che in questo caso le sono state conferite dagli autori del Seicento francese.

Se passiamo ora alla prassi linguistica del nostro autore, come si può applicare, però, questa concezione esigente del linguaggio letterario alla scrittura per bambini?

L'analisi particolareggiata del lessico di alcuni racconti ci ha permesso di seguire l'evoluzione dello stile di Riba nell'arco di trentatré anni, dal 1918, data di pubblicazione di *Guillot, bandoler* e di "Joan Feréstec", al 1951, ultima edizione rivista dall'autore della raccolta *Sis Joans*. Nei primi testi, l'unica preoccupazione dell'autore è la correttezza normativa, e segue fedelmente le indicazioni fabriane man mano che queste sono pubblicate. In parole di Sullà (1992: 34), "*l'estil és planer i directe*", il ché, dal nostro punto di vista è coerente con il tipo di registro richiesto dal testo. Negli ultimi racconti di *Sis Joans*, invece, lo stile è più poetico ma non troppo adatto al genere e l'uso del lessico, più disinvolto, a volte si allontana dalla norma.

Quest'evoluzione procede parallelamente alla maturazione personale di Riba. Il rispetto per la normativa fabriana è una costante in tutta la sua opera, ma nei suoi primi scritti si impone "per disciplina". Così si esprime il proprio Riba nel 1941 in alcune lettere riferendosi alla motivazione della sua decisione di usare sistematicamente, ad esempio, "*ésser*" invece di "*ser*", oppure il possessivo "*llur*" invece di "*el seu*". Allo stesso modo, l'uso frequente nei suoi primi testi di alcuni iponimi, come "*furtar*" per "*robar*", ad esempio, seguendo pedissequamente le definizioni fabriane, diminuisce con la maturazione del suo stile.

L'esilio e poi la morte di Fabra conferiscono d'altra parte a Riba una posizione di autorità in Catalogna che gli permette di intervenire su questioni

grammaticali e lessicali, anche se l'eserciterà solo nelle sue mansioni di correttore. In questo senso è rilevante notare come il rispetto verso l'autorità di Fabra non si ripeta allo stesso modo nei confronti del suo pupillo Coromines: nelle revisioni delle traduzioni dei classici eseguite da Coromines per la collezione Bernat Metge, Riba non si limiterà alle questioni filologiche, ma farà delle correzioni "*de català*". Come si lamenterà lo stesso Coromines, inoltre, lo farà applicando delle "regole" non proposte né da Fabra né da alcun altro grammatico, come ad esempio insistendo nella distinzione tra i sinonimi "*portar*" e "*dur*".

Ritornando all'evoluzione del linguaggio nei racconti ribiani, i primi dei *Sis Joans* ci dimostrano come anche in una questione apparentemente banale come la creazione di parole per derivazione Riba segua fedelmente i consigli o i suggerimenti di Fabra. La presenza diffusa di forme derivate in "*Joan Feréstec*", scritto dieci anni prima di "*Joan Drogo*", non risponde soltanto ad un interesse stilistico coerente con il genere, ma è anche una risposta alla preoccupazione espressa dal linguista in diversi luoghi rispetto alla bassa produttività di alcuni suffissi in catalano.

In "*Joan Drogo*", invece, nonostante si sia ancora nel 1928, un atteggiamento più sicuro porta l'autore a rinunciare a questo tipo di espedienti e ad usare il lessico in modo più disinvolto.

Vi troviamo, dunque, alcuni castiglianismi non più giustificabili dalla cronologia e d'altra parte non corretti dall'autore nelle successive edizioni e, soprattutto, vediamo degli usi semantici che si allontanano dalla norma. Se ciò succedeva in alcuni casi anche in *Guillot*, *bandoler*, qui questi riflettevano un uso corrente nel periodo, come abbiamo potuto provare con una ricerca nel Corpus Textual Informatizat de la Llengua Catalana (CTILC), mentre ora sembrano piuttosto delle libertà prese personalmente dall'autore. Così, "*erol de platja*" sarebbe una forzatura sia rispetto alle accezioni presenti nei dizionari sia

alle ricorrenze raccolte nel CTILC, giacché l'*erol* è sempre luogo di vegetazione, coltivazioni, fiori, funghi, etc.

Per quanto riguarda i localismi e i dialettalismi, l'evoluzione è analoga. Riba, coerente con la posizione che condivide con Fabra e che difende in generale nei suoi scritti di tutti i tipi, pure nelle lettere, elimina un localismo innocuo come "atansar" nella revisione di "*Joan Feréstec*" per l'edizione di 1928. In "*Joan Drogo*", invece, per conferire un tono colloquiale al racconto, usa un dialettalismo come "*xomp*" con apparente incuria.

Alcuni di questi usi particolari di Riba sono stati ammessi successivamente nel *Diccionari Descriptiu de la Llengua Catalana*. "*De bocons*", ad esempio, rispetto al più usato "*a bocons*", appare nel DDLIC con un esempio tratto dall'opera ribiana e nel CTILC tutte le ricorrenze precedenti agli anni 70 sono esclusivamente del nostro autore. La sua influenza sull'evoluzione della lingua catalana, però, non è paragonabile a quella di altri autori, Carner ad esempio.

Diremo per concludere che nonostante alcuni critici abbiano interpretato l'uso di un linguaggio più poetico nell'ultimo dei racconti dei *Sis Joans* come una promessa di un futuro romanzo, a nostro avviso è proprio quest'evoluzione che lo rendeva impossibile. In "*Joan Drogo*" il linguaggio è ricercato e si allontana in alcuni casi dalla norma senza appoggi giustificativi nella lingua parlata. In "*Joan Feréstec*", invece, lo stile e il lessico erano vivaci e ricchi di tratti colloquiali perfettamente adatti al genere. Se, come afferma Leopardi nella lettera a Giordani del 30 aprile 1817 (LEOPARDI 1998: 96): "nella prosa l'affettazione e lo stento si vedono come un bufalo nella neve, e nella poesia non così facilmente", è l'evoluzione verso forme più poetiche che impedisce a Riba di continuare a scrivere testi di creazione in prosa.

BIBLIOGRAFIA

Per no allargar la llista amb repeticions innecessàries, els volums obra de dos o més autors han estat entrats segons l'ordre alfabètic referit al primer. En canvi, la referència a alguns articles recollits en volum apareixen separatament quan ens hi referim de manera particular en el nostre treball, encara que també aparegui el volum complet per la seva rellevància general. Altres referències bibliogràfiques puntuals no són incloses aquí sinó que apareixen a peu de pàgina als llocs necessaris.

Obres de Carles Riba citades

- Obres completes

Obres completes, 1, a cura de J.-Ll. Marfany, "Clàssics catalans del segle XX", Ed. 62, Barcelona 1965.

Obres completes, 2, a cura de J.-Ll. Marfany, "Clàssics catalans del segle XX", Ed. 62, Barcelona 1967.

OC/1, Obres completes/ 1. Poesia, a cura d'E. Sullà, Ed. 62, Barcelona 1984.

OC/2, Obres completes/ 2. Crítica, 1, a cura d'E. Sullà, Ed. 62, Barcelona 1985.

OC/3, Obres completes/ 3, Crítica, 2, a cura d'E. Sullà i J. Medina, Ed. 62, Barcelona 1986.

OC/4, Obres completes/ 4, Crítica, 3, a cura d'E. Sullà i J. Medina, Ed. 62, Barcelona 1988.

OC/5, Obres completes/ 5, Narrativa, a cura d'E. Sullà, Ed. 62, Barcelona 1992.

- Contes

Guillot, bandoler, Ed. Muntanyaola, Barcelona 1918.

Joan Feréstec, Ed. Muntanyaola, Barcelona 1918 / inclòs després al recull *Sis Joans*.

Sis Joans, La Mirada, Sabadell 1928.

Sis Joans, Ed. Joventut, Barcelona 1951.

- Estudis i introduccions a obres d'altres autors

RIBA 1954: "Prefaci a la segona edició", dins Pompeu FABRA, *Diccionari general de la llengua catalana, segona edició*, A. López-Llausàs editor, Barcelona 1954.

RIBA 1983: *Nausica de Joan Maragall, text establert sobre el manuscrit de l'autor per Carles Riba*. Edició a cura d'Enric Sullà, Clàssics Catalans Ariel, Barcelona 1983.

- Traduccions

HOMER, *Odissea I-II-III*, Editorial Catalana, Barcelona 1919.

HOMER, *L'Odissea, novament traslladada en versos catalans per Carles Riba*, Barcelona 1948 (Edició de bibliòfil).

HOMER, *L'Odissea, novament traslladada en versos catalans per Carles Riba*, Editorial Alpha, Barcelona 1953 (Reimpressió de l'anterior: el CTILC reproduceix aquesta edició).

Estudis

ALBERICH - ROS 1993: Joan ALBERICH – Montserrat ROS, *La transcripció dels noms propis grecs i llatins*, Ed. Enciclopèdia catalana, Biblioteca Universitària, Barcelona 1993.

ALONSO 1997: Vicent ALONSO, "Gaziel i Proust", dins *Les literatures catalana i francesa al llarg del segle XX. Les littératures catalane et française au XXème siècle*, Abadia de Montserrat, Barcelona 1997, pàgs. 9-27.

ALSINA 1990: Victòria ALSINA, "Reincorporació al *Diccionari General de la Llengua Catalana* de les supressions atribuïbles a la censura", *Documents de la Secció Filològica*, IEC, Barcelona 1990, pàgs. 73-75.

ARAMON 1959: Ramon ARAMON, "Carles Riba i els problemes de la llengua comuna", *Germinabit*, 65, agost-setembre 1959, pàgs. 32-34.

ARNAL 2000: Antoni ARNAL i BELLA, "La influència d'Otto Jespersen en la lingüística de Pompeu Fabra", dins *La lingüística de Pompeu Fabra, 1*, a cura de Jordi Ginebra i altres, Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana, "Symposia Philologica", 3, Alacant 2000, pàgs. 25-39.

BADIA 2002: Toni BADIA, "Els complements nominal", dins Joan SOLÀ (dir.), *Gramàtica del català contemporani*, 2, Empúries, Barcelona 2002, pàgs. 1591-1640.

BADIA 1982: Antoni M. BADIA i MARGARIT, "El català des de Pompeu Fabra fins a Carles Riba", dins *Llengua i cultura als Països Catalans*, Ed. 62, Barcelona 1982, pàgs. 95-102.

BADIA 1995: Antoni M. BADIA i MARGARIT, "Introducció" al *Diccionari de la Llengua Catalana*, Institut d'Estudis Catalans-Enciclopèdia Catalana, Barcelona 1995, pàgs. XI-XL.

BALCELLS - IZQUIERDO - PUJOL 2007: Albert BALCELLS – Santiago IZQUIERDO – Enric PUJOL, *Història de l'Institut d'Estudis Catalans, 2, de 1942 als temps recents*, Ed. Afers, Catarroja-Barcelona 2007.

BALCELLS - PUJOL 2001: Albert BALCELLS - Enric PUJOL, "La polèmica segona edició del "Diccionari General" de Fabra (1954) al si de l'Institut d'Estudis Catalans", *Afers: fulls de recerca i pensament*, 18, núm. 46, Afers, Catarroja 2001, pàgs. 715-732.

-- 2002: Albert BALCELLS – Enric PUJOL, *Història de l'Institut d'Estudis Catalans. 1, 1907-1942*, Ed. Afers, Catarroja-Barcelona 2002.

BALDELLI 1988: Ignazio BALDELLI, "La lingua della prosa italiana del novecento", dins Ignazio Baldelli, *Conti, Glosse e Riscritture*, Morano Editore, Nàpols 1988, pàgs. 297-331.

BARTRA 2002: Anna BARTRA KAUFMANN, "La passiva i les construccions que s'hi relacionen", dins Joan SOLÀ (dir.), *Gramàtica del català contemporani, 2*, Empúries, Barcelona 2002, pàgs. 2111 - 2179.

-- 2004: Anna BARTRA KAUFMANN, "La llengua de Folch i Torres: alguns tasts", dins Jordi Castellanos (ed.), *En Patufet, cent anys, la revista i el seu impacte*. PAM, BIBL. Milà i Fontanals 47, Barcelona 2004, pàgs. 117-147.

BERRETTONI - VINEIS 1974: P. BERRETTONI – E. VINEIS, *Scritti sulla questione della lingua*, Classici Italiani Commentati, Loescher ed., Torí, 1974.

BERTRAN 1989: Pau BERTRAN i BROS, *Rondallari català*, Josep M. Pujol (ed.), Editorial Alta Fulla, Barcelona 1989.

BOHIGAS 1982: Pere BOHIGAS, "La Bíblia a Catalunya", dins *Aportació a l'estudi de la literatura catalana*, col·lecció Biblioteca Abad Oliba, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona 1982.

BOIX-FUSTER 2007: Emili BOIX-FUSTER, "Papa o papà nostre: un exercici de dialectologia social en català central", *Llengua & Literatura*, 18, IEC, Barcelona, 2007, pàgs. 445-473.

BONADA 1991: Lluís BONADA, *L'obra de Josep Pla*, Teide, Barcelona 1991.

BOU 1986: Enric BOU, "Nota sobre l'edició", dins Joan MARAGALL, *Poesia completa*, Ed. Empúries, Barcelona 1986, pàgs. 7-9.

BRUGUERA 1986² [1985]: Jordi BRUGUERA, *Història del lèxic català*, Biblioteca Universitària, Enciclopèdia Catalana, Barcelona 1986² [1985].

BRUNI 1984: Francesco BRUNI, *L'italiano. Elementi di storia della lingua e della cultura*. Utet Università, Torí 1984.

BURY 1993: Emmanuel BURY, *Le classicisme*, Nathan Université, París 1993.

BUSQUETS 1977: Loreto BUSQUETS, *Aportació lèxica de Josep Carner a la llengua literària catalana*, Fundació Salvador Vives Casajuana, Barcelona 1977.

BUTINYÀ 1993: Júlia BUTINYÀ i JIMÉNEZ, "La llengua literària catalana moderna i la normativa" *Revista de Filología Románica*, 10, Edit. Complutense, Madrid 1993.

CABRÉ 2001: Míriam CABRÉ, "Poe, Baudelaire, Riba", *Quaderns. Revista de traducció*, núm. 6, Universitat Autònoma de Barcelona, Servei de Publicacions, Barcelona 2001, pàgs. 119-131.

CABRÉ 2002: M.T. CABRÉ, "La derivació", dins *Gramàtica del Català Contemporani, I*, Empúries, Barcelona 2002, pàgs. 731-775.

CABRÉ - RIGAU 1986: Maria Teresa CABRÉ - Gemma RIGAU, *Lexicologia i semàntica*, Biblioteca Universitària, Enciclopèdia Catalana, Barcelona, 1986.

CASASSAS 1987: Jordi CASASSAS i YMBERT, "La institucionalització de la cultura", dins DDAA, *El Noucentisme. Cicle de conferències fet a la Institució cultral del CIC de Terrassa, curs 1984/85*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Biblioteca Milà i Fontanals, 7, Barcelona 1987, pàgs. 41-57.

CASTELLANOS 1968: Joan CASTELLANOS i VILA, "Carles Riba y sus dos traduccions de La Odisea", dins *Actas del III Congreso Español de Estudios Clásicos, II*, Sociedad Española de Estudios Clásicos, Madrid 1968, pàgs. 18-24.

CASTELLANOS 1978, Jordi CASTELLANOS, "Josep Pijoan i els orígens del Noucentisme", *Els Marges*, 14 (setembre 1978), Curial, Barcelona 1978.

-- 1987: Jordi CASTELLANOS, "El Noucentisme: ideologia i estètica", dins DDAA, *El Noucentisme. Cicle de conferències fet a la Institució cultral del CIC de Terrassa, curs 1984/85*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Biblioteca Milà i Fontanals, 7, Barcelona 1987, pàgs. 19-39.

CERINA 1982: Giovanna CERINA, "La fiaba tra oralità e scrittura: aspetti semiotici", dins Giovanna CERINA - Cristina LAVINIO - Luisa MULAS (ed.), *Oralità e scrittura nel sistema letterario. Atti del convegno. Cagliari, 14-16 aprile 1980*, Bulzoni editore, Roma 1982, pàgs. 115-131.

CERINA - LAVINIO - MULAS 1982: Giovanna CERINA - Cristina LAVINIO - Luisa MULAS (ed.), *Oralità e scrittura nel sistema letterario. Atti del convegno. Cagliari, 14-16 aprile 1980*, Bulzoni editore, Roma 1982.

COLÓN 2003: Germà COLÓN i DOMÈNECH, “Pompeu Fabra, lexicògraf”, II Col.loqui Internacional “La lingüística de Pompeu Fabra”, Tarragona , abril de 2003, recollit a *De Ramon Llull al Diccionari de Fabra*, col·lecció Germà Colón d’estudis filològics, Publicacions de l’Abadia de Montserrat, Barcelona 2003, pàgs. 371-382.

COLÓN - SOBERANAS 1991² [1986]: Germà COLÓN – Amadeu SOBERANAS, *Panorama de la lexicografia catalana. De les glosses medievals a Pompeu Fabra*, Biblioteca Universitària, Enciclopèdia Catalana, Barcelona 1991² [1986].

COMPAGNON 1983: Antoine COMPAGNON, *La Troisième République des Lettres*, Seuil, París 1983.

CONCA - GUIA 1996: Maria CONCA - Josep GUIA, *Els primers reculls de proverbis catalans*, PAM, Barcelona 1996.

COROMINES 1974² [1971]: Joan COROMINES, *Lleures i converses d'un filòleg*, Club Editor, Barcelona 1974² [1971].

-- 1986¹² [1956]: Joan COROMINES, "Prefaci", dins Fabra, *Gramàtica catalana*, 1986¹² [1956], pàgs. V-IX.

-- 2002: Joan COROMINES, “Carles Riba i la llengua”, dins *Epistolari Joan Coromines & Carles Riba*, a cura de Josep Ferrer i Joan Pujadas, Fundació Pere Coromines, Barcelona 2002, pàgs. 309-314.

CORS 1987: Jordi CORS i MEYÀ, “Troballes expressives i opcions discutibles en al versió ribiana de l’*Odíssea*”, *Faventia* 9/2, 1987, pàgs. 5-39.

-- 1990: Jordi CORS i MEYÀ, “Carles Riba i l’adaptació de l’hexàmetre al català en la seva traducció de l’*Odíssea*”, *Els Marges*, 41, 1990, pàgs. 39-56.

-- 1990-1991, Jordi CORS i MEYÀ, “La concordança bilingüe, un interessant suport lexicogràfic. Un cas concret, l’*Odíssea*”, *Faventia* 12-13/1-2, 1990-1991, pàgs. 401-429.

-- 1995: Jordi CORS, “Carles Riba i Homer”, dins *Actes del II Simposi Carles Riba (Carles Riba:100 anys)*, 1995, pàgs. 23-35.

CREXELLS 1996: Joan CREXELLS, “*Escolis*, de Carles Riba”, dins *Obra completa I. De Plató a Carles Riba*, La Magrana, Barcelona, 1996, pàgs. 485-491.

DDAA 1973: DDAA, *In memoriam Carles Riba (1959-1969)*, Institut d’Estudis Hel·lènics – Departament de Filologia Catalana. Ed. Ariel, Barcelona 1973.

-- 1987: DDAA, *El Noucentisme. Cicle de conferències fet a la Institució cultural del CIC de Terrassa, curs 1984/85*, Publicacions de l’Abadia de Montserrat, Biblioteca Milà i Fontanals, 7, Barcelona 1987.

-- 1995: DDAA, *Actes del II simposi Carles Riba*, Publ. Abadia de Montserrat, Biblioteca Milà i Fontanals, 21, Barcelona 1995.

DÍAZ-PLAJA 1967: Guillermo DÍAZ-PLAJA, *La defenestració de Xènius*, Editorial Andorra, Andorra la Vella 1967.

DOLÇ 1986: Miquel DOLÇ, "Carles Riba o la responsabilitat lingüística", dins *Actes del Simposi Carles Riba* (1986), pàgs. 25-32.

-- 1993: Miquel DOLÇ, "Al llindar", dins Joan ALBERICH – Montserrat ROS, *La transcripció dels noms propis grecs i llatins*, Ed. Enciclopèdia catalana, Biblioteca Universitària, Barcelona 1993, pàgs. 13-15.

EDO 2007: Miquel EDO i JULIÀ, *Nova bibliografia carducciana*, Ixaliae libri, Barcelona, 2007.

ESPINAL 2006: M. Teresa ESPINAL, *Diccionari de sinònims de frases fetes, 2a ed. revisada*, UAB Servei de publicacions, Publicacions U. de València, PAM, Barcelona, València, 2006 (També consultable en línia; http://ddd.uab.cat/pub/lilibres/2006/89642/Diccionari_sinonims_Espinal_a2006.pdf).

ESPRIU 1984: Salvador ESPRIU, *Les roques i el mar, el blau*, Edicions 62, Barcelona 1984.

FABRA 1918: Pompeu FABRA, *Gramàtica catalana*, Institut d'Estudis Catalans, Barcelona 1918.

-- 1932: Pompeu FABRA, "Prefaci", dins *Diccionari General de la Llengua Catalana*, Llibreria Catalònia, Barcelona 1932, pàgs. V-IX.

-- 1980: Pompeu FABRA, *La llengua catalana i la seva normalització*, Ed. 62 i "La Caixa", MOLC 28, Barcelona 1980.

-- 1981⁸ [1918]: Pompeu FABRA, *Gramàtica catalana*, Ed. Aqua, Barcelona, 1981⁸ [1918].

-- 1982: Pompeu FABRA, *Sintaxi*, Ed. Aqua, Barcelona, 1982.

-- 1986¹² [1956]: Pompeu FABRA, *Gramàtica catalana*, Ed. Teide, Barcelona, 1986¹² [1956].

-- 2005-2013: Pompeu FABRA, *Obres completes*, 1-9, Direcció Jordi Mir i Joan Solà, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 2005-2013.

-- 2006³ [1995]: Pompeu FABRA, *Gramàtica catalana, Facsímil de la 7a ed.*, Institut d'Estudis Catalans, Barcelona 2006³ [1995] (consultable on line: <http://publicacions.iec.cat/repository/pdf/00000044/00000005.pdf>).

-- 2008: Pompeu FABRA, *Diccionari ortogràfic*, dins *Obres completes*, 4, Direcció Jordi Mir i Joan Solà, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 2008.

-- 2010: Pompeu FABRA, *Converses filològiques*, dins *Obres completes*, 7, Direcció Jordi Mir i Joan Solà, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 2010.

FERNÁNDEZ-GALIANO 1983: Manuel FERNÁNDEZ-GALIANO, “Traduccions rítmiques i geni de la llengua”, dins *Estudis Universitaris Catalans*, vol. XXV: *Miscel·lània Aramon i Serra III*. Ed. Curial, Barcelona 1983, pàgs. 191-204.

FERRATÉ 1955: Joan FERRATÉ, *Carles Riba, avui*, Editorial Alpha, Barcelona 1955.

FERRATER 1962: Gabriel FERRATER, “Els poemes de Kavafis”, *Serra d’Or*, II, novembre 1962, pàg.1.

-- 1979: Gabriel FERRATER, *La poesia de Carles Riba*, Edicions 62, col. “L’escorpí” 39, Barcelona 1979.

-- 1981: Gabriel FERRATER, “Les gramàtiques de Pompeu Fabra”, dins *Sobre el llenguatge*, a cura de J. Ferraté, Quaderns Crema, Barcelona 1981, pàgs. 3-12.

-- 1981: Gabriel FERRATER, *Sobre el llenguatge*, a cura de Joan Ferraté, Edicions Quaderns Crema, Barcelona 1981.

FERRER - FERRER - PUJADAS 1998: Joan FERRER – Josep FERRER – Joan PUJADAS, a cura de, *Pompeu Fabra i Joan Coromines. La correspondència dels anys d’exili*, Fundació Pere Coromines/Curial, Barcelona 1998.

FERRER - PUJADAS 2000: Josep FERRER - Joan PUJADAS, *Epistolari Joan Coromines - Francesc de B. Moll*, Fundació Pere Coromines, Barcelona 2000.

-- 2002: Josep FERRER – Joan PUJADAS, a cura de, *Epistolari Joan Coromines & Carles Riba*, Fundació Pere Coromines, Barcelona 2002.

FERRERES - LLORENS 1992: Ernest FERRERES i CALVO – Jordi LLORENS i VILA, *Història de Catalunya*, Grup Promotor, Barcelona 1992.

FITÉ 2004: Ricard FITÉ, "La interferència lingüística en la llengua dels diaris", dins DDAA *Quin(s) model(s) de llengua escrita per als mitjans de comunicació?: (Actes del seminari del CUIMPB-CEL 2003*, Institut d'Estudis Catalans, Barcelona, 2004, p. 27-38.

FOIX 1960: Josep Vicenç FOIX, “El català d’En Riba”, *Critèrion*, 6, Barcelona, 1960 [recollit dins *Obres completes*, 4, a cura de Manuel Carbonell, Edicions 62, Barcelona 1990, pàgs. 282-287].

FRANQUESA 1998: Manuel FRANQUESA, *Diccionari de sinònims*, Enciclopèdia Catalana, Barcelona, 1998.

FUSTER 1971: Joan FUSTER, *Literatura catalana contemporània*, Curial, Barcelona 1971.

GASSOL 2007: Olívia GASSOL BELLET, “Carles Riba, un model d’intel·lectual per a una cultura en crisi. Els anys 50”, dins *La projecció social de l’escriptor en la literatura catalana contemporània*, a cura de Ramon Panyella, Punctum & GELCC, 2007, pàgs. 351-363.

GAVAGNIN 2005: Gabriella GAVAGNIN, *Classicisme i Renaixement: una idea d’Itàlia durant el Noucentisme*, Publicacions de l’Abadia de Montserrat, Barcelona 2005.

GINEBRA 2000: Jordi GINEBRA i altres (ed), *La lingüística de Pompeu Fabra, 1 i 2*, Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana, "Symposia Philologica", 3, Alacant, 2000.

GRILLI 1981: Giuseppe GRILLI, "Poetica e lingua comune in Catalogna da Carles Riba a oggi", dins *Atti del XIV Congresso Internazionale di Linguistica e filologia Romanza*. Nàpols 1974, Nàpols-Amsterdam 1981, V, pàgs. 99-111.

GUANSÉ 1928: Domènec GUANSÉ, "Els Sis Joans de Carles Riba", *La Publicitat*, 3/I/1928.

-- 1953: Domènec GUANSÉ, "Elegies de Bierville, de Carles Riba", *Pont Blau*, 1953, [reproduït a *De Maragall a l'exili. Assaigs de crítica literària*, El Mèdol, Tarragona 1994, p 81-90].

GUARDIOLA 1984: Ferran GUARDIOLA i SALA, "Manzoni i Aribau", *Serra d'Or*, gener 1984, pàgs. 1-2.

GUARDIOLA 1989: Carles-Jordi GUARDIOLA (ed.), *Cartes de Carles Riba, I: 1919-1938*, IEC, La Magrana, Barcelona 1989.

-- 1991: Carles-Jordi GUARDIOLA (ed.), *Cartes de Carles Riba, II: 1939-1952*, IEC, La Magrana, Barcelona 1991.

-- 1993: Carles-Jordi GUARDIOLA (ed.), *Cartes de Carles Riba, III: 1953-1959*, IEC, La Magrana, Barcelona 1993.

-- 2005: Carles-Jordi GUARDIOLA (ed.), *Cartes de Carles Riba, IV: apèndix 1916-1959*, IEC, Barcelona 2005

GUSTÀ 1987: Marina GUSTÀ, "Josep Carner", dins Riquer/Comas/Molas, *Història de la literatura catalana, IX*, Ariel, Barcelona, 1987, pàgs. 153-212.

HINA 1979: Horst HINA, "¿Dialecto o lengua? Sobre el estatuto literario del catalán en el Romanticismo", dins *Estudis universitaris catalans, vol. XXIII, Estudis de llengua i literatura catalanes oferts a R. Aramon i Serra en el seu setantè aniversari*, Curial edicions catalanes, Barcelona 1979, pàgs. 285-295.

IGLÉSIAS 2004: N. IGLÉSIAS, *Una revisió de Fabra, una crítica a la norma. L'obra lingüística de Josep Calveras*, CCG Edicions, Girona 2004.

JANÉ 2012: Albert JANÉ, "La llengua de Riba en la narrativa infantil", dins *Actes del III Simposi Carles Riba*, a cura de Carles Miralles, Jordi Malé, Jordi Pujol Pardell, IEC, Barcelona 2012, pàgs. 381-389.

LABOV 1994: William LABOV, *Principles of Linguistic Change. Volume 1. Internal Factors*, Blackwell, Oxford, 1994.

LAGARDE - MICHARD 1973 [1962]: André LAGARDE - Laurent MICHARD, *Les grands auteurs français du programme. Anthologie et histoire littéraire. XXe siècle*, Bordas, Paris 1973 [1962].

-- 1985: André LAGARDE - Laurent MICHARD, *Les grands auteurs français du programme. Anthologie et histoire littéraire. XVIIIe siècle*, Bordas, Paris 1985.

LAMUELA - MURGADES 1984: Xavier LAMUELA – Josep MURGADES, *Teoria de la llengua literària segons Fabra*, Quaderns Crema, Assaig, Barcelona 1984.

LAVINIO 1982: Cristina LAVINIO, "La fiaba tra oralità e scrittura: aspetti linguistici e stilistici", dins Giovanna CERINA - Cristina LAVINIO - Luisa MULAS (ed.), *Oralità e scrittura nel sistema letterario. Atti del convegno. Cagliari, 14-16 aprile 1980*, Bulzoni editore, Roma 1982, pàgs. 91-114.

LEOPARDI 1998: Giacomo LEOPARDI, *Epistolario, I-II*, a cura de Franco Brioschi i Patrizia Landi, Bollati Boringhieri, Torí 1998.

LÖFSTEDT 1980 [1959]: Einar LÖFSTEDT, *Il latino tardo*, Paideia, Brescia, 1980 (Oslo 1959).

LORDA 1968 a: F.M. LORDA, *Carles Riba, traductor de la "Odisea", análisis y motivaciones*, tesi doctoral, dirigida per Antoni M. Badia i Margarit, Univ. de Barcelona, 1968.

-- 1968 b: F. M. LORDA i ALAIZ, "Dues cales en la doble traducció de l'*Odissea* de Carles Riba", *Estudis romànics* 13: 1963-1968. Estudis de lingüística i de filologia catalanes dedicats a la memòria de Pompeu Fabra:2, Barcelona 1968, pàgs. 349-356.

LÜTHI 1982: Max LÜTHI, *La fiaba popolare europea. Forma e natura*. Mursia, Milà 1982. Títol original: *Das europäische Volksmärchen. Form und Wesen*. Trad. de l'alemany per Marina Cornetta.

MALÉ 1995: Jordi MALÉ, *Carles Riba i el Noucentisme. Les idees literàries 1913-1920*, Ed. La Magrana, Barcelona 1995.

-- 1999: Jordi MALÉ i PEGUEROLES, "Terra erma de T.S. Eliot: una traducció de Rosa Leveroni amb correccions de Carles Riba", *Reduccions*, 71, octubre 1999, Vic 1999, pàgs. 26-58.

-- 2000: Jordi MALÉ i PEGUEROLES, "La «banalitat» de Josep Pla i André Gide. (Pla i el català literari als articles de Carles Riba)", *Revista de Catalunya*, Fundació Revista de Catalunya, Barcelona 2000, pàgs. 107-138.

-- 2001: Jordi MALÉ, *Poètica de Carles Riba. Els anys del postsimbolisme 1920-1938*, Ed. La Magrana, "Els orígens 53, Barcelona 2001.

-- 2002: Jordi MALÉ i PEGUEROLES, "“He parlat i per això he cregut”. La darrera poètica de Riba, entre Plató, sant Agustí, Paul Valéry i Ernst Cassirer", *Els Marges*, 71, 2002, pàgs. 107-125.

-- 2006: Jordi MALÉ, *Carles Riba i la traducció*, Quaderns, 1, Punctum & Trilcat, 2006.

MANZONI 2000a: Alessandro MANZONI, *Carteggio Alessandro Manzoni Claude Fauriel*, a cura d'Irene Botta, Edizione Nazionale ed Europea delle opere di Alessandro Manzoni, vol. 27, Centro Nazionale Studi Manzoniani, Milà 2000.

-- 2000b: Alessandro MANZONI, *Scritti linguistici inediti !*, a cura d'Angelo Stella i Maurizio Vitale, Edizione Nazionale ed Europea delle opere di Alessandro Manzoni, vol. 17, Centro Nazionale Studi Manzoniani, Milà 2000.

MARFANY 1967: Joan-Lluís MARFANY, "Nota a l'edició", dins Carles RIBA, *Obra Completa 2*, Edicions 62, Barcelona 1967, pàgs. 33-35.

MARTÍNEZ-GIL 1994: Víctor MARTÍNEZ-GIL, "Algunes consideracions sobre l'edició de textos pre-fabrians", *Els Marges*, 50, Barcelona 1994, pàgs. 41-63.

-- 1997: Víctor MARTÍNEZ-GIL, "Correctors i escriptors en la literatura catalana: el concepte de coautoria lingüística", *Llengua & Literatura*, 8, 1997, pàgs. 189-218.

-- 2001: Víctor MARTÍNEZ-GIL (coord.), *L'edició de textos: història i mètode*, Ed. Pòrtic, Barcelona 2001.

MASSIP 1986: M. A. MASSIP i BONET, "Consideracions sobre el lèxic tortosí", dins Joan VENY i Joan M. PUJALS (coord.), *Actes del setè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes*, PAM, Barcelona, 1986, pàgs. 633-646.

MAURONI 2006: Elisabetta MAURONI, *L'ordine delle parole nei romanzi storici italiani dell'Ottocento*, LED Edizioni Universitarie, Milà, 2006.

MEDINA 1984: Jaume MEDINA, "La cambra closa i el signe lingüístic", *Reduccions*, 23-24, Vic 1984, pàgs. 111-119.

-- 1986: Jaume MEDINA, "El lèxic poètic de Carles Riba (Índex de freqüències de mots)" *Llengua i literatura*, 1, 1986, pàgs. 305-357.

-- 1987: Jaume MEDINA, "Noucentisme i Humanisme", dins DDAA, *El Noucentisme. Cicle de conferències fet a la Institució cultural del CIC de Terrassa, curs 1984/85*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Biblioteca Milà i Fontanals, 7, Barcelona 1987, pàgs. 79-98.

-- 1989: Jaume MEDINA, *Carles Riba (1893-1959) (I i II)*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Biblioteca Abat Oliba 71 i 74) Barcelona 1989.

-- 1994: Jaume MEDINA, *La plenitud poètica de Carles Riba. El període de les "Elegies de Bierville"*, Curial, edicions catalanes, "Textos i Estudis de Cultura Catalana", 42, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona 1994.

-- 2002: Jaume MEDINA, "Pròleg", dins Ferrer - Pujadas (ed), *Epistolari Joan Coromines & Carles Riba*, Fundació Pere Coromines, Barcelona 2002, pàgs. 5-34.

-- 2006: Jaume MEDINA, *La Biblioteca de Carles Riba - Clementina Arderiu*, Biblioteca de Catalunya, Barcelona 2006.

MEDINA - SULLÀ 1986: Jaume MEDINA i Enric SULLÀ (ed.) *Actes del simposi Carles Riba*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Biblioteca Milà i Fontanals, 5, Barcelona 1986.

MENCACCI 1995: Osvaldo Alvaro MENCACCI, *Le correzioni a "I promessi sposi". Alcune varianti sintattiche*. Guerra Edizioni, Perugia, 1995.

MIR - SOLÀ 2008: Jordi MIR i Joan SOLÀ, "Notícia de les darreres *Converses filològiques* de Fabra", *Els Marges*, 84. Hivern 2008, Barcelona, pàgs. 97-100.

MIRACLE 1968: Josep MIRACLE, *Pompeu Fabra*, Ed. Aymà, Barcelona 1968.

MIRALLES 1967: Carles MIRALLES, "Elegia per a la nostra biblioteca de clàssics antics", *Serra d'Or*, octubre 1967(?) pàgs. 52-54.

-- 1986: Carles MIRALLES, *Eulàlia. Estudis i notes de literatura catalana*, Edicions del Mall, Barcelona 1986.

-- 2000: Carles MIRALLES, "Fabra i els escriptors", dins *Jornades científiques IEC, Simposi Pompeu Fabra*, Secció Filològica sèrie jornades científiques 7, 2000, pàgs. 159-180.

-- 2003: Carles MIRALLES, "Joan Coromines i Carles Riba corresponsals", *Serra d'Or*, 525, setembre, PAM, Barcelona 2003, pògs 61-65.

-- 2005: Carles MIRALLES, "La traducció de Riba i la traducció de Ferraté. Kavafis", *Suplement de cultura del diari Avui*, 02/09/2005, versió electrònica <http://www.avui/diari/04/abr/15/k40115.htm>.

MIRALLES - MALÉ - PUJOL PARDELL 2012: Carles MIRALLES - Jordi MALÉ - Jordi PUJOL PARDELL (eds), *Actes del III Simposi Carles Riba*, IEC, Barcelona 2012.

MOLAS 1959: Joaquim MOLAS, "Ideari crític de Carles Riba" *Germinabit* 65, agost-setembre 1959, pàg. 51.

-- 1968: Joaquim MOLAS tria de, *Lectures de poesia catalana*, Ed. 62, Barcelona 1968.

-- 1987² [1966]: Joaquim MOLAS, *La literatura de postguerra*, Rafael Dalmau editor, Barcelona 1987² [1966].

MURGADES 1976: Josep MURGADES, "Assaig de revisió del noucentisme", *Els Marges*, 7, juny 1976, pàgs. 35-53.

-- 1986: Josep MURGADES, "Carles Riba, entre Ors i Fabra", dins *Actes del Simposi Carles Riba*, a cura de Jaume Medina i Enric Sullà, Barcelona 1986, pàgs. 175-191.

-- 1987a: Josep MURGADES, "El Noucentisme", dins Riquer/Comas/Molas, *Història de la literatura catalana, IX*, Ariel, Barcelona, 1987, pàgs. 9-72.

-- 1987b: Josep MURGADES, "Eugeni d'Ors", dins Riquer/Comas/Molas, *Història de la literatura catalana, IX*, Ariel, Barcelona, 1987, pàgs. 73-98.

-- 1987c: Josep MURGADES, "Eugeni d'Ors: verbalitzador del Noucentisme", dins DDAA, *El Noucentisme. Cicle de conferències fet a la Institució cultural del CIC de Terrassa, curs 1984/85*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Biblioteca Milà i Fontanals, 7, Barcelona 1987, pàgs. 59-77.

-- 1994: Josep MURGADES, "Apunt sobre Noucentisme i traducció", *Els Marges*, 50, juny 1994, pàgs. 92-96.

-- 2008: Josep MURGADES, "Notícia i tast de més textos desconeguts de Fabra", *Els Marges*, núm. 84. Hivern 2008, Barcelona, pàgs. 87-96.

-- 2012: Josep MURGADES, "No fets per a un destí bestial: Fabra i Riba", dins *Actes del III Simposi Carles Riba*, a cura de Carles Miralles, Jordi Malé, Jordi Pujol Pardell, IEC, Barcelona 2012, pàgs. 321-348.

OLIVA 1992: Salvador OLIVA, *La mètrica i el ritme de la prosa*, Quaderns Crema, Assaig, Barcelona 1992.

ORTÍN 1998: Marcel ORTÍN, "Sobre la historicitat de les traduccions: el canvi estilístic", dins *Intertextualitat i recepció*, a cura de Lluís Meseguer i Maria Luisa Villanueva, Publ. de la Universitat Jaume I, Castelló 1998.

PARCERISAS 1994: Francesc PARCERISAS, "Alguns canvis en el concepte de traducció", *Els Marges*, 50, juny 1994, pàgs. 86-92.

-- 1997: Francesc PARCERISAS, *Traducció, edició, ideologia. Aspectes sociològics de les traduccions de la Bíblia i de l'Odissea al català*, Tesi doctoral dirigida per Seán Golden, Departament de traducció i d'interpretació, Universitat Autònoma de Barcelona 1997.

PAYRATÓ 1988: Lluís PAYRATÓ, *Català col·loquial. Aspectes de l'ús corrent de la llengua catalana*, Biblioteca Lingüística Catalana, Universitat de València, València 1988.

PEREA 2007: Maria Pilar PEREA "Acords i desacords entre Pompeu Fabra i Antoni M. Alcover en relació amb les Normes ortogràfiques", dins A. Montserrat, O. Cubells (eds.), *Entorn i vigència de l'obra de Fabra. Actes del II Col·loqui Internacional La Lingüística de Pompeu Fabra*, Cossetània edicions, Tarragona 2007, pàgs. 121-131.

-- 2012: Maria Pilar PEREA, "La llengua de Carles Riba: de la correcció a l'estètica" dins *Actes del III Simposi Carles Riba*, a cura de Carles Miralles, Jordi Malé, Jordi Pujol Pardell, IEC, Barcelona 2012, pàgs. 349-380.

PERICAY - TOUTAIN 1997² [1996]: Xavier PERICAY – Ferran TOUTAIN, *El malentès del noucentisme*, Proa, La Mirada, Barcelona 1997² [1996].

PEYRE 1942: Henri PEYRE, *Qu'est-ce que le Classicisme. Essai de mise au point*, Librairie E. Droz, Paris 1942.

PLA 1980 [1969]: Josep PLA, *Homenots. Primera sèrie*, dins *Obra completa*, 11, Edicions Destino, Barcelona 1980.

PORCEL 2003: Alexandre PORCEL, a cura de, *La crónica de Destino, 1-2*, Ed. Destino, Barcelona 2003.

PRADILLA 2012: M. A. PRADILLA (Ed.), *Fabra, encara : actes del III Col·loqui Internacional "La lingüística de Pompeu Fabra" (Tarragona, 17, 18 i 19 de desembre de 2008)*, IEC, Barcelona 2012.

PUJOL 1989: Josep M. PUJOL, "Estudi preliminar. Pau Bertran i Bros (1853-91), una cruïlla del folklore català", dins Pau BERTRAN i BROS, *Rondallari català*, Josep M. Pujol (ed.), Editorial Alta Fulla, Barcelona 1989, pàgs. IX-LXV.

PUJOL - SOLÀ 1995: Josep M. PUJOL i Joan SOLÀ, *Ortotipografia. Manual de l'autor, l'autoeditor i el dissenyador gràfic*, Ed. Columna, Barcelona gener 1995, 2ª edició revisada juny 1995.

QUINTANA 2007: Lluís QUINTANA, "Carles Riba: *Les aventures d'en Perot Marrasquí*", dins *El patrimoni de la imaginació: Llibres d'ahir per a lectors d'avui*, Institut d'Estudis Balearics, Palma 2007, pàgs. 75-80.

RAFEL 2010: Joaquim RAFEL, "Introducció a l'edició de les Converses filològiques", dins Fabra, *Obres Completes, 7, Converses Filològiques*, Direcció Jordi Mir i Joan Solà, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 2010, pàgs. 77-110.

RASPALL - MARTÍ 1996: Joana RASPALL - Joan MARTÍ, *Diccionari de locucions i frases fetes*, Ed. 62, Barcelona 1996.

RICO - SOLÀ 1995: Albert RICO – Joan SOLÀ, *Gramàtica i lexicografia catalanes: síntesi històrica*, col. Biblioteca Lingüística Catalana, Universitat de València, València 1995.

ROSSELLÓ 2002: Joana ROSSELLÓ, "El SV,I: Verb i arguments verbals", dins *Gramàtica del català contemporani, 2*, Empúries, Barcelona 2002, pàgs. 1853-1949.

ROVIRA 1988: Teresa ROVIRA, "La literatura infantil i juvenil", dins Riquer/Comas/Molas, *Història de la literatura catalana, IX*, Ariel, Barcelona, 1988, pàgs. 421-471.

SANSONE 1967: Giuseppe E. SANSONE, "L'obra crítica de Carles Riba", introducció a *Obres completes II*, Edicions 62, Barcelona 1967, pàgs. 7-32.

SEGARRA 1985a: Mila SEGARRA, *Història de l'ortografia catalana*, Empúries, Barcelona 1985.

-- 1985b: Mila SEGARRA, *Història de la normativa catalana*, Ed. Enciclopèdia Catalana, Biblioteca Universitària, Barcelona 1985.

-- 1991: Mila SEGARRA, *Pompeu Fabra*, Empúries, Barcelona 1991.

-- 2008: Mila SEGARRA, "L'obra ortogràfica de Pompeu Fabra", dins Fabra, *Obres Completes, 4*, Direcció Jordi Mir i Joan Solà, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 2008, pàgs. 13-64.

SERIANNI - TIFONE 1994: Luca SERIANNI i Pietro TIFONE (a cura de), *Storia della lingua italiana, 2: Scritto e parlato* Einaudi editore, Torí 1994.

SERRÀ 2008: Antoni SERRÀ i CAMPINS, "Composició i estil formularis de la rondalla meravellosa, *Catalan Review: international journal of Catalan culture*, 22, Barcelona, PAMSA, 2008, pàgs. 45-65.

SERRAHIMA 1972: Maurici SERRAHIMA, *Dotze mestres*, Ed. Destino, Barcelona 1972.

SERRANO 1985: Sebastià SERRANO, "Les idees lingüístiques d'en Carles Riba", dins *Actes del Quart Col·loqui d'Estudis Catalans a Nord-Amèrica (Washington, DC., 1984)*, Publ. Abadia de Montserrat, Barcelona, 1985.

SEVA 1998: Antoni SEVA, "Traduir: traïr? triar", repr. dins Montserrat Bacardí, Joan Fontcuberta i Francesc Parcerisas (eds), *Cent anys de traducció al català (1891-1990), Antologia*, Eumo, Barcelona 1998.

SOLÀ 1978: Eudald SOLÀ, Pròleg a *Konstandinos P. Kavafis, Poemes traduïts i comentats per Carles Riba*, Clàssics Curial, Barcelona, 1978, pàgs. 5-46.

SOLÀ 1977: Joan SOLÀ, *Del català incorrecte al català correcte, Història dels criteris de correcció lingüística*, Ed. 62, Col. "Llibres a l'abast" 134, Barcelona 1977.

-- 1987 a: Joan SOLÀ, "Essència de la ideologia lingüística noucentista", dins DDAA, *El Noucentisme. Cicle de conferències fet a la Institució cultural del CIC de Terrassa, curs 1984/85*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Biblioteca Milà i Fontanals, 7, Barcelona 1987, 159-180.

-- 1987 b: Joan SOLÀ, *L'obra de Pompeu Fabra*, Ed. Teide, Col. "El Blau Marí", 8, Barcelona 1987.

-- 1990: Joan SOLÀ, *Lingüística i normativa*, Ed. Empúries, Barcelona 1990.

-- 1992: Joan SOLÀ (ed.) *Sobre lexicografia catalana actual*, Ed. Empúries, Barcelona 1992.

-- 1994: Joan SOLÀ, *Sintaxi normativa: estat de la qüestió*, Ed. Empúries, Barcelona 1994.

-- 2002: Joan SOLÀ (director), *Gramàtica del català contemporani 1-3*, Ed. Empúries, Barcelona 2002.

SOLÀ - PUJOL 1989: Joan SOLÀ i Josep M. PUJOL, *Tractat de puntuació*, Ed. Columna, Barcelona 1989.

SPITZER 1966: Leo SPITZER, *Critica, stilistica e semantica storica*, Laterza, Bari 1966.

-- 1997² [1971]: Leo SPITZER, *Marcel Proust e altri saggi di letteratura francese moderna*, Piccola Biblioteca Einaudi (1ª edizione nei "Saggi" 1959, 1^a ed. nella "PBE", 1971 2^a ed. 1997), Torí

SULLÀ 1983: Enric SULLÀ, "Notícia", dins Joan MARAGALL, *Nausica, Text establert sobre el manuscrit de l'autor per Carles Riba*, Ed. Ariel, Barcelona, 1983, pàgs. 7-9

-- 1986: Enric SULLÀ, "Carles Riba, Jacinto Verdaguer", *Llengua i Literatura*, 1, Barcelona 1986, pàgs. 451-472.

-- 1987: Enric SULLÀ, "Carles Riba", dins RIQUER-COMAS-MOLAS, *Història de la literatura catalana*, 9, Ariel, Barcelona 1987, pàgs. 271-327.

-- 1992a: Enric SULLÀ, "Introducció: Les narracions de Carles Riba", dins Carles Riba, *Obres completes/5. Narrativa*, a cura d'Enric Sullà, Edicions 62, Barcelona, 1992, pàgs. 7-61.

-- 1992b: Enric SULLÀ, "Nota a l'edició", dins Carles Riba, *Obres completes/5. Narrativa*, a cura d'Enric Sullà, Edicions 62, Barcelona, 1992, pàgs. 63-65.

-- 1993: Enric SULLÀ, *Una interpretació de les "Elegies de Bierville" de Carles Riba*, Ed. Empúries, Les Naus d'Empúries, Quaderns de Navegació, 14, Barcelona 1993.

TERRY 1986: Arthur TERRY, "La sinceritat de Carles Riba" dins *Actes del Setè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes*, Publ. Abadia de Montserrat, Barcelona 1986, pàgs. 223-245.

-- 1988: Arthur TERRY, "La poesia i les narracions de Carles Riba", introducció a *Obres completes, I (Poesia i narració)* Ed. 62, Barcelona, 1965. 2a edició (revisada i ampliada): novembre 1988, pàgs. 7-39.

THÉRIVE 1923: André THÉRIVE, *Le Français langue morte?*, Plon, París 1923.

TORNÉ 1997: Ramon TORNÉ i TEIXIDOR, "Una traducció primerenca de Safo per Carles Riba (II)", *Faventia* 19/1, Universitat Autònoma de Barcelona, Servei de Publicacions, Bellaterra 1997, pàgs. 109-119.

-- 2002: Ramon TORNÉ i TEIXIDOR, "Les Anacreòntiques traduïdes per Carles Riba (1913)", *Faventia* 24/1, Universitat Autònoma de Barcelona, Servei de Publicacions, Bellaterra, 2002, pàgs. 161-178.

TORRENTS 2004: Ramon TORRENTS, "Notes de llengua a les versions de Kavafis per Carles Riba", versió electrònica, 16/09/2004, <http://www.geocities.com/travesser/ALTERN/kavafis-o2.html>.

TRIADÚ 1954: Joan TRIADÚ, *La poesia segons Carles Riba*, Barcino, Barcelona 1954.

TURULL 2008: Isabel TURULL, *Carles Riba, lingüista*, Treball de recerca de doctorat, UAB, Barcelona, 2008 (consultable en línia: <http://ddd.uab.es/record/44627?ln=es>).

-- 2011: Isabel TURULL, "Pompeu Fabra, *Obres Completes*, 7, *Converses Filològiques*, Direcció Jordi Mir i Joan Solà, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 2010, 1000pp.", *Rivista Italiana di Studi Catalani*, 1 (2011), Edizioni Dell'Orso, Alessandria, 2011, pàgs. 151-153.

-- 2012: Isabel TURULL, "Carles Riba i Pompeu Fabra", dins Miquel Àngel Pradilla (ed.), *Fabra, encara : actes del III Col·loqui Internacional "La lingüística de Pompeu Fabra"* (Tarragona, 17, 18 i 19 de desembre de 2008), IEC, Barcelona 2012, pàgs. 177-185.

VALENTÍ 1973a: Eduard VALENTÍ I FIOL, "Carles Riba, humanista", recollit a *Els clàssics i la literatura catalana moderna*, Curial, Barcelona 1973, pàgs. 70-82.

-- 1973b: Eduard VALENTÍ I FIOL, "Carles Riba i la seva traducció de l'*Odissea*", recollit a *Els clàssics i la literatura catalana moderna*, Curial, Barcelona 1973, pàgs. 83-99.

-- 1973c: Eduard VALENTÍ I FIOL, "L'adaptació catalana de l'hexàmetre en Maragall i en les traduccions de l'*Odissea* de Carles Riba, recollit a *Els clàssics i la literatura catalana moderna*, Curial, Barcelona 1973, pàgs. 100-120.

VALLVERDÚ 1968: Francesc VALLVERDÚ, *L'escriptor català i el problema de la llengua*, Ed. 62, Barcelona 1968.

-- 1979² [1970]: Francesc VALLVERDÚ, *Dues llengües: dues funcions?*, Ed. 62, Barcelona 1970, 2ª revisada i actualitzada 1979.

VALRIU 1994: Caterina VALRIU, *Història de la literatura infantil i juvenil catalana*, Pirene, Barcelona 1994.

VAUGELAS 1934 [1647]: Claude-Favre de VAUGELAS, *Remarques sur la langue française: fac simile de l'édition originale publié sous le patronage de la société des textes français modernes ; introduction, bibliographie, index par Jeanne Streicher*, Librairie E. Droz, Paris 1934 [1647].

VENY 2007: Joan VENY, "El *Diccionari general de la llengua catalana*: precedents, posterioritat, dialectalismes", dins Fabra, *Obres completes*, 5, dir. Jordi Mir - Joan Solà, IEC, Barcelona 2007, pàgs. 41-76.

VENY - PONS 2003: Joan VENY - Lúdia PONS i Grieria, *Atles lingüístic del domini català*, II, IEC, Barcelona 2003.

VENY-MESQUIDA 2004: Joan R. VENY-MESQUIDA, "La revisió de la pròpia obra en els escriptors contemporanis: notes per a una tipologia de motius", *Estudis Romànics*, XXVI, Barcelona 2004, pàgs 155-181

YATES 1981² [1975]: Alan YATES, *Una generació sense novel·la?*, Ed. 62, Llibres a l'abast, 122, Barcelona 1981² [1975].

Sigles i referències de diccionaris

DCVB = ALCOVER, A. M. - MOLL, F. de B., *Diccionari català-valencià-balear*, 10 vols., Editorial Moll, Palma de Mallorca 1926-1962.

DECat = Joan COROMINES, *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*, 9 volums, Curial-"La Caixa", Barcelona, 1980-1991.

DGLC = FABRA, P., *Diccionari general de la llengua catalana*, Llibreria Catalònia, Barcelona 1932.

DIEC2 = INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS, *Diccionari de la llengua catalana*, segona edició, Edicions 62 [etc], Barcelona [etc] 2007.

Bases de dades:

<http://arxiudigital.iec.cat/Exe/ZyNET.exe?Client=ADIEC&Init=1&ZyAction=ZyActionr&Index=1>

arxiu de l'Institut d'Estudis Catalans.

http://www.catedramariustorres.udl.cat/materials/biblioteca/visor.php?acronim=guil&acr_autor=riba&tipus= autors&nom autor=Carles+Riba,

Guillot, bandoler, primera edició consultable en línia, Corpus Literari Digital de la Càtedra Màrius Torres, Universitat de Lleida.

<http://ctilc.iec.cat/>

Corpus Textual Informatitzat de la Llengua Catalana.

<http://dcc.iec.cat/ddlc/index.asp>

Diccionari Descriptiu de la Llengua Catalana.

<http://www.traces.uab.cat>,

base de dades de bibliografia i literatura catalanes *traces*, elaborada per la Universitat Autònoma de Barcelona.